

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

მაცნე

47.93)06

2-42

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

3. 1984

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“,
ეკონომიკისა და საშარტლის სერია, 1984, № 8

(სა-43)0

9-142

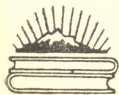
ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

СЕРИЯ
ЭКОНОМИКИ И
ПРАВА

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году
გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

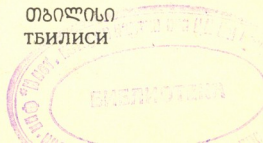
257 203

3. 1984

გამომცემლობა „მეცნიერება“
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

თბილისი
ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია: ა. გუნია (რედაქტორი), ო. გამყრელიძე, მ. გველესიანი, პ. გუგუშვილი, გ. თოდუა, თ. ლილუაშვილი, ი. მიქელაძე, გ. ნადარეიშვილი, ი. ფუტყარაძე, თ. შავეგულიძე (რედაქტორის მოადგილე), თ. ჩიკვაძე (რედაქტორის მოადგილე), ლ. ჩიქავა.

პასუხისმგებელი მდივანი ა. შენგელია

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Гуния А. Л. (редактор), Гамк्रेлидзе О. К., Гвелესიანი М. И., Гугუшვილი П. В., Тодуа Г. С., Лилуაშვილი Т. С., Микеладзе И. С., Надареიшვილი Г. Н., Путყარაძე Я. В., Чикаვა Л. Л., Чიკვაიძე Т. Н. (зам. редактора), Шавгулидзе Т. Г. (зам. редактора).

Ответственный секретарь А. Л. Шенгелия

„საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაგნე“,
ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1984, № 3

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380007, მახარაძის ქ. № 14

Адрес редакции: Тбилиси, 380007, ул. Махарадзе, 14

ტელეფონი 93-22-60 телефон

გადაეცა წარმოებას 10.7.84 ხელმოწერილია დასაბეჭდად 31.01.85; შეკვ. № 2117; ანაწყობის ზომა 77×111/2; ქალაქის ზომა 70×1081/16; მაღალი ბეჭდვა; ნაბეჭდი თაბახი 9.8; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 7.7; უე 05040; ტირაჟი 1109;

ფასი 85 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика

З. Г. Гараканидзе. О формах организации производства в условиях развитого социализма	5
В. Ш. Бурдули. Совершенствование управления экономикой с формированием и развитием производственных объединений	16
К. М. Циклаури. Вопросы укрепления экономики убыточных и низкорентабельных сельскохозяйственных предприятий Грузинской ССР	29
Н. С. Бичиашвили. Экономическая эффективность развития материальной базы строительства	36
Т. А. Брелидзе. Некоторые вопросы формирования межхозяйственных предприятий и их экономических взаимосвязей	44
Р. В. Сизов. Исследование показателей объема продукции научно-производственных объединений	52
Л. А. Миндорашвили. Промышленность Грузии в первой пятилетке	66
Л. И. Гвенетадзе. Характерные черты индустриализации сельского хозяйства Грузинской ССР	76

П р а в о

Л. Г. Канчавели. Оценка прошлого, настоящего и будущего несовершеннолетними преступниками	86
Н. Е. Мискарян. Роль трудового права в женском труде	92
Т. В. Замбахидзе. Правовое регулирование хозяйственного расчета производственной единицы	102

Информация, хроника

Полезное мероприятие	111
--------------------------------	-----

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ეკონომიკა

ზ. ბარაჰანიძე, წარმოების ორგანიზაციის ფორმების საკითხისათვის განვითარებული სოციალიზმის პირობებში	5
3. ბუარდული, ეკონომიკის მართვის სრულყოფა საწარმოო გაერთიანებათა ფორმირებისა და მათი განვითარების მეშვეობით	16
4. წიკლაური, საქართველოს სსრ ზარალიან და დაბალრენტაბელურ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა ეკონომიკის განმტკიცების საკითხები	29
5. ბიზიაშვილი, მშენებლობის მატერიალური ბაზის განვითარების ეკონომიკური ეფექტიანობა	36
თ. ბრელიძე, სამეურნეობათაშორისო საწარმოთა ფორმირებისა და ეკონომიკური კავშირურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი	44
რ. სიზოვი, სამეცნიერო-საწარმოო გაერთიანებათა პროდუქციის მოცულობის მაჩვენებელთა გამოკვლევა	52
ლ. მინდორაშვილი, საქართველოს მრეწველობა პირველ ხუთწლეულში	66
ლ. გვინეძაძე, საქართველოს სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის დამახასიათებელი ნიშნები	76

სამართალი

ლ. ხანჩაველი, წარსულის, აწმყოსა და მომავლის შეფასება არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიერ	86
ნ. მისპარიანი, შრომის სამართლის როლი ქალის შრომაში	92
ბ. ზამბახიძე, საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშის სამართლებრივი რეგულირება	102

ინფორმაცია, ძრონიკა

სასარგებლო ღონისძიება	111
-----------------------	-----

მეცნიერება

ზურაბ ბარაქანიძე

წარმოების ორგანიზაციის ფორმების საკითხისათვის განვითარებული სოციალიზმის დროს

მეურნეობრივი მექანიზმის სრულყოფის ამოცანები მოითხოვს მრავალი თეორიული პრობლემის გადაჭრას. ერთ-ერთ პრობლემას წარმოადგენს წარმოების განსაზოგადოების ფორმების გამოყოფა წარმოების ორგანიზაციის ფორმებისაგან.

წარმოების განსაზოგადოება წარმოადგენს მწარმოებლებს შორის საზოგადოებრივი კავშირის განვითარების პროცესს. წარმოების განსაზოგადოების არსი გამოიხატება შრომის დანაწილებით და კოოპერაციით. შრომის დანაწილება და კოოპერაცია ყველა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციას ახასიათებს, მაგრამ ისინი არ განსაზღვრავენ მოცემული წყობის სოციალურ-ეკონომიკურ ბუნებას, პირიქით, ისინი მთლიანად განპირობებული არიან მოცემული სპეციფიკური წარმოებითი ურთიერთობებით. მარქსიზმის კლასიკოსები წარმოების განსაზოგადოების კონკრეტულ ფორმებად გამოყოფენ წარმოების კონცენტრაციას, ცენტრალიზაციას, სპეციალიზაციას, კომბინირებას. განსაზოგადოების გამოვლენის ეს კონკრეტული ფორმები წარმოადგენენ წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფის საფუძველს. ჩვენი მიზანია ვაჩვენოთ, თუ რა განსხვავებაა მათ შორის¹.

წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფა ნიშნავს საზოგადოებრივი წარმოების მთლიანობის უფრო მაღალი დონის ჩამოყალიბებას, მის საწარმოო რგოლებს შორის ურთიერთკავშირის გაძლიერებას. სწორედ ეს ჰქონდა მხედველობაში მარქსს, როცა მიუთითებდა, რომ „წარმოების საზოგადოებრივი ხასიათი ვლინდება სრულ იერარქიულ დანაწევრებულ შრომითი პროცესის საზოგადოებრივი მექანიზმის ფორმაში...“²

რივი საბჭოთა ეკონომისტებისა ე. პ. დუნაევი, ვ. ვ. რადაევი, ა. ა. ჩუხნო, ტ. ა. ამიბაევი წარმოების განსაზოგადოების ფორმად გამოყოფენ აგრეთვე საწარმო-სამეურნეო კომპლექსებს მეურნეობრიობის სხვადასხვა დონეზე³: მეურნეობრიობის პირველ რგოლში ისინი ამ კომპლექსებს გაერთიანებებს უწოდებენ, საშუალო რგოლში — სამრეწველო გაერთიანებებს და ტერიტორიულ კომპლექსებს, უმაღლეს რგოლში — სახალხო მეურნეობრივ კომპლექსს. მაგრამ,

¹ მაგალითად, ე. პ. დუნაევი მიუთითებს: «...большинство экономистов отождествляют формы организации производства с формами общественного производства». [6. Дунаев Э. П. Обобществление социалистического производства. М., 1980, с. 22.

² ე. მარქსი, „კაპიტალი“, ტ. III, ნაწ. 2, გვ. 525.

³ Производственные объединения и повышение эффективности общественного производства. Под общ. ред. А. А. Чухно, Киев, 1976, с. 44; Радаев В. В. Методологические основы теорий хозяйственного расчета. М., 1981, с. 121; Дунаев Э. П. Объединения предприятий, как форма обобществления производства. М., 1974, с. 53; Производственные объединения и проблемы их развития в Казахстане. Под редак. Т. А. Ашимбаева, Алма-Ата, 1976; с. 16.

საწარმო-სამეურნეო კომპლექსები მეურნეობრიობის სხვადასხვა დონეზე თვითონ წარმოადგენენ კონცენტრაციის, ცენტრალიზაციის, სპეციალიზაციის, კომბინირების და კოოპერირების შედეგს. ამავე დროს, ამ გაერთიანებების შექმნას კომპლექსური ხასიათი აქვს. იგი არ შეიძლება დავიყვანოთ მხოლოდ წარმოების კონცენტრაციაზე ან ცენტრალიზაციაზე. ვ. ი. ლენინი აღნიშნავდა: „შრომის განსაზოგადოება კაპიტალისტური წარმოების მიერ სრულიად არ მდგომარეობს იმაში, რომ აღამიანები ერთ შენობაში მუშაობენ (ეს მხოლოდ ერთი პატარა ნაწილია პროცესისა), არამედ იმაში, რომ კაპიტალისტური კონცენტრაციის თან სდევს საზოგადოებრივი შრომის სპეციალიზაცია, კაპიტალისტთა რიცხვის შემცირება, მრეწველობის განსაკუთრებული დარგების გამრავლება...“⁴.

ზემოთ აღნიშნულ საბჭოთა ეკონომისტთა ნაშრომებში მითითებულია, რომ საწარმო-სამეურნეო კომპლექსები ყალიბდებიან წარმოების განსაზოგადოების პროცესის განვითარების შედეგად. ამდენად, სხვადასხვა სახის გაერთიანების ჩამოყალიბება ახსნილია განსაზოგადოების „ახალი“ ფორმის საფუძველზე — გაერთიანებებით მეურნეობრიობის სხვადასხვა დონეზე.

გაერთიანებები წარმოადგენენ წარმოების ორგანიზაციის ფორმას. ორგანიზაცია საზოგადოდ ნიშნავს რაიმე სისტემის ელემენტების დალაგებას და ამ ელემენტთა ურთიერთკავშირის განსაზღვრული ფორმის ობიექტურად არსებობას. ამიტომ, წარმოების ორგანიზაცია ნიშნავს მისი ელემენტების (ფაქტორების) გარკვეულ მდგრად სისტემად შეერთების წესს.

კ. მარქსი წარმოების ორგანიზაციის ფორმად გამოყოფდა მარტივ კაპიტალისტურ კოოპერაციას, მანუფაქტურას, ფაბრიკას, იმ აზრით, რომ წარმოების განსაზოგადოების (შრომის დანაწილების და კოოპერაციის) განვითარების შედეგად ხდებოდა საზოგადოებრივი წარმოების ელემენტთა ახალ, მდგრად სისტემად დალაგება, რაც საწარმოს ახალ ტიპში პოვებდა გამოხატულებას. შემდგომი განსაზოგადოების შედეგად წარმოიქმნა ახალი სისტემა — რამდენიმე საწარმოს გაერთიანება.

რადგან განვითარებული სოციალიზმის პირობებში, ადგილი აქვს საერთო ეკონომიკური ცენტრის მქონე ერთიანი სახალხო-მეურნეობრივი კომპლექსის არსებობას, და, ამავე დროს, მაინც შენარჩუნებულია საწარმოთა გარკვეული ეკონომიკური გამოცალკევებულობა, ჩვენის აზრით, საჭიროა გამოიყოს წარმოების ორგანიზაციის ორი საფეხური, რის მიხედვითაც უნდა მოხდეს წარმოების ორგანიზაციის ფორმების დაჯგუფება: ეს საფეხურებია: 1) წარმოების ორგანიზაცია საწარმოო ერთეულის მასშტაბით; 2) წარმოების ორგანიზაცია საზოგადოებრივი მასშტაბით⁵.

წარმოების საზოგადოებრივი მასშტაბით ორგანიზაციის გამოვლენის უმაღლეს ფორმას განვითარებული სოციალიზმის ეტაპზე წარმოადგენს ერთიანი სახალხო მეურნეობრივი კომპლექსი. როგორც სსრ კავშირის კონსტიტუციაშია აღნიშნული: „სსრ კავშირის ეკონომიკა შეადგენს ერთიან სახალხო-სამეურნეო

⁴ ვ. ი. ლენინი თხზ., ტ 1, გვ. 197.

⁵ დღევანდელ პირობებში შეიძლება გამოიყოს შუალედური საფეხურიც: დარგის ან ტერიტორიის მასშტაბით, მაგრამ მომავალში, როდესაც დამთავრდება მართვის ორ რგოლიან სისტემაზე გადასვლა, მხოლოდ ეს ორი დონე დაგვრჩება; ამიტომ სტატიაში ამ შუალედური საფეხურისაგან აბსტრაქტიზებას ვახდენთ.

კომპლექსს, რომელიც ქვეყნის ტერიტორიაზე საზოგადოებრივი წარმოების, განაწილებისა და გაცვლის ყველა რგოლს მოიცავს⁶.

ერთიანი სახალხო მეურნეობრივი კომპლექსის არსებობა განვითარებული სოციალიზმის უპირატესობათა რეალიზაციის ძირითადი შედეგია. ერთიანი სახალხო მეურნეობრივი კომპლექსის შექმნასთან ერთად ყალიბდება შრომის საერთო-სახალხო კოოპერაცია, რაც საშუალებას იძლევა უკეთ იქნეს გამოყენებული ქვეყნის შრომითი და ბუნებრივი რესურსები, იქმნება შესაძლებლობა კომპლექსურად იქნეს გამოყენებული სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის მიღწევები.

სახალხო მეურნეობის ასეთი თვისებრივი წინსვლა იწვევს ცვლილებებს ყველა საზოგადოებრივ, პირველ რიგში კი, ეკონომიკურ ურთიერთობებში, ეს ურთიერთობები ვითარდებიან სოციალიზმის ეკონომიკურ კანონთა მოქმედების საფუძველზე. „სსრ კავშირში განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების ძირითადი ეკონომიკური ნიშნები—წერს ა. გუნია—შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს: 1) წარმოების კონცენტრაციის და შიგადაზოგადოებრივი და დარგთა შორისო ცენტრალიზაციის მაღალი ხარისხი, მისი სრულიად ახალი მასშტაბები, 2) საზოგადოებრივი წარმოების მართვის და ორგანიზაციის მაღალი დონე, ეკონომიკის ყველა რგოლის ურთიერთდამოკიდებულების გაძლიერება, 3) სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მაღალი ტემპები, განვითარებული სოციალიზმის და სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის ორგანული ერთიანობა, რაც გაფართოებული სოციალისტური აღწარმოების კანონზომიერება, მისი კომუნისტურ აღწარმოებში გადაზრდის კანონზომიერება გახდა, 4) სოციალისტური ქვეყნების ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესის გაშლა და გაღრმავება, 5) ორ მსოფლიო სისტემას შორის—სოციალიზმს და კაპიტალიზმს შორის ეკონომიკური და სამეცნიერო-ტექნიკური შეჯიბრების გაძლიერება“⁷.

განვითარებული სოციალიზმის ეს თვისებრივი ძვრები განსაზღვრავენ ერთიანი სახალხო მეურნეობრივი კომპლექსის ფუნქციონირების ხარისხსაც, მის ადგილსა და როლს სოციალისტური წარმოების შემდგომ განსაზოგადოებაში, სოციალისტურ წარმოებით ურთიერთობების კომუნისტურში გადაზრდას.

წარმოების ორგანიზაციის პირველადი რგოლისათვის ჩვენი ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე დამახასიათებელია გაერთიანების, როგორც თვისებრივად ახალი საწარმოო ერთეულის ჩამოყალიბება. წარმოების ორგანიზაციის ამ ფორმის გამოყოფა დაკავშირებულია იმასთან, რომ წარმოების განსაზოგადოების ზრდის საფუძველზე ხდება არსებული საწარმოების გაერთიანება. მაგრამ, ეს გაერთიანება მექანიკურ ხასიათს კი არ ატარებს, არამედ ხდება განსაზღვრული საწარმოო და ეკონომიკური ფუნქციების ცენტრალიზაცია, იგი ახალ ორგანულ სისტემად იქცევა. ამის საფუძველზე, გაერთიანება ჩვეულებრივი საწარმოსაგან განსხვავდება მთელი რიგი თავისებურებებით. იგი მოიცავს რიგ ფაბრიკა-ქარხნებს, მასში შეიძლება იყოს საპროექტო-საკონსტრუქტორო, სამეცნიერო-კვლევითი და სხვა ორგანიზაციები; გაერთიანებისათვის არ არის დამახასიათებელი ტერიტორიული მთლიანობა, გაერთიანებებში ცენტრალიზებულია

⁶ სსრ კავშირის კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი). მუხლი.16. თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 33. 12.

⁷ Гунья А. Л. Некоторые особенности воспроизводства в условиях экономики развитого социализма. Тб. 1977. с. 14.

საწარმოო და სამეურნეო ფუნქციები—დამახასიათებელია წარმოების ერთიანი მართვა.

ამრიგად, წარმოების ორგანიზაციის ფორმის—გაერთიანების გამოყოფა, მჭიდრო კავშირშია წარმოების განსაზოგადოების ფორმების განვითარებასთან, ის მათი განვითარების შედეგია. ამავე დროს, თავის მხრივ, იგი ხელს უწყობს განსაზოგადოების ფორმების შემდგომ განვითარებას. გაერთიანება გულისხმობს კონცენტრაციის გადიდებას, სპეციალიზაციის გაღრმავებას, ამით კი მთელი საზოგადოებრივი მატერიალური წარმოების (წარმოების ორგანიზაციის მეორე საფეხურის) ერთდროულ სრულყოფასაც.

სხვადასხვა სახის გაერთიანებას კაპიტალიზმის პირობებშიც აქვს ადგილი, მაგრამ რაც არ უნდა მაღალი იყოს იქ წარმოების კონცენტრაციის, სპეციალიზაციის ხარისხი, კაპიტალისტური გაერთიანება თვისებრივად განსხვავდება სოციალიზმის დროს არსებული გაერთიანებისაგან. ძირითადი პრინციპული განმასხვავებელი ნიშანი სოციალისტური გაერთიანებისა ისაა, რომ იგი წარმოიქმნება არა წარმოების ანარქიისა და კონკურენციის შედეგად, როგორც ამას ადგილი აქვს კაპიტალიზმის დროს, —როცა მსხვილი მონოპოლიები იქვემდებარებენ კონკურენტებს, —არამედ გეგმავომიერად: გაერთიანებების შექმნა სოციალიზმის დროს განპირობებულია არა მაღალი მოცუბის მიღებით, არამედ სოციალიზმის მეურნეობრივი მექანიზმის სრულყოფის აუცილებლობით და ემსახურება სოციალიზმის ძირითადი ეკონომიკური კანონის რეალიზაციას.

საბჭოთა ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს გაერთიანების სხვადასხვაგვარი განმარტება. მაგალითად, ე. პ. დუნაევის განმარტებით გაერთიანება არის ერთიანი საწარმოო-ტექნიკური, ეკონომიკური და ორგანიზაციული კომპლექსი, რომლის ელემენტები ურთიერთდაკავშირებულია შრომის დანაწილების ბაზაზე, წარმოქმნილია სოციალისტური წარმოების განსაზოგადოების საფუძველზე და ფონდების ნაწილის ცენტრალიზაციის გზით.⁸

ჩვენის აზრით, ამ განმარტებაში არაა ასახული საზოგადოებრივი წარმოების ორგანიზაციის სისტემაში გაერთიანების ადგილი, მისი მართვის ხასიათი, დამოუკიდებლობის ხარისხი.

ზოგიერთი ავტორი თვლის, რომ გაერთიანება ესაა საწარმოო-ტექნიკური, ორგანიზაციული და ეკონომიკური კომპლექსი ადრე გამოცალკეებულ საწარმოებისა (ორგანიზაციებისა), რომელიც ეყრდნობა მის ქვედანაყოფებს შორის სპეციალიზაციისა და კოოპერაციის მაღალ დონეს, წარმოქმნილია სოციალისტური წარმოების განსაზოგადოების პროცესში გაერთიანებულ საწარმოთა ფუნქციების და ფონდების ნაწილის ცენტრალიზაციის გზით და ახორციელებს სამეურნეო საქმიანობას სრული სამეურნეო ანგარიშის საფუძველზე სოციალისტური კლავწარმოების გეგმავომიერად ორგანიზებულ პროცესში ორგანულად ჩართვის გზით.⁹

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ მეორე განმარტება გაცილებით სრულყოფილია პირველზე, მაგრამ არც ისაა ბოლომდე თანმიმდევრული და სრული. პირველ რიგში საჭიროა ჩანდეს, რომ გაერთიანება საზოგადოებრივ (სახელმწიფო ან კოოპერა-

⁸ Дунеев Э. П. Объединения предприятия, как форма обобществления производства. М., 1974, с. 136.

⁹ Производственные объединения и повышение эффективности общественного производства. Под общ. ред. А. А. Чухно. Киев, 1976, с. 43.

ციულ) საკუთრებაში მყოფი ფონდების საშუალებით ფუნქციონირებს. აგრეთვე, უნდა ჩანდეს, რომ შეიძლება რამდენიმე დარგის საწარმოო იყოს გაერთიანებული) სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო, სამრეწველო და სატყეო-სამეურნეო და ა. შ.). ვარდა ამისა, როდესაც, საზოგადოდ, სოციალისტურ გაერთიანებაზეა ლაპარაკი, ფონდების ნაწილობრივი ცენტრალიზაციისათვის ხაზის გასმა, რაც დროებითა და საბოლოო ჯამში წარმოების შემდგომი განსაზოგადოების შედეგად სრულ ცენტრალიზაციამდე მივა, არ უნდა იყოს მართებული.

სოციალისტური გაერთიანება, ესაა წარმოების საშუალებების საზოგადოების საკუთრებაზე დამყარებული საწარმო-ტექნიკური, ორგანიზაციულ და ეკონომიკურ ერთიანობაზე დაფუძნებული კომპლექსი იმ საწარმოებისა (ორგანიზაციებისა), რომლებიც ზოგჯერ სხვადასხვა დარგს ეკუთვნიან. იგი ეყრდნობა ქვედანაყოფებს შორის სპეციალიზაციის და კოოპერაციის მაღალ დონეს, წარმოქმნილია სოციალისტური წარმოების განსაზოგადოების პროცესში გაერთიანებულ საწარმოთა ფუნქციების და ფონდების ცენტრალიზაციის გზით და ახორციელებს სამეურნეო საქმიანობას სრული სამეურნეო ანგარიშის საფუძველზე სოციალისტურ კვლავწარმოებაში გეგმაზომიერი ფუნქციონირებით.

აღნიშნულ განსაზღვრებებში ჩვენ ვიგულისხმებთ ის სოციალისტური გაერთიანებებიც, რომლებიც სხვადასხვა დარგებში ფუნქციონირებენ. მაგალითად: აგროსამრეწველო, სამეცნიერო-საწარმოო და ა. შ. მათ კლასიფიკაციას საფუძველად უღევს მრავალი კრიტერიუმი: დარგობრივი მიკუთვნება, საწარმოთა შორის კავშირის ხასიათი (საწარმოო კოოპერაციის არსებობა ან არარსებობა), მართვის ორგანოს გამოცალკევების ხარისხი.

ამ ნიშნების მიხედვით დაყოფა სრულად ვერ ასახავს რეალურ მდგომარეობას. მაგალითად, თუ დავაგუფებთ გაერთიანებებს სამ ტიპად: კომბინატი, ტრესტი, დარგობრივი საწარმოო გაერთიანება, მაშინ აქ არ მოექცევა სამეცნიერო-საწარმოო, აგროსამრეწველო გაერთიანებები, რადგან მათ ფილიალებად შეიძლება სხვადასხვა დარგის საწარმოო მოგვევლინოს.

გაერთიანება, კლასიფიკაციის ერთ-ერთი პირველი ცდა, მოცემულია ნ. დ. ბაიკოვის და ზ. გ. ბაშაროვის რედაქციით გამოცემულ ნაშრომში, სადაც გაერთიანებები დაჯგუფებულია სამართლებრივი ნიშნის მიხედვით. ავტორები მოყოფენ გაერთიანებათა სამ სახეს: ა) ყველა გაერთიანებულ საწარმოს აქვს იურიდიული პირის უფლება; ბ) ყველა გაერთიანებული საწარმო მოკლებულია იურიდიული პირის უფლებას; გ) ზოგ საწარმოს აქვს, ზოგს არა აქვს იურიდიული პირის უფლება. ამავე ნაშრომში მოცემულია გაერთიანებათა კლასიფიკაცია მართვის ფუნქციის ცენტრალიზაციის დონის მიხედვით: ა) გაერთიანებები, სადაც ცენტრალიზებულია მართვის ყველა ფუნქცია და გაერთიანებული საწარმოები მოკლებული არიან სამეურნეო დამოკიდებულებას; ბ) მართვის ფუნქციები ნაწილობრივ ცენტრალიზებულია და ფილიალებს აქვთ გარკვეული სამეურნეო დამოუკიდებლობა, მართვის საკუთარი აპარატი¹⁰.

ამრიგად, კლასიფიკაციათა სიმრავლე აუცილებელს ხდის ერთი, ყველაზე არსებითი ნიშნის მიხედვით გაერთიანებების დაჯგუფებას, მათს ტიპიზაციას.

თვდაპირველად, ჩვენის აზრით, უნდა გამოიყოს გაერთიანების ფორმები

¹⁰ Отраслевые производственные объединения в промышленности (Байков Н. Р., Башаров З. Г., Вилков А. А. и др. М. 1966. гл. IV. Производственные объединения. Проблемы и перспективы. М., 1971. с. 46.

მათი ტიპებისაგან. ცნება „ტიპი“ ეკონომიკურ მოვლენებს შორის განსაკუთრებით არსებით და ღრმა განსხვავებებს ასახავს. მაგალითად, წარმოებით ურთიერთობათა ტიპები. სხვადასხვა კაპიტალისტურ ქვეყანაში არსებობს წარმოებით ურთიერთობათა ფორმების მრავალფეროვნება, რაც გამომდინარეობს ამ ქვეყნების განვითარების დონიდან, მაგრამ თვით ურთიერთობების ტიპი ერთი და იგივეა — კაპიტალისტური. ასევე, გაერთიანებების ტიპები შედარებით მეტი სიმყარით ხასიათდება, ვიდრე ფორმები და სახეები.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში გაერთიანებების ტიპიზაციის კრიტერიუმად სხვადასხვა, ხშირად, ურთიერთსაპირისპირო ნიშნებია მიღებული. მაგალითად, გ. ს. რუბანი გამოყოფს გაერთიანებათა შემდეგ ტიპებს:

1) გაერთიანებები, სადაც აქტიურად ხდება დეტალობრივი და ტექნოლოგიური სპეციალიზაცია, გამოირჩევა ცენტრალიზაციის მაღალი დონით.

2) გაერთიანებები, სადაც საგნობრივი სპეციალიზაცია ხდება, ასეთი გაერთიანებების ყველა ფილიალი სრული ციკლიანი საწარმოა მართვის თავისი, მცირერიცხოვანი აპარატით.

3) გაერთიანებები, სადაც დარგობრივი სპეციალიზაციაა, მაგრამ მართვის და ორგანიზაციული ფუნქციების ცენტრალიზაცია მხოლოდ რიგ საერთო საკითხებს ეხება (მაგალითად: მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგება, პრეტენზიები და სხვა).¹¹

ხშირად ტიპიზაციის კრიტერიუმად მიღებულია გაერთიანების ქვედანაყოფთა მართვის ხასიათი. მაგალითად, ა. კოსტინი და დ. პოლიაკოვი აჯგუფებენ:

1) გაერთიანებები, რომლებიც სათაო ქარხნის სპეციალიზაციის მიხედვით უშვებენ პროდუქციას, ყველა საწარმო სათაო ქარხნისათვის მუშაობს (ჩარხმშენებლობა, ავტომშენებლობა და ა. შ.);

გაერთიანებების კლასიფიკაცია საქმიანობის ხასიათის მიხედვით¹².

გაერთიანების ტიპები:	საწარმო	სამეცნიერო-საწარმო	სამრეწველო
მართვის დონე	საზოგადოებრივი წარმოების პირველადი რგოლი	საზოგადოებრივი წარმოების პირველადი რგოლი	საშუალო რგოლი (ქვედარგი)
საქმიანობის ხასიათი	პროდუქციის წარმოება და გაერთიანების განვითარება სრული სამეურნეო ანგარიშისა და პრინციპით	პროდუქციის ახალი სახეების წარმოება და დარგი სამეცნიერო - ტექნიკური პროგრესის განხორციელების უზრუნველყოფა	ქვედარგში ვეფართოებულ კვლავწარმოების უზრუნველყოფა
გაერთიანების სახეები	1. „ვერტიკალური“ 2. „ჰორიზონტალური“ 3. ტერიტორიულ-საწარმო	1. სამეცნიერო საწარმო 2. საწარმო-სამეცნიერო 3. საწარმო-ტექნიკური	საკავშირო (რესპუბლიკური სამრეწველო გაერთიანებები) 2. კომბინატები (ქვანახშირის მრეწველობაში).

¹¹ Рубан Г. С. Производственные объединения в легкой промышленности Украины. М., 1970, с. 25.

¹² Производственные объединения и повышение эффективности общественного производства. Под общ. ред. А. А. Чухно. Киев, 1976. с. 44.

2) გაერთიანებები; რომლებშიც აწარმოებენ მოწყობილობებს სხვა დარგებში კომპლექსური გამოყენებისათვის (ქვანახშირის მომპოვებელი მანქანათმშენებლობა, ელექტრომოწყობილობის წარმოება);

3) გაერთიანებები, ერთგვაროვანი პროდუქციის წარმოებით და წარმოების ერთგვაროვანი ტექნოლოგიით¹³.

ლიტერატურაში გვხვდება აგრეთვე ტიპიზაცია საწარმოო საქმიანობის მიხედვით. ამ პრინციპით აგებულია კლასიფიკაციის სახე იხილეთ მეთავე გვერდზე.

ამ კლასიფიკაციას რიგი დიდებითი მხარეები აქვს. იგი ზუსტად განსაზღვრავს გაერთიანების კონკრეტულ სტრუქტურას, მის ქვედანაყოფთა თანაფარდობას, ადგილს შრომის საზოგადოებრივ დანაწილების სისტემაში, სამეურნეო-გარიშვანი მართვის სისტემას, საზოგადოებრივი წარმოების სხვა რგოლებთან დამოკიდებულებას. მაგრამ, გაერთიანებების დაყოფა 3 ტიპად: საწარმოო, სამეცნიერო-საწარმო და სამრეწველო გაერთიანებებად, ჩვენის აზრით, ეწინააღმდეგება აღნიშნულ ნაშრომშივე მოცემულ დებულებას, რომ „... მიზანშეწონილია გაერთიანება განვიხილოთ ფართო გაგებით... არა მხოლოდ მრეწველობაში, არამედ სოფლის მეურნეობაშიც; მეცნიერებაშიც და საზოგადოებრივი წარმოების სხვა დარგებში“¹⁴. ზემოთაღნიშნული ტიპები კი მხოლოდ მრეწველობაში გამოიყოფა.

გაერთიანებების კლასიფიკაციის ყველაზე არსებით ნიშნად ე. დუნაევს მიაჩნია „... გაერთიანებულ საწარმოთა საქმიანობის სხვადასხვა მხარის განსაზოგადების ხარისხი, რომელიც მათ ერთიან საწარმოო-სამეურნეო კომპლექსად აქცევს“¹⁵.

ამ კრიტერიუმის მიხედვით რიგი საბჭოთა ეკონომისტები¹⁶ გამოყოფენ გაერთიანებათა ორ ტიპს:

გაერთიანებათა პირველი ტიპი ხასიათდება საწარმო ერთეულთა საქმიანობის რეალიზება. ანუ, განსაზოგადება მოიცავს, პირველ რიგში, თვით წარმოებას. სახალხო მეურნეობის პირველად რგოლს, სადაც პროდუქცია იწარმოება და რეალიზდება. ანუ, განსაზოგადება მოიცავს, პირველ რიგში, თვით წარმოებას. ამიტომ, ეს ტიპი წარმოადგენს საწარმო გაერთიანებას. სსრკ მინისტრთა საბჭოს 1974 წლის 27 მარტის დადგენილებაში „საწარმოო გაერთიანების დებულების დამტკიცების შესახებ“. აღნიშნულია, რომ ესაა ერთიანი საწარმო-სამეურნეო კომპლექსი, რომელიც წარმოადგენს მრეწველობის ძირეულ (პირველად) რგოლს.

გაერთიანების მეორე ტიპი ხასიათდება წარმოების ნაწილობრივი განსაზოგადებით და წარმოადგენს საკავშირო და რესპუბლიკურ სამრეწველო გაერთიანებას, რაც გულისხმობს საწარმოთა სამეურნეო-ოპერატიული დამოუკიდებლობის გარკვეულ შენარჩუნებას.

¹³ Поляков Д. И., Костин А. И. Производственные объединения в машино-строении М., 1975. с. 11.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ Дунаев Э. П. Объединения предприятия как форма обобществления производства М., 1974. с. 144.

¹⁶ Там же с. 147; Ашимбаев Т. А., Кусалмов Б. Ж., Прекофьев А. П. и др. «Производственные объединения и проблемы их развития в Казахстане» Алма-Ата, 1976. с. 32; Субоцкий Ю. В. Развитие объединений в промышленности. М., 1977. с. 6.

საბჭოთა ეკონომისტების უმრავლესობა იზიარებს აღნიშნულ კლასიფიკაციას, მაგრამ ჩვენ მიგვაჩნია, რომ თუკი ტიპებად გამოყოფის კრიტერიუმად ავიღებთ წარმოების განსაზოგადოებას, მაშინ გაერთიანებათა მესამე ტიპად უნდა ცალკე გამოიყოს აგროსამრეწველო გაერთიანებები, რადგანაც ისინი შეიძლება აერთიანებდეს, როგორც სახელმწიფო საკუთრებაზე დამყარებულ (სამრეწველო საწარმოები) ისე კოოპერატიულ საკუთრებაზე დამყარებულ (წარმოების განსაზოგადოების დაბალი დონე) საწარმოებს. ის აგროსამრეწველო გაერთიანებები, რომლებიც მხოლოდ სახელმწიფო (საერთო-სახალხო) საკუთრებაზე დამყარებულ საწარმოებს აერთიანებს (სამრეწველო საწარმოები და საბჭოთა მეურნეობები) მიეკუთვნებიან გაერთიანებათა პირველ ტიპს. დაბოლოს, გაერთიანებათა მეოთხე ტიპად, იგივე კრიტერიუმით შეიძლება გამოიყოს მხოლოდ კოოპერაციულ საკუთრებაზე დამყარებული სამეურნეობათა შორის გაერთიანებები.

საბჭოთა ეკონომისტთა ყველა ზემოთგანხილულ ნაშრომში სოციალისტური გაერთიანებების დაჯგუფება ხდება ტიპების მიხედვით. მაგრამ, რადგან ტიპი ყველაზე სიღრმისეულ არსს უნდა გამოხატავდეს, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ სპეციალურად გამოიყოს გაერთიანების საერთოდ, როგორც წარმოების ორგანიზაციის ფორმის ორი ტიპი: კაპიტალისტური გაერთიანება და სოციალისტური გაერთიანება. კაპიტალისტური გაერთიანებების კლასიფიკაცია მოცემულია ვ. ი. ლენინის ნაშრომში „იმპერიალიზმი, როგორც კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადია“, სადაც ვ. ი. ლენინი კაპიტალისტურ გაერთიანებებს აჯგუფებს არა ტიპების, არამედ ფორმების მიხედვით. კაპიტალისტურ გაერთიანებათა პირველი ორი ფორმა — კარტელი და სინდიკატი გამოყოფილია იმის მიხედვით, რომ ჯერ არ მომზდარა საკუთრების განსაზოგადოება. ისინი განსაზოგადოების შედარებით დაბალ ხარისხს შეესაბამებიან. რაც შეეხება ტრესტს და კონტურსს, აქ საკუთრებაც განსაზოგადოებულია, თუმცა, არა საზოგადოების მასშტაბით, არამედ კერძო საკუთრების ჩარჩოებში.

შეთოდლოლოგიურად ვ. ი. ლენინის კლასიფიკაცია უნდა დაუდოთ საფუძვლად სოციალისტური გაერთიანებების კლასიფიკაციასაც. მაგალითად, სამრეწველო გაერთიანებებში მასში შეამავალი საწარმოები და საწარმოო გაერთიანებები ინარჩუნებენ იურიდიულ და სამეურნეო დამოკიდებულებას. მაგრამ, რადგან სამრეწველო გაერთიანება საერთო-სახალხო საკუთრებას ემყარება, ამდენად იგი გაერთიანების სრულიად განსხვავებულ ტიპს ეკუთვნის. ეს ამტკიცებს ჩვენს ზემოთმოყვანილ თეზისს, იმის შესახებ, რომ კოოპერაცია და შრომის დანაწილება განისაზღვრება ვაბატონებული სპეციფიკური წარმოებითი ურთიერთობებით.

წარმოების განსაზოგადოების ხარისხის მიხედვით სოციალისტური გაერთიანებების კლასიფიკაცია რამდენიმე ტიპად, ჩვენის აზრით, არ ასახავს განსაზოგადოების რეალურ დონეს.

ამ კრიტერიუმის მიხედვით შეიძლება გამოიყოს კერძო საკუთრებაზე დამყარებული გაერთიანებები და საზოგადოებრივ საკუთრებაზე დამყარებული გაერთიანებები, ე. ი. ე. პ. დუნაევის, ტ. აბიმბაევის და სხვა საბჭოთა ეკონომისტთა მიერ სოციალისტური გაერთიანებების დაჯგუფება უნდა მოხდეს არა ტიპების, არამედ ფორმების მიხედვით.

ამრიგად, სოციალისტური გაერთიანებების კლასიფიკაციას (შათი ფორმების გამოყოფით) შემდეგი სახე ექნება:

გაერთიანების ინტერესებში. ხდება სამეცნიერო-ტექნიკური სამუშაოების ცენტრალიზაცია. ამასთან დაკავშირებით, ამხ. კ. უ. ჩერნენკომ მოსკოვის კუბიშევის საარჩევნო ოლქის ამომრჩევლებთან შეხვედრაზე აღნიშნა: „ჩვენ უდავოდ ვემართებას განვამტკიცოდ ცენტრალიზებული მართვა და დაგეგმვა, მივალწით მათს მეტად ქმედითობასა და მოქნილობას. საქმე ისე უნდა დავაყენოთ, რომ საერთო-სახელმწიფო სამეურნეო ორგანოები მთელ თავიანთ ძალებს წარმართავდნენ ქვეყნისათვის ნამდვილად საკვანძო მნიშვნელობის ამოცანების გადასაწყვეტად, ხოლო მათი ახლანდელი საზრუნავის რაღაც ნაწილი სავსებით შეუძლიათ იკისრონ ქვემდგომმა ორგანიზაციებმა, იქნება ეს დარგობრივი თუ ადგილობრივი“¹⁷.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ზოგიერთი სახის გაერთიანებაში შემავალ საწარმოს აქვს დამოუკიდებელი მართვის აპარატი, საკუთარი ანგარიში ბანკში და ეწევა დამოუკიდებელ საფინანსო საქმიანობას. ეს არის ერთ-ერთი მთავარი დაბრკოლება, რომელიც ხელს უშლის საწარმოო გაერთიანებების შემდგომ ჩამოყალიბებას. საქმის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ გარდა სუბიექტური დაბრკოლებისა (რაც გამოიხატება სხვადასხვა საწარმოს ხელმძღვანელის გაუმართლებელ წინააღმდეგობაში მიუერთდეს მსხვილ სათაო საწარმოს და ამით დაკარგოს გარკვეული ეკონომიკური მდგომარეობა) არსებობს წმინდა ეკონომიკური დაბრკოლებაც, რაც გამოიხატება მაგალითად, მოგების თავისუფალი ნაშთის ადგილობრივი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულის ბიუჯეტში გადასვლის წესით. თუ ეს საწარმო სხვა ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულში მყოფ სათაო საწარმოსთან გაერთიანდა, მაშინ დებულების თანახმად მოგების თავისუფალი ნაშთი უნდა გადავიდეს სათაო საწარმოს ცენტრალიზებულ ფონდებში. ამით კი ადგილობრივი ბიუჯეტის მოგების მაჩვენებელი ზარალდება.

პირველი ფორმის გაერთიანებების ეს სახე (გაერთიანებები, სადაც მართვას აქვს ნაწილობრივ ცენტრალიზებული ხასიათი, ზოგიერთი საწარმოო ინარჩუნებს ოპერატიულ-სამეურნეო დამოუკიდებლობას და იურიდიული პირის უფლებას), რეალურად არსებობს ჩვენს სახალხო მეურნეობაში. ზოგიერთი საბჭოთა ეკონომისტი სამართლიანად შენიშნავს, რომ ასეთი გაერთიანებები არა მხოლოდ სამრეწველო გაერთიანებებია (მეორე ფორმა გაერთიანებებისა), არამედ საწარმოო გაერთიანებებშიც ვხვდებით ზოგიერთ იურიდიულად დამოუკიდებელ ერთეულს¹⁸.

ამრიგად, სოციალისტური გაერთიანებები არის წარმოების შემდგომი სოციალისტური განსაზოგადოების შედეგად მიღებული წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფილი ფორმა სახალხო მეურნეობის პირველადი რგოლის სახით. გაერთიანებების შემდგომი ორგანიზაციული სრულყოფისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მათ დაჯგუფებას ტიპების, ფორმების, სახეების მიხედვით. პირველადი რგოლის გაერთიანება არის საწარმოო გაერთიანება, რომლის განვითარების პერსპექტივა მოითხოვს მასში სამეურნეო და იურიდიულად დამოუკიდებელი ერთეულების მოსპობას და მათ საწარმოო და სამეურნეო ფუნქციების

¹⁷ ვაზ. „კომუნისტი“, 3 მარტი, 1984 წელი.

¹⁸ Производственные объединения и проблемы их развития в Казахстане. Алма-Ата, 1976, стр. 32.

სრულ დაქვემდებარებას სათაო საწარმოს ფუნქციონალური სამსახურებისად-
 მი. ეს არის ასეთი ფორმის გაერთიანების შემდგომი განვითარების ძირითადი
 მიმართულება.

3. Г. ГАРАКАНИДЗЕ

О ФОРМАХ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА

Резюме

В статье выделяется два уровня организации производства на этапе развитого социализма. Производственное объединение как новая форма организации производства рассматривается на уровне первичной ячейки народного хозяйства, а единый народно-хозяйственный комплекс — на уровне общества.

Указывается, что развитие форм организации производства является результатом развития форм обобществления производства — концентрации, специализации, комбинирования, централизации.

Рассматривая имеющиеся в советской экономической литературе взгляды по вопросам понятия «социалистическое объединение», автор дает свое определение социалистического объединения и классификацию объединений по типам, формам, видам на уровне предприятия.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და საპარტოლის ინსტიტუტის პოლიტიკური ეკონომიის განყოფილებამ

В. Ш. БУРДУЛИ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ
С ФОРМИРОВАНИЕМ И РАЗВИТИЕМ
ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ

За годы девятой и десятой пятилеток накоплен большой и многообразный опыт работы объединений. Наряду с такими формами организации объединений, которые оказались эффективными, имели место и случаи их создания по недостаточно продуманной организационной и функциональной схемам, что проявилось в недостаточности экономического эффекта от их создания.

В основных направлениях экономического и социального развития СССР на 1981 — 1985 годы и на период до 1990 года отмечается необходимость планомерно улучшать организационные структуры и повышать эффективность работы производственных и промышленных объединений на базе дальнейшей концентрации, специализации и кооперирования. В своем докладе на XXVI съезде КПСС Председатель Совета Министров СССР тов. Н. А. Тихонов обратил особое внимание на важность указанной проблемы. В частности, он отметил: «Практика показывает, что еще не во всех отраслях в полной мере использованы возможности повышения эффективности производства за счет улучшения системы управления. Следует внимательно проанализировать принципы организации и механизма функционирования объединений, посмотреть — всюду ли осуществляется необходимая концентрация и специализация производства...»¹.

Чтобы реализовать все преимущества, представляемые такой формой концентрации производства, как создание объединений, необходимо достичь определенных значений ряда количественных и качественных показателей (размеры объединения, его состав, уровень специализации, структура управления), которые обеспечат достижение главной цели, преследуемой при их организации — повышения эффективности производства. Однако во многих случаях процессы создания и реорганизации производственных объединений происходили без достаточного обоснования, следствием чего и явилось отсутствие экономического эффекта от создания (реорганизации) или же его незначительная величина по сравнению с предполагаемой.

Среди причин, сдерживающих развитие и повышение экономической эффективности объединений, можно назвать следующие: формальный характер организации объединений, механическое соединение предприятий без проведения необходимых мероприятий с целью повышения уровня специализации, комбинирования, централизации функций управления и т. д.; недостаточное разнообразие видов производственных объединений, стандартизация организационных, производственных и управленческих структур, игнорирование при этом специфических отраслевых и региональных условий, межотраслевой и межрегиональной производственной ситуации в месте расположения объединений; сохранение хозяйственной самостоятельности некоторых подразделений,

¹ Материалы XXVI съезда КПСС., М., 1981, с. 124.

включаемых в состав объединения, что затрудняет мероприятия по централизации функций управления, углублению специализации подразделений, развитию внутренних кооперированных связей; отраслевая, ведомственная или территориальная ограниченность состава подразделений, входящих в объединение, трудность создания объединений, включающих в свой состав предприятия различных отраслей, министерств, ведомств..

В результате этих и других подобных причин во многих случаях создание объединения не обеспечивало достаточного повышения уровня специализации, производительности труда, технического уровня, технологии и организации производства, т. е. необходимого уровня тех факторов, которые обеспечивают повышение экономической эффективности производства.

Повышение эффективности производства при создании объединений не может быть достигнуто автоматически, вследствие формального объединения предприятий. Процесс концентрации производства, следствием которого должно явиться повышение его эффективности, может быть достигнут в результате реализации целей, обеспечивающих согласованное функционирование определенных сторон хозяйственной деятельности подразделений. Такими целями являются специализация производства, централизация производственно-хозяйственных функций и др.

Можно выделить ряд целей, ориентируясь на которые можно добиваться повышения эффективности производства при создании или реорганизации объединений. Такая система целей позволит лучше оценить правильность формирования производственных объединений, вскрыть недостатки, допущенные при этом, а также выявить направления совершенствования их организационной структуры. Степень реализации этих целей в каждом конкретном случае можно определить по показателям, определяющим их количественный уровень или качественные характеристики.

Ориентируясь на систему целей (по каждой из которых необходимо иметь показатели, оценивающие целесообразность их изменения), можно в каждом конкретном случае правильно выбрать тип, состав и размеры производственного объединения, позволяющие осуществить эффективную концентрацию производства).

Согласно методическим указаниям к разработке государственных планов экономического и социального развития СССР, планы концентрации в промышленности разрабатываются по следующим основным направлениям:

а) сосредоточение производства конструктивно и технологически однородной продукции на предприятиях, в объединениях (специализация производства);

б) сосредоточение на предприятии взаимосвязанных производств (комбинирование производства);

в) слияние ранее самостоятельных, обособленных производств (предприятий), выпускающих однородную продукцию, в производственные, научно-производственные объединения².

В литературе выделяются следующие определяющие черты, характеризующие тип производственных объединений: вид специализации предприятий, входящих в объединение, виды производственной коопе-

² Методические указания к разработке государственных планов экономического и социального развития СССР. М., 1980, с. 201.

2. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1984, № 3

257203

рации между предприятиями, характер производственного цикла, степень производственной самостоятельности входящих в объединение предприятий, отраслевая принадлежность, территориальное расположение^{3,4}, производственная структура, способ разделения труда⁵, экономическая эффективность специализации и целесообразность концентрации управления возможно большей совокупностью подразделений⁶, уровень централизации управления и особенности правового статуса.

Как отмечено в Методических указаниях, при организации объединений должна достигаться концентрация производства однородных изделий, обеспечивающая повышение темпов роста производства и производительности труда, улучшение использования материальных и трудовых ресурсов, ускорение научно-технического прогресса, повышение качества продукции, улучшение показателей эффективности капитальных вложений и использования действующих основных фондов, финансовых показателей работы предприятий, организации снабжения и сбыта продукции, расширение прямых длительных хозяйственных связей.

На основе изложенного выше можно установить ряд классификационных признаков, идентифицирующих тип производственных объединений, по каждому из которых должны иметься оценочные показатели, позволяющие судить о целесообразности создания и эффективности функционирования производственных объединений. Выделим основные классификационные признаки:

1. состав объединения и масштабы производства (по объему валового продукта, численности промышленно-производственного персонала, стоимости основных производственных фондов, а также объему чистой продукции);

2. отраслевая принадлежность;

3. территориальное расположение;

4. способ разделения труда, вид специализации;

5. степень концентрации производства однородных изделий;

6. кооперирование;

7. комбинирование;

8. организация снабжения и сбыта;

9. производственная структура;

10. характер производственного цикла;

11. особенности правового статуса;

12. организационная структура управления, степень концентрации управления, уровень централизации функций управления.

Правильный выбор производственных единиц, включаемых в состав объединения, предопределяет получение достаточного экономического эффекта от его создания. Включение же в объединение производственных единиц без надлежащего обоснования целесообразности проектируемого состава не может принести положительного результата и зачастую экономическая эффективность созданного таким образом объединения оказывается ниже, чем суммарная эффективность вошедших в его состав предприятий до создания объединения.

Проблема оптимизации размеров производственных объединений

³ Брацлавская Т. Б. К вопросу о классификации производственных объединений, ж. «Известия Академии наук СССР, серия экономическая», 1973, с. 62 — 72.

⁴ Объединения в промышленности. М., 1978, с. 6.

⁵ Traues H. Criteria for the creation of the industrial centrals and the development of their managing system. «Manag. Train. Rew.», 1978, № 1—2, с. 145—149.

⁶ Штундюк В. Д. Объединения и управление промышленностью. М., 1976, с. 12.

считается одной из наиболее многоаспектных и сложных. Приведем некоторые рекомендации и предложения, имеющиеся в этой области.

1. Считается, что в каждой отрасли вопросы размеров объединений должны обуславливаться вопросами концентрации производства, определением научно обоснованных размеров производственных единиц⁷.

2. При определении рационального размера производственных объединений необходимо принимать во внимание зависимость величины оновных технико-экономических показателей их деятельности от уровня концентрации производства

3. Концентрация производства на каждом этапе развития производства в каждой отрасли имеет свой экономический оптимум, за пределами которого дальнейшее увеличение производственных мощностей практически не приводит к улучшению технико-экономических показателей^{12, 14}.

4. Необходимо установить нижнюю допустимую границу размера объединений, при котором достигается обеспечение достаточного уровня концентрации и специализации, возможность применения современной техники⁵.

5. Оптимальные размеры и структура объединений должны определяться оптимальной организацией отраслевого производства, что должно выразиться в том, что состав и размещение производственных мощностей объединений должны обеспечивать минимальные народнохозяйственные затраты на изготовление и транспортировку продукции¹³.

6. Размеры объединений не должны отрицательно влиять на условия конкретного и оперативного управления и вызывать сверхнормативные затраты управленческого труда¹⁷.

7. Размер производственных объединений целесообразно описывать одновременно такими тремя показателями, как объем валовой продукции, численность промышленно-производственного персонала и стоимость основных производственных фондов на основе их совмещенной группировки. Выбор рационального размера производственных объединений должен осуществляться на основе сопоставления достигнутых размерными группами объединений средних показателей организаци-

⁷ Аллахвердян Д. А., Сластенко Е. Н. Методические основы формирования объединений в промышленности. М., 1974, с. 67.

⁸ Дикий И. Н. Вопросы определения оптимального состава производственных объединений. В сб.: Планирование и проектирование развития систем управления производством. М., 1977, с. 66.

⁹ Максименко В. И., Соминский В. С., Гусаков М. А., Кукин В. И. Что показало обследование?— Экономика и организация промышленного производства, 1977, № 2, с. 63.

¹⁰ Лавриков Ю. А., Русиков Ф. Н., Чумаков В. И. Интеграция социалистического производства и управления. М., 1976, с. 17.

¹¹ См. 7, с. 71.

¹² См. 7, с. 67.

¹³ См. 8, с. 79.

¹⁴ См. 9, с. 64.

¹⁵ Лещинер Р. Е. Специализация производственных объединений. М., 1976, с. 121.

¹⁶ Субоцкий Ю. В. Развитие объединений в промышленности. М. 1977, с. 115.

¹⁷ См. 25, с. 115—116.

онно-технического уровня, организации систем управления и эффективности производства¹⁸.

К последнему пункту следует добавить, что большое значение при обосновании размера объединения может иметь объем чистой продукции, поскольку в нем лучше, чем в объеме валовой продукции, отражается технологическая специфика производства.

Кроме того, отметим, что при определении оптимальных размеров объединений необходимо учитывать их отраслевую принадлежность (например, в местной промышленности совсем другие требования к размеру объединений, чем, скажем, в машиностроении или легкой промышленности), а также территориальное расположение (в больших городах, крупных индустриальных центрах будут другие требования к оптимальным размерам производственного объединения, чем в преимущественно аграрной местности или, например, при размещении в нескольких малых городах).

В настоящее время в большинстве отраслей не имеется разработанных методов оптимизации размеров объединений и входящих в них производственных единиц, не установлены критерии оптимизации и система ограничений. Это усложняет работу по созданию новых объединений, разработке их проектов, развитию действующих объединений¹⁹. В то же время актуальность установления оптимальных параметров, характеризующих объединение, в условиях необходимости дальнейшего усиления специализации и концентрации производства возрастает. Оптимизация должна осуществляться в следующих направлениях: во-первых, в плане внутриотраслевой (или в пределах межотраслевых или территориально-производственных комплексов) оптимизации размещения системы производственных объединений на основе учета таких факторов, как специфика отрасли, комплекса, наличие и использование трудовых, финансовых и материальных ресурсов; во-вторых, в плане оптимизации размера объединения как основного звена производства, что связано с задачами совершенствования организационных структур производства и управления, затратами на доставку сырья и материалов для производства продукции, возможностью ее реализации; в-третьих, в плане внутрипроизводственной оптимизации размеров производственных единиц, параметров технологических процессов, совершенствования внутрипроизводственных связей в пределах производственных объединений.

При этом надо учитывать, что размер производственных объединений определяется дифференцированно, исходя из конкретных условий производства и с учетом существующей научно-технической базы и необходимости ее развития. Поэтому в условиях союзной, союзно-республиканской и местной промышленности оптимальные размеры производственных объединений различны.

Таким образом, при обосновании рациональных размеров производственных объединений надо ориентироваться на показатели эффективности производства, достигнутый уровень развития техники, технологии, организации производства и экономичности системы управления объединением.

¹⁸ Одинцова Г. С. Комплексное управление развитием объединений. Киев, 1980.

¹⁹ Губин Б. В., Певзнер А. Г. Перспективы планомерного развития системы управления в промышленности. В сб.: Проблемы совершенствования организации управления народным хозяйством. Научные труды. М., Госплан СССР, НИИ планирования и нормативов, 1980, с. 14.

При организации объединения большое значение имеет отраслевая и ведомственная принадлежность предприятий, из которых предполагается их создать. Условия создания и развития производственных объединений во многом определяются тем, какому министерству принадлежат отдельные производственные подразделения: союзному, союзно-республиканскому или республиканскому. Образование объединения усложняется также в том случае, если подразделения, которые должны войти в его состав, технологически принадлежат к разным отраслям, или если некоторые из них входят в промышленные объединения. Между тем, необходимость ускорения научно-технического прогресса требует создания межотраслевых и межведомственных объединений как одного из эффективных способов концентрации производства, в частности, способствующего экономии сырья, энергии, материалов, более полной утилизации отходов, созданию безотходных технологий.

По способу разделения труда можно выделить два основных вида организационных структур производства: функциональную (вертикальную, отраслевую) и линейную (горизонтальную, территориальную).

При вертикальной организации производства предприятия специализируются на выполнении определенного вида работ в системе технологического разделения труда. В случае линейной схемы организации производства каждое структурное подразделение охватывает все процессы, необходимые для изготовления определенного вида продукции. У обоих видов организации производства имеются как преимущества, так и недостатки, поэтому в действительности почти не встречаются комплексы, организованные в чистом виде лишь по горизонтальному или вертикальному принципам. Однако в общем характер объединения производственных подразделений должен подчиняться одному или другому принципу организации.

Таким образом, при вертикальном (функциональном) виде организации объединения формируются по принципу разделения труда в виде технологической специализации (объединения такого типа часто называются комбинатами). Функциональное разделение труда обеспечивает расширение возможностей для углубления специализации основного производства, оперативного освоения и рационального распределения капитальных вложений, реализации мероприятий по совершенствованию организаций производства и труда, ориентации управления на оптимизацию производства. Кроме того, отличительными чертами вертикальной организации производства являются гибкость, относительная независимость от общего ритма производственного процесса, наличие достаточного времени для устранения неполадок, высокая квалификация кадров.

Недостатками вертикальной схемы являются необходимость накопления значительных запасов сырья и полуфабрикатов, отсутствие прямой ответственности элементов организационной структуры за конечные результаты производственной деятельности, ослабленное взаимодействие между отдельными подразделениями, усложненный механизм текущего управления и планирования²⁰.

При всем разнообразии вертикальных форм организации объединений, можно разработать определенные обобщенные стандарты, в которые должны вписываться их структура, способы организации и управления. В ГДР, например, разработаны два основных типа объеди-

²⁰ Brens H. Productie-organisatie. «Redrijfsvoring», 1979, 28, № 9, с. 423—425.

нений, основанных на вертикальном разделении труда²¹. В первый входят те, в которых подразделения комбинируются по стадиям обработки сырья, полуфабрикатов и производства конечного продукта. Предприятия, входящие сюда, будут иметь различные производственные программы и технологии. Управляющий аппарат таких объединений основное внимание должен уделять вопросам комбинирования и координирования.

Второй вертикальный тип объединений характеризуется комбинацией производственных стадий, конечным результатом которых является сложный продукт. Предприятия, связанные вертикальной специализацией, характеризуются единством технологического процесса и конечного готового продукта, разнородной продукцией на каждом этапе технологического процесса, территориальной близостью предприятий. Производственная структура характеризуется выделением вспомогательных и обслуживающих производств, но именно тех, которые являются общими даже для предприятий с разнородным технологическим циклом. Руководство таких объединений в первую очередь должно решать следующие задачи: адекватная унификация входящих в них производственных подразделений и обеспечение единого централизованного управления; определение ответственности предприятий и их подразделений в соответствии с социальными и экономическими факторами; обеспечение проектирования, производства и сбыта продукции; более совершенный контроль за предпроеизводственным планированием и оперативное управление производством.

В объединения, основанные на горизонтальном разделении труда, входят производственные подразделения, выпускающие схожую продукцию, и использующие близкие технологии. При линейном (горизонтальном) виде структуры производства предприятия, каждое из которых производит готовый конечный продукт, объединяются на основе предметной и поддетальной специализации, охватывающей территориально разобщенные предприятия. Предприятия, входящие в объединения этого типа, имеют замкнутый технологический цикл и производственная связь между ними выражается прежде всего в организации совместною управления общими производствами, осуществлении по-предметной специализации самих предприятий, централизации всех вспомогательных и обслуживающих производств. Последняя возможна ввиду того, что вспомогательные и обслуживающие производства одинаковы для предприятий с однородным циклом производства и поэтому легко осуществить эффективную специализацию вспомогательных и заготовительных операций.

При создании таких объединений необходимо решать следующие проблемы: централизация основных видов ресурсов (главным образом, финансовых) и их использование для интенсификации процесса производства; расширение производства в соответствии с потребностями; углубление горизонтальной специализации и недопущение параллельности производства; осуществление централизованной координации капитальных вложений и совершенствование структуры и функционирования управленческого аппарата.

Преимущества линейной формы организации производства заключаются в следующем: сведены к минимуму интервалы времени между

²¹ Traues H. Criteria for the creation of the industrial centrales and the development of their mongiang system «Manag. Train. Rev.», 1978, № 1 — 2, с. 145 — 149.

технологическими операциями; легко маневрировать материальными и трудовыми ресурсами в соответствии с потребностями производства, в связи с чем можно сохранять на низком уровне производственные запасы; имеются благоприятные возможности для внедрения и эффективного использования узкоспециализированного оборудования для комплексной механизации и автоматизации производства; успешно решаются вопросы социального развития коллективов, усиливается заинтересованность персонала в конечном результате производства, что позволяет улучшать качество продукции, интенсифицировать процесс производства путем сокращения простоев рабочего времени и непроизводительного простоя оборудования и т. д. Недостатками линейной формы являются малая гибкость, жесткая зависимость от бесперебойного функционирования отдельных элементов и, как следствие, необходимость усложненной системы мероприятий по технической профилактике²².

Объединения можно классифицировать также по уровню централизации функций управления и особенностям правового статуса. По этим классификационным признакам можно выделить четыре группы объединений. В первую войдут объединения, в которых предприятия утрачивают юридическую самостоятельность, а аппарат управления ими упраздняется. Потеря предприятиями финансовой, коммерческой и имущественной самостоятельности существенно изменяет их хозяйственное положение. В таких объединениях достигается наиболее полная централизация управления, которое сосредоточивается обычно в аппарате головного предприятия. Однако, если трудно выделить головное предприятие, то создается отдельный аппарат управления объединением.

Во вторую группу войдут объединения, в которых самостоятельность предприятий сохраняется частично, по отдельным функциям управления, а исполнение остальных функций централизуется головной единицей.

Третья группа охватывает объединения, часть предприятий которых сохраняет юридическую самостоятельность, а другая часть утрачивает ее. Четвертая группа включает объединения, в которых предприятия сохраняют юридическую самостоятельность, состоят на самостоятельном балансе, сами осуществляют расчеты с бюджетом, т. е. выполняют все функции управления своей деятельностью.

В положениях о производственных и научно-производственных объединениях указано, что структурные единицы, входящие в состав объединений, не являются юридическими лицами^{23, 24}. Однако часто вопрос о юридической самостоятельности предприятий, вошедших в состав объединений, решается министерствами и ведомствами на основе учета конкретных обстоятельств. В некоторых случаях предприятия, вошедшие в состав объединений, занимают такое же положение в отрасли, что и отдельные предприятия этой отрасли вне объединений. Поэтому аппарат управления объединением, сосредоточенный на головном предприятии, может стать дополнительным звеном в системе управления министерства. На наш взгляд, в таких случаях целесооб-

²² Vrens H. Productie - organisatie. «Redrijfvoering», 1978, 28, № 9, с. 423—425.

²³ Положение о производственной объединении (комбинате). В сб.: Совершенствование хозяйственного механизма. Сборник дументов. М., 1980, с. 238.

²⁴ Положение о научно-производственном объединении. Там же, с. 258.

разно создавать обособленный аппарат управления объединением, что позволит надлежащим образом решить вопрос юридической самостоятельности предприятий, вошедших в состав объединения. Следует отметить, что в настоящее время имеется тенденция к сокращению числа объединений, сохраняющих в своем составе самостоятельные предприятия²⁵.

В условиях ускорения научно-технического прогресса и всемерной интенсификации на его основе отраслей материального производства большое значение имеет совершенствование структур управления, переход на новые прогрессивные его формы, критический пересмотр старых форм управления, которые были вполне приемлемы в прошлом, но не удовлетворяют требованиям сегодняшнего дня, не обеспечивают достаточной гибкости и эффективности при реализации функций управления.

Создание и совершенствование структур управления производственными объединениями в ряде случаев осуществлялось формально, без решительной их реорганизации, необходимой в условиях увеличения сложности объектов, хозяйственных взаимосвязей между ними и, соответственно, усложнения процессов управления, углубления взаимосвязей и координации между отдельными службами управления (технической, производственной, экономической, снабженческо-сбытовой и др.). Нередко ведомственные и административные интересы брали верх при создании структур управления производственными объединениями в ущерб ориентации на целесообразную их перестройку, обеспечивающую достижение высоких конечных результатов. Между тем в основу методологии их проектирования должно быть положено четкое формулирование целей организации, которые должны обуславливать линейно-функциональные (а также программно-целевые) структуры механизма их достижения. При этом производственное объединение должно рассматриваться как многоцелевая система, поскольку ориентация на одну цель не отражает многообразия специфики хозяйственных организаций. Необходимо перестраивать исходные принципы формирования организационных структур: от ориентации на численность персонала надо переходить на учет целей организации; от ориентации на постоянный набор органов к необходимой их комбинации в существующих условиях; с упора на неизменность функций на их перестройку в соответствии с меняющимися задачами; от ориентации на устаревшие схемы и штаты на их реорганизацию на основе анализа их недостатков и пригодности²⁶.

Рассмотрим качество системы управления и пути ее улучшения на примере Тбилисских производственных объединений «Станкостроитель» и «Электроаппарат».

²⁵ Управление крупным производственно-хозяйственным комплексом, М., 1980, с. 159.

²⁶ Мильнер Б. З. Организация программно-целевого управления. М., 1980, с. 38—40.

При исследовании норм управляемости для руководящих работников производственного объединения «Станкостроитель» оказалось, что генеральному директору непосредственно подчиняется 28 нижестоящих руководителей, учитывая 15 начальников цехов головного предприятия (завод им. С. М. Кирова); главному инженеру и его заместителю — по 3, заместителям директора: по общим вопросам — 6, по капитальному строительству — 2, по кадрам и быту — 5. Средняя норма управляемости (с учетом аппарата управления и производственно-технического персонала) для головного предприятия составила 5,9, для второго предприятия (завод шлифовальных станков) — 4,0, а общая по производственному объединению — 4,0.

В настоящее время в целях улучшения функционирования экономических служб, лучшей организации материально-технического снабжения, сбыта, эффективного изучения потребительского спроса, рационального решения задач повышения качества продукции и др. в производственных объединениях учреждаются должности заместителей директора по экономике (главные экономисты), по коммерческой части, качеству продукции. На наш взгляд, в рассматриваемом объединении целесообразно также учредить должность заместителя директора по экономике с подчинением ему планово-экономического отдела, бухгалтерии и отдела организации труда и заработной платы и финансового отдела, заместителя директора по материально-техническому снабжению, внешней кооперации и сбыту, а также заместителя директора по качеству продукции.

Кроме того, в этом объединении необходимо учредить должность заместителя генерального директора по производству, на которого должны возлагаться задачи оперативного руководства производством через производственно-диспетчерский отдел.

В случае учреждения этих должностей норма управляемости для генерального директора и некоторых его заместителей уменьшится, что даст возможность сосредоточиться им на основных задачах и функциях, не отвлекаясь на мелкие и второстепенные вопросы, а также на исполнение таких функциональных обязанностей, которые лучше возложить на соответствующих специалистов.

Был рассчитан также коэффициент централизации по следующей формуле²⁷:

$$K_{ц} = \frac{\frac{P}{C}}{\frac{P}{C} + \sum \frac{P_i}{C_i}}$$

где: P — численность аппарата управления на головном предприятии объединения, чел.;

P_i — численность аппарата управления i -й производственной единицы (предприятия), чел.;

C — численность промышленно-производственного персонала головного предприятия объединения, чел.;

C_i — численность промышленно-производственного персонала i -й

²⁷ Одицова Г. С. Комплексное управление развитием производственных объединений. Киев, 1980.

производственной единицы;

количество производственных единиц в составе объединения. Коэффициент централизации для административно-управленческого персонала оказался равным 42,7%. Учитывая, что объединение состоит из двух производственных единиц, можно заключить, что коэффициент централизации недостаточно высок (для объединения из двух предприятий он должен быть не менее 50%), и, следовательно, необходимо осуществить новые мероприятия по централизации управления.

Удельный вес работников управления для головного предприятия (завод им. С. М. Кирова) составляет 10,2%, для завода шлифовальных станков — 13,7%, для объединения в целом — 10,6%. Из данных видно, что один из резервов централизации управления заключается в перестройке аппарата управления на заводе шлифовальных станков за счет реорганизации его служб и концентрации части его работников в головном предприятии.

Структура управления производственного объединения «Электроаппарат», в состав которого входят четыре производственные единицы, выглядит более упорядоченной по сравнению со структурой объединения «Станкостроитель», хотя, на наш взгляд, и здесь имеются некоторые диспропорции. Так, здесь тоже оказалась большой нормой управляемости для генерального директора. Ее уменьшения можно достигнуть за счет передачи некоторых подразделений, входящих в непосредственное его подчинение, в ведение его заместителей.

Коэффициент централизации для административно-управленческого персонала в этом объединении равен 28,0%, для производственно-технического — 26,1%. Из этих данных видно, что централизация управления в объединении достаточно высока, т. к. для объединения, состоящего из четырех подразделений, она должна быть не менее 25,0%.

В условиях увеличения и усложнения задач управления в основном звене производства большое значение имеет интеграция функций управления, которая может идти в направлении усиления взаимодействия или объединения служб, исполняющих различные функции управления (например, в настоящее время ведутся исследования по интеграции трех форм учета — оперативного, статистического и бухгалтерского), а также путем возложения на ряд функциональных служб обязанностей по управлению отдельными структурными подразделениями, выполняющими специализированные работы по обслуживанию производства. Новейшие тенденции совершенствования управленческих структур состоят в строгом учете социальных особенностей организации, отношений между сотрудниками и неформальных связей при достижении основных хозяйственных целей²⁸.

При создании и совершенствовании системы управления производственными объединениями необходимо руководствоваться также следующими принципами: устранение дублирования подразделений и задач, сокращение протяженности коммуникаций между подразделениями на основе ликвидации излишних звеньев; минимизация административно-управленческих расходов; достижение полноты охвата всех необходимых функций аппаратом управления; создание организационных условий для использования вычислительной техники на основе АСУП; соблюдение рациональных норм управляемости (оптимального числа

²⁸ Организационные структуры управления. Под ред. Б. З. Мильнер, М., 1975.

подчиненных у одного начальника)²⁹; соблюдение целесообразных уровней централизации управления по его функциям.

Коротко остановимся на системе оценочных критериев, позволяющих установить оптимальные параметры по классификационным признакам (размеры, уровни специализации, кооперирования, комбинирования, организация снабжения и сбыта и т. д.) для каждого объединения. На наш взгляд, для оценки уровня каждого указанного выше классификационного признака целесообразно установить балльные оценки, причем определенный балл будет соответствовать интервалам значений признаков. Если сумма баллов по признакам превысит определенный приемлемый уровень, то можно будет считать создание или реорганизацию производственного объединения по соответствующему варианту проекта целесообразным.

По каждому признаку наиболее оптимальный интервал значений можно установить эмпирическим (на основе анализа эффективности существующих производственных объединений) или теоретическим (на основе сопоставления вариантов проектов создания и развития производственных объединений с исходным состоянием объектов) путем и присвоить этому интервалу наибольший балл.

При расчетах следует пользоваться показателями эффективности, принятыми для оценки проектов создания и развития объединений. Эти показатели фактически можно объединить в три группы.

1. Показатели, оценивающие экономическую результативность мероприятий по организации (или совершенствованию) производственной и управленческой структуры (экономические и технико-экономические показатели). В их число входят такие показатели, как прирост объема выпуска продукции за счет создания (или развития) объединений; экономия за счет снижения себестоимости продукции при создании (или развитии) объединений; прирост прибыли за счет увеличения выпуска продукции при создании (развитии) объединений; экономия за счет высвобождения оборотных средств при создании (развитии) объединений и др.

2. Показатели, отражающие оценку состояния различных сторон системы управления (показатели организации производства и системы управления). В их число входят такие показатели, как изменение удельного веса основной продукции (работ, услуг) в общем объеме продукции за счет создания (реорганизации, развития) объединения; повышение уровня концентрации, улучшение специализации объединений; совершенствование кооперированных связей; концентрация и централизация ремонтных, инструментальных, транспортных, бытовых и других вспомогательных и обслуживающих производств; совершенствование структурных подразделений аппарата управления; изменение затрат на содержание аппарата управления; изменение удельного веса работников управления; удельный вес линейных и функциональных руководителей; норма управляемости и др.

3. Показатели ресурсов (затрат на проведение мероприятий). В их число входят затраты на создание (развитие, реорганизацию) систем управления объединениями; капитальные вложения на организацию производства и управления при создании (развитии, реорганизации) объединения; затраты на научно-исследовательские работы и др.

²⁹ Мильнер Б. З. Организация программно-целевого управления М., 1980, с. 63.

Такие показатели описаны в экономической литературе^{30,33}, однако они нуждаются в дальнейшем совершенствовании и систематизации.

Формирование и развитие производственных объединений должно происходить в условиях планомерного управления этим процессом на основе технико-экономического обоснования целесообразности создания новых объединений в проектируемой структуре (состав, масштабы производства, уровень специализации, организационная структура и т. д.), анализа и контроля деятельности функционирующих объединений с целью выявления узких мест производства и резервов повышения эффективности. В этом аспекте необходимо усиление контрольно-регулирующих функций со стороны плановых и финансовых органов, а также отраслевых и территориальных, координация их усилий с целью обеспечения при создании и развитии объединений целенаправленной организации использования материальных, финансовых и трудовых ресурсов.

Представлена отделом экономических проблем научно-технического прогресса Института экономики и права АН СССР

³⁰ Смирницкий Е. К. Экономические показатели промышленности. М., 1974.

³¹ Планирование развития систем управления социалистическим производством М., 1976.

³² Лехциер Л. И. Организация совершенствования управления на производственном объединении. 1980.

³³ Анализ эффективности затрат на управление в производственно-хозяйственных организациях. Под ред. С. Е. Каменицера. М., 1981.

კითხვან წიკლაური

საქართველოს სსრ ზარალიან და დაბალრენტაბელურ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა ეკონომიკის განმტკიცების საკითხები

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1983 წლის დეკემბრის პლენუმზე აღიხიშნა, რომ „ისევე როგორც წინათ, დიდ ყურადღებას მოითხოვს სასურსათო პროგრამის რეალიზაცია. წელს განხორციელებულმა ღონისძიებებმა რამდენადმე გაგვაუმჯობესებინა მთელი რივი სასურსათო პროდუქტებით მოსახლეობის უზრუნველყოფა. ბოლო ხნის მანძილზე პირველად შეინიშნება ძერა ისეთ დიდმნიშვნელოვან დარგში, როგორცაა მეცხოველეობა. გაიზარდა რძის, ხორცისა და კვერცხის შესყიდვა. განმტკიცდა საკვები ბაზა. ეს საშუალებას გვაძლევს მომავალ წელსაც, შემდგომი უკეთესი ცვლილებების იმედი ვიქონიოთ...“¹.

საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სახელმწიფო კომიტეტის სისტემის დოტაციის მიმღები 468 ზარალიანი და დაბალრენტაბელური მეურნეობიდან 1982 სამეურნეო წელი მოგებით დაამთავრა 203 მეურნეობამ, ხოლო დანარჩენმა გაიუმჯობესა ფინანსური მდგომარეობა. სიღნაღის რაიონის წნორის მეცხოველეობის კომპლექსმა 275 ათასი მანეთის დოტაცია მიიღო და 370 ათასი მანეთის ზარალის ნაცვლად, სამეურნეო წელი 6,3 ათასი მანეთის მოგებით დაამთავრა.

ბოგდანოვკის რაიონის განძის საბჭოთა მეურნეობამ დოტაციის სახით 76 ათასი მანეთი მიიღო და სამეურნეო წელი 16 ათასი მანეთის ნაცვლად, 205 ათასი მანეთის მოგებით დაამთავრა, ვანის რაიონის სოფელ ბზვანის კოლმეურნეობამ 103 ათასი მანეთი დოტაცია მიიღო და, 30 ათასი მანეთის ნაცვლად, სამეურნეო წელი 141 ათასი მანეთის მოგებით დაამთავრა და ა. შ.

ბევრი ზარალიანი და დაბალრენტაბელური მეურნეობაა და ნაკლებად მცირდება მათი რიცხვი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის, თეთრიწყაროს, აღიგენის, ახალციხის, საგარეჯოს, თიანეთის, დუშეთის, ამბროლაურის, ორჯონიკიძის და ზოგიერთ სხვა რაიონში.

საქართველოს სსრ კოლმეურნეობებში 1982 წლის მონაცემებით დადგენილი ზარალის თანხა 117 კოლმეურნეობაში შეადგენს (9 მილიონ 815 000 მანეთს) 9,815 ათას მანეთს. მათ შორის, ბოგდანოვკაში — 429,0, ახალციხეში — 135,8, აღიგენში — 581,4, თიანეთში — 864,0, ყაზბეგში — 922,0, ცაგერში — 114,5, ხაშურში — 208,8, გორში — 369,3, ყვარელში — 353,2, ზესტაფონში — 277,4 და ა. შ.

ზარალიან მეურნეობებში ზარალის აღმოსაფხვრელად და რენტაბელობის ასამაღლებლად გატარებულია დიდი რესპუბლიკური მნიშვნელობის ღონისძიება. ეს არის შიდა რესპუბლიკური ფასდანიამატი, რომელიც 12 წლის მანძილზე 1970—1982 წლებში დაახლოებით 200 მილიონ მანეთს შეადგენდა, აქედან

¹ პარტიული სიტყვა, 1984, № 2, გვ. 8.

გაცემული ფასდანამატის თანხა რესპუბლიკაში მერყეობს (ათას მანეთებში) 9.114,4 მანეთიდან (ხულოს რაიონი) — 76,5 მანეთამდე (წალენჯიხის რაიონი). დოტაციის დიდი თანხა კიდევ მიღებული აქვს შუახევის რაიონს — 8.351,3 მანეთი, ასპინძის რაიონს — 6.519,9 მანეთი, ადიგენის რაიონს — 5.514,0 მანეთი, ორჯონიკიძის რაიონს — 5.636,1 მანეთი, თიანეთის რაიონს — 4.764,6 მანეთი, ცაგერის რაიონს — 5.889,2 მანეთი, ქედის რაიონს — 5.390,4 მანეთი და ა. შ.

ზარალიანი და დაბალრენტაბელური მეურნეობების ეკონომიკის განმტკიცებისათვის რესპუბლიკის ხელმძღვანელი ორგანოების მხრივ მომთხოვნელობის გაძლიერების მიუხედავად, ზოგიერთი რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანების ხელმძღვანელები და სპეციალისტები თანმიმდევრულად არ ზრუნავენ იმ საწარმოო პროგრამის განხორციელებისათვის, რომელიც თითოეულ ზარალიან და დაბალრენტაბელურ კოლმეურნეობას, საბჭოთა მეურნეობასა და სამეურნეობათაშორისო საწარმოს დაუსახა „რესპუბლიკის ზარალიანი და დაბალრენტაბელური კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობებისა და სამეურნეობათაშორისო საწარმოების ეკონომიკის განმტკიცების ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტისა და საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს 1981 წლის 27 ოქტომბრის № 756 დადგენილებით.

სამეურნეო და ეკონომიკურ სამსახურების მუშაკები არასაკმარისად ზრუნავენ ადგილობრივი რეზერვების ასამოქმედებლად, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების გასაუმჯობესებლად, რესპუბლიკაში ჯერ კიდევ ბევრი ზარალიანი და დაბალრენტაბელური მეურნეობა და ნაკლებად მცირდება მათი რიცხვი. მიუხედავად იმისა, რომ თუ 1970—1979 წლებში ზარალიან მეურნეობებზე გაიცა 101 მილიონი მანეთის ფინანსური დახმარება, რაც საშუალოდ წელიწადში შეადგენდა 10,1 მილიონ მანეთს, 1980—1982 წლებში ასეთი ფასდანამატის მოცულობამ შეადგინა 99 მილიონი მანეთი, ანუ საშუალოდ წელიწადში 33,0 მილიონი.

ფასდაკლების გავრცელებით საქართველოს სსრ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სახელმწიფო კომიტეტში იქმნება სპეციალური ფონდი, რომელიც მთის ზონისა და სხვა არახელსაყრელ ბუნებრივ-ეკონომიკურ პირობებში მყოფ კოლმეურნეობებს, საბჭოთა მეურნეობებს და სამეურნეობათაშორისო საწარმოებს ყოველწლიურად ეძლევათ ფასდანამატის სახით.

ფასდაკლებით შექმნილი ცენტრალიზებული ფონდის 80 პროცენტი, საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილებით, გაიცემა ზარალიან და დაბალრენტაბელურ საზოგადოებრივ მეურნეობებზე, როგორც ფასდანამატი, ხოლო 20 პროცენტი დატოვებული იქნება რეზერვში და გამოიყენება იმ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ფინანსური დახმარების აღმოსაჩენად, რომლებმაც ობიექტური მიზეზებით ვერ შეასრულეს პროდუქციის წარმოების გეგმა და საჭიროებენ ფინანსურ დახმარებას.

მაღალრენტაბელურ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებად, რომლებზედაც ვრცელდება ფასდაკლება, მიჩნეულია: ჩაის ხარისხოვანი ფოთოლი, ყურძენი, ხილი, ციტრუსი, თაშბაქო, დაფნის ფოთოლი. საზოგადოებრივ მეურნეობებში, რომელთა გეგმური რენტაბელობის დონე არ აღემატება 15 პროცენტს, ხოლო კაცდღის ანაზღაურება — საშუალო რესპუბლიკურ დონეს, ასეთ რენტაბელურ პროდუქტებზე ფასდაკლება არ უწესდებათ.

საქართველოს სსრ-ში 1982 წელს რენტაბელური პროდუქტებიდან მიღებულია ფასდაკლების თანხა სულ 40,8 მილ მანეთი.

აქედან:

255 კოლმეურნეობიდან — 17,1 მილ მან.

78 საბჭოთა მეურნეობიდან — 12,3 მილ მან.

მოსახლეობიდან — 10,8 მილ მან.

ამავე წელს საზოგადოებრივ მეურნეობებს მიეცათ ფასდანამატი სულ 35,4 მილ. მანეთი.

აქედან:

259 კოლმეურნეობებს — 14,8 მილ მან.

146 საბჭოთა მეურნეობებს — 13,7 მილ მან.

63 სამეურნეობათაშორისო

საწარმოს — 6,9 მილ მან.

1983 წ. 1 იანვრიდან მოქმედებს ფასდანამატი ზარალიან და დაბალრენტაბელურ კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების და სხვა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების მიერ სახელმწიფოზე მიყიდულ პროდუქტებზე.

მოკავშირე რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოებს გამოეყოთ ასიგნება (თანხა) ზარალიან და დაბალრენტაბელურ კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების და სხვა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს მიერ სახელმწიფოზე მიყიდული პროდუქციის ჩაბარების ფასზე დაწესებული ფასდანამატისათვის. ჩვენი რესპუბლიკისათვის ეს თანხა შეადგენს 160 მილიონ მანეთს. ის დიდი ღონისძიება, რომელსაც ატარებს სახელმწიფო 1982 წლის 24 მაისის № 434 დადგენილების შესაბამისად, ჩვენი რესპუბლიკისათვის 160 მილიონი ასიგნების გამოყოფის თაობაზე, რათ 1983—1985 წლებში აღარ იყოს ზარალიანი მეურნეობები და მეურნეობებისათვის რენტაბელობის დონემ არანაკლებ 25 პროცენტი შეადგინოს, განსაზღვრავს სასურსათო პროგრამის წარმატებით რეალიზაციის წინა პერიოდს.

მაგალითად, თუ ჩვენი რესპუბლიკის 117 ზარალიან კოლმეურნეობას დავიანგარიშებთ 25—30 პროცენტის რენტაბელობის დონით, მაშინ მივიღებთ, რომ მთლიანი შემოსავალი იქნება 166 მილიონი მანეთი, ანუ არსებულზე 143.925 ათასი მანეთით მეტი, ხოლო წმინდა შემოსავალი 43.496 ათასი მანეთი, ნაცვლად — 9416 ათასი მანეთის ზარალისა. აქედან, გასაგებია თუ რა დიდი ხვედრიწილი უკავია ზარალიან მეურნეობებს რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობრივ წარმოებაში და რა დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოს მიერ დროებით (1983—1985 წწ) გატარებულ ღონისძიებას მეურნეობებში ზარალიანობის აღმოფხვრისა და მათი ეკონომიკის განმტკიცების მიმართულებით.

მეცხოველეობის თითქმის 80—90 პროცენტი ჩამორჩენილი საბჭოთა მეურნეობებშია ვადგილებული და მათ საძოვარ-სათიბების მხოლოდ 53 პროცენტი უკავია. აქედან დასკვნა: საძოვრების დატვირთვა ძალიან დიდია და ისინი ამ ტერიტორიის ნაკლებობასაც განიცდიან. მაშასადამე მეცხოველეობის სულადობის ზრდა და მათი საკვები ბაზის განმტკიცება, აუცილებლად შემდგომი ინტენსიფიკაციის გზით უნდა წარიმართოს.

მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოება სუსტ მეურნეობებში დიდ დანახარჯებთან არის დაკავშირებული. ასე მაგალითად, 1 ცენტ. რძის წარმოების

თვითღირებულება შეადგენს 43,66 მან., რაც გეგმიურ მაჩვენებელთან შედარებით 8,66 მანეთით მეტია. შესაბამისად, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის 1 ცენტ. წონაძაბის თვითღირებულება 379,98 მან., რაც გეგმიურ მაჩვენებელთან შედარებით 95 მანეთით მეტია; ღორის 1 ცენტ. წონაძაბის თვითღირებულება — 378,60 მან., რაც გეგმიურ მაჩვენებელთან შედარებით მეტია — 146 მან.-ით; ცხვრის 1 ცენტ. წონაძაბის თვითღირებულება — 188,56 მან., რაც გეგმიურ მაჩვენებელთან შედარებით მეტია 18 მან.-ით, 1 ცენტნერი მატყლის თვითღირებულება კი უდრის 941,22 მან.-ს, რაც გეგმიურ მაჩვენებელთან შედარებით მეტია 181,52 მან.-ით და ა. შ.

თუ თვითღირებულების დანახარჯების სტრუქტურას ანალიზს გავუკეთებთ მეცხვარეობაში ასეთ სურათს მივიღებთ; საბჭოთა მეურნეობებში დანახარჯების ყველაზე დიდი ხვედრი წილი მოდის ხელფასზე — 41,4 პროცენტი და საკვებზე — 22,4 პროცენტი. შესაბამისად, კოლმეურნეობებში — 44,7 — 23,3 პროცენტი და სამეურნეობათაშორისო გაერთიანებებში 54,8—24,2 პროცენტი.

საერთოდ საკვებზე დანახარჯების ხვედრიწილის სიდიდე გამოწვეულია საკუთარი წარმოების საკვების ნაკლებობით. მაგ. 1981 წლის მონაცემებით (საკვებერთეულებში) სამეურნეობათაშორისო გაერთიანებებში მეცხოველეობისათვის გახარჯულ საკვებში 68,3 პროცენტი შესყიდულია, შესაბამისად, კოლმეურნეობებში 37 პროცენტი და საბჭოთა მეურნეობებში — 44,5 პროცენტი.

ამ მაჩვენებლებს თუ განვიხილავთ ცალკე საკვების სახეების მიხედვით დავინახავთ, რომ შესყიდულია: კომბინირებული საკვების 98,8 პროცენტი, შემოდგომის ნაძვის 32 პროცენტი; ფქვილის, ბურღულის, ქატოს 27,3 პროცენტი; ბალახის ფქვილის 13,2 პროცენტი და ა. შ.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების ზრდის დონე და ტემპი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული საწარმოო ფონდებით უზრუნველყოფის დონეზე. კოლმეურნეობებში საწარმოო ფონდები ასახავს მათ უზრუნველყოფის დონეს ტექნიკით, შუშა და პროდუქტიული პირუტყვით, საწარმოო შენობა-ნაგებობებით, საკვები ფურაჟით, სასუქებით, თესლით, საწვავ-საპოხი მასალით, მრავალწლიანი ნარგავებით და სხვ. ანალიზის საფუძველზე ეკონომიკურად სუსტი კოლმეურნეობების ხვედრიწილი შეადგენს (პროცენტობით) ძირითად საწარმოო ფონდებში — 30,7-ს; მთლიან პროდუქტაში — 25,5-ს; სასაქონლო პროდუქტაში — 23,1-ს და 100 ჰექტარ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე, შესაბამისად, 44,6—26,7—21,0-ს. ეკონომიკურად სუსტ კოლმეურნეობებში ფონდუზრუნველყოფის მაჩვენებელი 1,8-ჯერ მცირეა რესპუბლიკის კოლმეურნეობებთან შედარებით და შესაბამისად 2,2-ჯერ და 2,4-ჯერ ნაკლებია მთლიანი და სასაქონლო პროდუქტაში 100 ჰა — სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე. მიწის ფართობის ერთეულზე ძირითადი და საბრუნავი ფონდების ოდენობა, ანუ მიწის ფონდუზრუნველყოფა გამოხატავს კოლმეურნეობათა ინტენსიფიკაციის დონეს, რომლის ამაღლების მიზანს, ფართობის ერთეულზე, პროდუქციის გამოსავლიანობის ზრდა წარმოადგენს, რის შედეგადაც საწარმოო ფონდების ყოველ ერთ მანეთზე პროდუქციის მეტი რაოდენობა უნდა იქნეს მიღებული, ანუ უნდა გადიდეს ფონდუჯუგება და შემცირდეს პროდუქციის ფონდტევადობა.

მონაცემების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მიწის ფონდუზრუნველყოფის დონე საქართველოს სსრ მთის მეცხოველეობის III ზონის კოლმეურნეობებში რამდენადმე დაბალია, ვიდრე საშუალოდ რესპუბლიკის კოლმეურნეობებში.

მაგალითად, წარმოებრივი ფონდების საშუალო წლიური ღირებულება ერთ ჰექტარ სავარგულზე 1971 წელს, ყაზბეგისა და დუშეთის რაიონის კოლმეურნეობებში 49—68 მანეთს, თიანეთში — 214 მანეთს, ხოლო 1980 წელს შესაბამისად 76,5—98,2—221,3 მანეთს არ აღემატება, მაშინ როდესაც საშუალოდ რესპუბლიკის კოლმეურნეობებში იგი აღნიშნულ წლებში 528 და 1063,3 მანეთს აღწევს, ეს იმაზე მიგვიჩივებს, რომ მთის კოლმეურნეობებში ჯერ კიდევ დაზალია წარმოების ინტენსიფიკაციის დონე. თუმცა, წარმოებრივი ფონდების ღირებულების კონცენტრაციის შედარებით დაბალ დონეს აქ აგრეთვე განაპირობებს მიწის სავარგულეთა კონცენტრაციის მაღალი დონე, როგორც ერთ კოლმეურნეობაზე, ასევე ერთ წლიურ მომუშავეზე განაგარიშებით. მაგ., ყაზბეგის ერთ კოლმეურნეობაზე თითქმის 10-ჯერ მეტი სავარგული მიწის ფართობი ჰქონდა, ვიდრე საშუალოდ რესპუბლიკის კოლმეურნეობებზე, რასაც, თავის მხრივ, მთის რაიონების ბუნებრივი პირობები, სავარგულთა სტრუქტურაში ზამთრისა და ზაფხულის საძოვრების დიდი ხვედრიწილი და მისი შესაბამისი წარმოებრივი სპეციალიზაცია განსაზღვრავს.

ეს მონაცემები იმაზე მიუთითებს, რომ ფართობის ერთეულზე პროდუქციის გამოსავლიანობის შემდგომი გადიდების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რეზერვს წარმოების საშუალებათა კონცენტრაციის, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ინტენსიფიკაციის ამადლება წარმოადგენს, რაც სასურსათო პრობლემის გადაჭრის ყველაზე ქმედითი და პრაქტიკულად ერთად-ერთი შესაძლო გზაა.

რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის, მათ შორის მეცხოველეობის პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას მეტად დიდი სახალხო-სამეურნეო მნიშვნელობა აქვს. ეს არის საზოგადოებრივი მეურნეობების დამატებითი შემოსავლის და წარმოების რენტაბელობის ამაღლების, ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებისა და ეკონომიკის შემდგომი განმტკიცების მეტად დიდმნიშვნელოვანი შიდა სამეურნეო რეზერვი.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1983 წლის ივნისის პლენუმზე ამხ. კ. უ. ჩერენკო აღნიშნავდა: რომ „ჩვენი მუშაობის უმნიშვნელოვანესი რგოლია წარმოების ეფექტიანობის გადიდებისა და პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებისათვის ბრძოლა“².

აქედან გამომდინარე, სოფლის მეურნეობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოების მოცულობის მკვეთრ გადიდებასთან ერთად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს და ერთ-ერთ უპირველეს სამეურნეო-პოლიტიკურ საკვანძო ამოცანას წარმოადგენს მათი ხარისხის განუხრელი გაუმჯობესება.

საქართველოს სსრ საზოგადოებრივი მეურნეობების მიერ სახელმწიფოზე მიყიდულ პროდუქციაში სუსტი საბჭოთა მეურნეობების ხვედრიწილი ძალიან დაბალია. მთლიანად ჩაბარებული ხარისხიანი პროდუქციიდან კოლმეურნეობებს ეკუთვნის 34 პროცენტი, გაერთიანებებს — 13,3 პროცენტი და საბჭოთა მეურნეობებს — 52,7 პროცენტი. აქედან, სუსტი საბჭოთა მეურნეობების ხვედრიწილი წილია 7,6 პროცენტი. თუ სახელმწიფოზე ჩაბარებულ პროდუქციას

² საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმის მასალები, 1983 წლის 14—15 ივნისი, გვ. 47.

სახეების მიხედვით განვიხილავთ, აღმოჩნდება, რომ სუსტ საბჭოთა მეურნეობებს ყველაზე მცირე ხვედრი წილი მაღალი და მიმე შეხორცების მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ჩაბარებაში უკავია (პროცენტობით): 1,1; ღორის I და II კატეგორიის — 1,7; წიწილისა და ბროილერის I კატეგორიის — 2,1; ქათმის კვერცხის I კატეგორიის (ათასი ცალი) — 3,6; სუსტი საბჭოთა მეურნეობების მაღალი ხვედრი წილი ძირითადად წარმოდგენილია (პროცენტობით): თაფლი I ხარისხის — 10,9; მატყლი ნორმალური — 23,2 და რძე მოუხდელი I ხარისხის — 23, 3.

ზემო აღნიშნული მონაცემები იმაზე მიუთითებ³, რომ საქართველოს სოფლის მეურნეობის შეტად აქტუალური და გადაუდებელი სამეურნეო-ეკონომიკური ამოცანა ყველა სახის პირუტყვის სუქების ორგანიზაციის მკვეთრი გაუმჯობესება, რამაც, უპირველეს ყოვლისა, თავის გამოხატულება უნდა ჰპოვოს საზოგადოებრივ მეურნეობებში. სახორცედ გამოყოფილი და სარეალიზაციოდ განკუთვნილი ყველა სახეობის პირუტყვის მთელი სულადობის ნაკვებობის და საშუალო ცოცხალი წონის გადიდებაში. ეს კი, საბოლოო ანგარიშით, ხორცის წარმოების მკვეთრ ზრდასა და მისი ხარისხის ამაღლებას განაპირობებს, ხარისხობრივი მაჩვენებლების მკვეთრი გაუმჯობესებისა და ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების ამოცანის წარმატებით გადაწყვეტაში უდიდესი როლი ენიჭება სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციის და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის ბაზაზე სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარებასა და მის სამრეწველო საფუძველზე გადაყვანას.

ზარალიანობის აღმოფხვრისა და რენტაბელობის ამაღლების მიზნით, მთის რაიონების მეურნეობები ვალდებული არიან მკვეთრად აამაღლონ პროდუქციის ხარისხი, რის საფუძველზეც ხელი შეეწყობა მეურნეობათა ეკონომიკის განმტკიცებას.

თუ მთიანი რაიონების საშედეგო მონაცემებს განვიხილავთ, 1981 წლის მაჩვენებლების მიხედვით, ზარალის თანხა უდრის დუშეთის მეცხოველეობის საბჭოთა მეურნეობაში 161 ათას მანეთს, ბულაჩაურის საბჭოთა მეურნეობაში — 87 ათას მანეთს, ახალსოფლის საბჭოთა მეურნეობაში — 359,0 ათას მანეთს, ერწოს საბჭოთა მეურნეობაში — 307,4 ათას მანეთს, ორხევის საბჭოთა მეურნეობაში — 256 ათას მანეთს, თიანეთის მეცხვარეობის საწარმოში — 268 ათას მანეთს, თიანეთის მეფრინველეობის ფაბრიკაში — 36,6 ათას მანეთს და თიანეთის მეინდაურეობის ფაბრიკაში — 168,5 ათას მანეთს და ა. შ.

აქედან გამომდინარე, ადვილი გასაგებია თუ რა მდგომარეობაშია ზარალიანი მეურნეობები და რა დიდი ხვედრითი წილი უკავია ზარალიან და დაბალრენტაბელურ მეურნეობებს მთლიანად საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობრივ წარმოებაში, მაშინ, როცა სასურსათო პროგრამის განხორციელებაში წამყვანი ადგილი სოფლის მეურნეობას რჩება. რადგან სასურსათო პროდუქტების წარმოებისათვის საჭირო ნედლეულის 90 პროცენტს სოფლის მეურნეობა გვაძლევს, 10 პროცენტს ზღვები, მდინარეები, ტბები და ოკეანეები, ხოლო ქიმიური სინთეზის გზით წარმოებული პროდუქტების რაოდენობა ჯერ-ჯერობით უმნიშვნელოა და მხედველობაში მისაღები არ არის³.

³ ა. ნიქარაძე, შ. კობახიძე, სასურსათო პროგრამა და მისი განხორციელების გზები, თბ., 1983, გვ. 6.

К. М. ЦИКЛАУРИ

ВОПРОСЫ УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИКИ
УБЫТОЧНЫХ И НИЗКОРЕНТАБЕЛЬНЫХ СЕЛЬСКО-
ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ГРУЗИНСКОЙ ССР

Резюме

В работе освещено современное экономическое состояние убыточных и низкорентабельных хозяйств и их место в сельскохозяйственном производстве Грузинской ССР.

Определены основные направления выравнивания объективных экономических условий этих хозяйств путем закупочных цен, фиксированных рентных платежей и т. д.

წარმოადგინა საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

Н. С. БИЧИАШВИЛИ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗВИТИЯ МАТЕРИАЛЬНОЙ БАЗЫ СТРОИТЕЛЬСТВА

Проблема повышения эффективности общественного производства явилась предметом исследования ученых страны и, в частности, нашей республики. Участие многочисленных ученых-экономистов в разработке указанной проблемы обусловлено в первую очередь его глобальностью, обобщенностью и постоянной актуальностью.

Эффективность общественного производства означает степень использования природных, материальных, трудовых и финансовых ресурсов [8, с. 16; 6, с. 126]. Поэтому эффективность общественного производства измеряется посредством сопоставления результатов производства (эффекта) с затратами или примененными ресурсами [1, с. 46; 12, с. 14—16]. Повышение эффективности общественного производства подразумевает увеличение объема производства и национального дохода на каждую единицу затрат или ресурсов. Такое понятие повышения эффективности приемлемо и на нижних ступенях управления, однако на всех уровнях производства эффективность должна иметь народнохозяйственное значение [9, с. 19].

Понятие об эффективности производства находится в тесной связи с обоснованием его критерия. Существует разногласие среди экономистов. В направлении всего общественного производства усиливается тенденция к выработке обобщающего показателя эффективности, в направлении конкретизации отраслей и производства усиливается тенденция к выработке системы показателей определения эффективности. Среди экономистов много сторонников совместного использования критерия и системы показателей. Существует разное толкование определения критерия экономической эффективности: как отношение национального дохода к применяемым ресурсам рабочей силы и производственным фондам [13, с. 21], отношение чистой продукции к применяемым производственным ресурсам [9, с. 36], отношение объема валовой продукции к среднегодовой стоимости основных и оборотных производственных фондов и годового фонда оплаты труда [8, с. 36—37], отношение национального дохода к сумме стоимостей основных производственных фондов и оборотных средств, установленной к началу года (2), отношение национального дохода, объема чистой или валовой продукции к среднегодовой стоимости основных фондов, материальных оборотных фондов и численности работающих или фонду рабочего времени [12, с. 15].

В методических указаниях к разработке государственных планов в качестве критерия принята максимизация роста национального дохода (чистой продукции) по отношению к затратам на производство или к применяемым в производстве ресурсам [1, с. 46].

Критерием определения народнохозяйственной эффективности капитальных вложений (т. е. строительства) на производственные цели является отношение прироста национального дохода (по стране в це-

лом) или чистой продукции, или же нормативной чистой продукции (на других уровнях управления) к капитальным вложениям, вызвавшим этот прирост. На хозрасчетном уровне вместо прироста чистой и нормативной чистой продукции применяется прирост прибыли [6, с. 127].

Эффективность капитальных вложений во всех отраслях народного хозяйства тесно связана с эффективностью строительного производства.

Такая связь обусловлена существенным влиянием строительного производства на эффективность капитальных вложений. В утверждении этого достаточно отметить, что сметная стоимость строительно-монтажных работ составляет в среднем 53% сметной стоимости капитального строительства, а на объектах непроизводственного назначения достигает 78% [6, с. 189, 191]. Таким образом, повышение эффективности строительного производства имеет большое народнохозяйственное значение.

Повышение эффективности строительного производства подчиняется общим законам повышения эффективности, однако его специфичность и конечная цель обуславливают своеобразное определение критерия эффективности: обеспечение ввода в действие производственных мощностей и объектов непроизводственного назначения в установленные сроки и с заданным уровнем качества при минимизации затрат материальных, трудовых и финансовых ресурсов [11, с. 45]. В соответствии с этим предложена формула коэффициента экономической эффективности строительного производства [10, с. 43], которая представляет собой деление суммы прибыли, эффекта от ускорения ввода основных фондов в эксплуатацию и эффекта от нормального качества продукции на среднегодовую стоимость основных и оборотных производственных фондов и на среднегодовую численность работников строительства, замещенных основными фондами.

Из приведенных выше примеров видно, что во всех определениях эффективности производства или капитальных вложений фигурируют производственные ресурсы или их затраты. В них значительное место занимают материальные ресурсы и их затраты. В частности, в сметной стоимости строительно-монтажных работ стоимость материалов, деталей и конструкций составляет в среднем 63,2% [6, с. 191]. Значит, экономия материальных ресурсов является одним из основных источников снижения себестоимости строительства и повышения его эффективности.

В связи с большой ролью материальных ресурсов в обобщающих показателях повышения экономической эффективности общественного производства на всех уровнях управления включены показатели экономии материальных оборотных фондов и материальных затрат, а также в системе показателей отдельно выделены показатели повышения эффективности использования материальных ресурсов: материальные затраты на 1 руб. товарной продукции, расход важнейших материальных ресурсов в натуральном выражении на 1 руб. товарной продукции [1, с. 47 — 48].

Особенность материальной базы строительства заключается в том, что она производит предметы труда, и потребителем ее продукции является строительство. Поэтому показатели экономической эффективности материальной базы строительства находятся в тесной связи со строительством. Эта связь выражается и в том, что экономический эффект материальной базы иногда проявляется только в процессе стро-

ительства или эксплуатации построенных объектов, а не в самой базе.

Из приведенных выше определений следует, что проблему повышения эффективности материальной базы строительства нужно рассматривать с четырех основных позиций:

1. капитальные вложения в материальной базе строительства и их экономическая эффективность;
2. удельный расход материальных ресурсов строительства и удельный вес затрат на них;
3. экономическая эффективность производства материальных ресурсов строительства;
4. народнохозяйственная эффективность материальной базы строительства¹.

Рассмотрим их последовательно.

1.1. Экономическая эффективность капитальных вложений определяется по формуле:

$$\mathcal{E}_к = \frac{\Delta\Pi}{K}, \quad (1)$$

где: $\Delta\Pi$ — прирост прибыли в базе за расчетный период, вызванный капитальными вложениями и расширением производства, определяется разницей в прибылях между расчетными и базисными годами;

K — капитальные вложения в строительство объектов материальной базы за расчетный период.

2. Удельный расход материальных ресурсов строительства и удельный вес затрат на них должны определить по следующим показателям:

— расход материальных ресурсов в натуральных выражениях (по каждому виду материальных ресурсов) в расчете на 1 руб. товарной строительной продукции;

— удельный вес затрат на материальные ресурсы в себестоимости СМР;

— затраты на материальные ресурсы строительства в расчете на единицу введенных ОФ.

3. Экономическая эффективность производства материальных ресурсов строительства (промышленного производства в материальной базе) определяется по формуле:

$$\mathcal{E}_п = \frac{V_{пр} \text{ (или } \mathcal{C}_{пр}, \text{ или } \Pi)}{\text{Ос} \cdot \text{ф} + \text{Об} \cdot \text{ф} + \text{От} \cdot \text{ф}} \quad (2)$$

где: $V_{пр}$, $\mathcal{C}_{пр}$, Π — годовой объем валовой продукции, чистой продукции, прибыли;

$\text{Ос} \cdot \text{ф}$, $\text{Об} \cdot \text{ф}$ — среднегодовые стоимости основных и оборотных производственных фондов;

$\text{От} \cdot \text{ф}$ — годовой объем оплаты труда промышленно-производственного персонала.

4. Народнохозяйственная эффективность материальной базы строительства определяется по формуле:

¹ Подразумевается изменение экономической эффективности строительного производства и эксплуатации построенных объектов.

$$\Theta_6 = \frac{\Theta_{\text{зм}} + \Phi E_n (T_1 - T_2) + \Theta_{\text{АТ}}}{\text{Ос.}\overline{\Phi_c} + \text{Об.}\overline{\Phi_c} + \text{От.}\overline{\Phi_c}}, \quad (3)$$

где: $\Theta_{\text{зм}}$ — экономия затрат на материальные ресурсы строительства определяется по формуле:

$$\Theta_{\text{зм}} = (Y_1 - Y_2) Q_2, \quad (4)$$

где: Y_1, Y_2 — удельный вес затрат на материальные ресурсы в фактической себестоимости СМР, соответственно в базисном и расчетном годах (положениях);

Q_2 — объем СМР в расчетном году;

Φ — стоимость подвергшихся ускорению ввода основных фондов определяется по формуле;

$$\Phi = (Z_{\Phi} + H_{\Phi}) Y_k, \quad (5)$$

где: Z_{Φ} — стоимость зданий ОПФ;

H_{Φ} — стоимость непроизводственных основных фондов;

Y_k — удельный вес зданий из крупноразмерных элементов во всех каменных зданиях, введенных в эксплуатацию;

T_1, T_2 — продолжительность строительства зданий в базисном и расчетном годах (без применения и с применением сборных конструкций и прогрессивных строй материалов), в годах;

$\Theta_{\text{АТ}}$ — экономический эффект повышения качества строительной продукции в результате применения сборных конструкций и прогрессивных стройматериалов, определяемый сокращением годовых амортизационных отчислений и затрат на текущий ремонт;

$\text{Ос.}\overline{\Phi_c}, \text{Об.}\overline{\Phi_c}$ — среднегодовые стоимости основных и оборотных производственных фондов строительного назначения государственных подрядных строительного-монтажных организаций;

$\text{От.}\overline{\Phi_c}$ — годовой фонд зарплаты работников, занятых на СМР.

Ниже приведены результаты соответствующих расчетов по определению экономической эффективности материальной базы строительства Грузинской ССР.

В первую очередь следует отметить, что потребность в материальных ресурсах обеспечивается в основном продукцией трех отраслей:

— промышленность строительных материалов (ПСМ);

— машиностроение и металлообработка (МС и МО);

— лесная, деревообрабатывающая и целлюлозно-бумажная промышленность (ЛДО и ЦБП).

Однако основным ядром материальной базы строительства является ПСМ, которая обеспечивает систематическое повышение темпов строительства и во многом определяет его научно-технический прогресс. Поэтому акцент нами сделан в некотором роде на ПСМ при определении экономической эффективности материальной базы.

1. Рост прибыли по пятилеткам, а также объемы капитальных вложений нами определены по данным литературы [16, с. 157, 249 — 251]. Ниже приводится таблица показателей экономической эффективности капитальных вложений по отдельным отраслям промышленности, определенных по формуле 1.

Таблица 1

ПОКАЗАТЕЛИ

экономической эффективности капитальных вложений

Наименование отрасли	1966— 1970 гг.	1971— 1975 гг.	1976— 1980 гг.	1981 год
Вся промышленность Груз. ССР	0,196	0,098	0,051	0,188
ПСМ	0,041	0,047	0,05	0,103
МС и МО	0,205	0,29	0,117	0,23
ЛДО и ЦБП	0,049	0,106	0,266	0,169

Из таблицы 1 видно, что экономическая эффективность капитальных вложений ПСМ, несмотря на ее значительное повышение в расчетном периоде (в 2,5 раза), гораздо ниже по сравнению с аналогичными показателями всей промышленности республики и других ее отраслей. Кроме того, уровень этого показателя в промышленности сборного железобетона гораздо ниже, чем в ПСМ. Это свидетельствует о наличии резервов и необходимости повышения экономической эффективности капитальных вложений в материальной базе строительства.

2. В течение 1956 — 1980 гг. расход некоторых традиционных стройматериалов (кирпич, черепица, дерево и др.) на 1 млн. руб. СМР сократился. Однако в целом ПСМ получила четырехкратно превышающее развитие по сравнению с ростом СМР за счет резкого расширения производства индустриальных стройматериалов (сборные ЖБ и бетонные конструкции, стальные конструкции, деревянные конструкции и др.). Только в 1966 — 1980 гг. производство сборных ЖБ конструкций и деталей в расчете на 1 млн. руб. СМР Груз. ССР увеличилось на 20 процентов, крупных стеновых блоков — на 39 процентов, стеновых мелких блоков — на 16 процентов, мягкой кровли — в 4 раза и т. д.

В 1966 — 1980 гг. удельный вес затрат на материальные ресурсы в себестоимости СМР снизился с 53,1 до 48,9 процентов, а в сметной стоимости СМР — с 52,5 до 47,6 процентов [15]. С одной стороны оно указывает на прогрессивные сдвиги — сокращение расхода материальных ресурсов на единицу СМР, снижение цен на материальные ресурсы по мере технического прогресса. С другой стороны, снижение удельного веса затрат на материальные ресурсы и на эксплуатацию строительных машин и механизмов вместе с увеличением удельного веса затрат живого труда означает снижение уровня индустриализации строительства и ухудшение структуры себестоимости строительной продукции [4, с. 142 — 144]. В 1966 — 1980 гг. удельный вес затрат на материальные ресурсы в фактической себестоимости СМР в СССР сократился с 55,6 до 52,7 процента, а в Груз. ССР — с 53,1 до 48,9 процента, однако удельный вес основной зарплаты рабочих в СССР снизился от 16,5 до 14,1 процента, а в Груз. ССР повысился от 20,3 до 22 процента [15; 17, с. 352].

Затраты на материальные ресурсы СМР в расчете на 1 млрд. рублей введенных ОФ приведены в таблице 2.

Таблица 2

Показатели затрат на материальные ресурсы в расчете на единицу введенных основных фондов² (в сопоставимых ценах)

Показатели	1965 г.	1970 г.	1975 г.	1980 г.
Затраты на материальные ресурсы СМР в расчете на 1 млрд. рублей введенных основных фондов, млрд. рублей				
СССР	0,365	0,352	0,335	0,274
Груз. ССР	0,373	0,394	0,316	0,302

Из таблицы 2 видно, что в 1966—1980 гг. затраты на материалы в расчете на единицу введенных ОФ снижаются, однако уровень затрат в республике выше.

Сопоставление результатов расчета по п. 2 указывает на существенное изменение в структуре материальных ресурсов в сторону прогрессивности, на наличие резервов снижения затрат на материальные ресурсы и улучшение структуры затрат в себестоимости СМР по республике.

3. Экономическая эффективность производства материальных ресурсов строительства нами определена на основе данных по прибыли, стоимости ОФ и материальных оборотных средств [16, с. 251; 15, стат. формы с—2Б]. Результаты расчета приведены в таблице 3.

Таблица 3

ПОКАЗАТЕЛИ

экономической эффективности производства

Наименование отраслей	1965 г.	1970 г.	1975 г.	1980 г.	1981 г.
Вся промышленность Груз. ССР	0,075	0,121	0,111	0,095	0,096
ПСМ	0,028	0,035	0,041	0,042	0,048
МС и МО	0,124	0,132	0,157	0,140	0,146
ЛДО и ЦБП	0,005	0,023	0,057	0,104	0,111

Из таблицы 3 видно, что несмотря на повышение экономической эффективности ПСМ, она все-таки значительно ниже по сравнению с аналогичными показателями всей промышленности и других ее отраслей. Тем более, что экономическая эффективность производства ЖБИ слишком низка (0,005—0,02). Данное обстоятельство свидетельствует о необходимости повышения экономической эффективности производства материальных ресурсов строительства.

4. Элементы третьей формулы нами определены следующим образом: удельный вес затрат на материальные ресурсы и объем СМР нами определены по лит: [14, с. 156, 181; 15; 16, с. 154]. Стоимость зданий ОЦФ и непроизводственных ОФ, а также удельный вес зданий из крупноразмерных элементов нами определены по лит: [16, с. 26, 149; 15, формы 1-КС]. Применение в строительстве новых прогрессивных строй-

² Показатели рассчитаны по лит. [18, с. 140, 152; 16, с. 149, 154; 15; 17, с. 352].

материалов и сборных конструкций заводского производства с соответствующей механизацией строительных процессов позволяет в 1,5—2 раза сократить их продолжительность [14, с. 3; 3, с. 83; 5, с. 183]. Значит, коэффициент сокращения продолжительности строительства в среднем составляет 0,4. Снижение общей нормы амортизационных отчислений и затрат на текущий ремонт при полносборном строительстве по сравнению со зданиями из каменных и кирпичных конструкций составляет около 1,4 процента к сметной стоимости СМР [7, с. 94]. Значения Ос. фс, Об. фс и От. фс. нами определены по лит. [16, с. 26, 169, 252; 15]. Выполненные нами расчеты по формуле 3 позволили установить тенденции изменения эффективности строительного производства в связи с использованием эффективных стройматериалов и сборных конструкций, а также экономии материальных ресурсов по сравнению с 1965 годом. Результаты расчета приведены в таблице 4.

Таблица 4

ПОКАЗАТЕЛИ

изменения народнохозяйственной эффективности материальной базы строительства³

Наименование показателей	1965 г.	1970 г.	1975 г.	1980 г.
Народнохозяйственная эффективность	0,041	0,043	0,03	0,046
Изменение эффективности в процентах к 1965 году	100	104,8	73,2	112,2

Из таблицы 4 видно, что в расчетном периоде народнохозяйственная эффективность материальной базы строительства возрастает, однако носит колебательный характер, кроме того, республиканский уровень этого показателя почти в 2 раза ниже, чем союзный показатель.

На основе вышеизложенных материалов можно сделать следующие выводы:

1. предложенная нами классификация показателей и расчетные формулы позволяют объективно оценить экономическую эффективность материальной базы строительства;

2. материальная база получила преимущественное развитие по сравнению с ростом СМР, значительно улучшилась видовая структура ее продукции в связи с резким расширением производства индустриальных стройматериалов и изделий, что повысило обеспечение строительства материальными ресурсами;

3. качественное совершенствование структуры материальных ресурсов вызвало повышение экономической эффективности их производства, снижение удельного веса затрат на материальные ресурсы в себестоимости СМР, снижение себестоимости СМР, повышение народнохозяйственной эффективности материальной базы строительства;

4. экономическая эффективность производства стройматериалов, а также осуществленных в ПСМ капитальных вложений гораздо ниже, чем ее уровень во всей промышленности республики и ее отраслях.

³ Значение $\Delta_{\text{зм}}$ в 1965 году условно принято равным к нулю.

Кроме того, затраты на материальные ресурсы СМР в расчете на 1 млрд. рублей введенных ОФ в Груз. ССР выше, чем в СССР. Резкому колебанию подвергается народнохозяйственная эффективность материальной базы строительства и находится на низком уровне.

Изложенное в п. 4 обстоятельство указывает на наличие резервов повышения эффективности материальной базы строительства и необходимость их использования.

Представлена акад. И. С. Микеладзе

Л и т е р а т у р а

1. Госплан СССР. Методические указания к разработке государственных планов экономического и социального развития СССР. М., «Экономика». 1980.
2. Джибладзе В. П. К вопросу о сущности «Производительности труда», Труды ТТУ-171, Тбилиси, 1976.
3. Добрынин Ф. Т., Лукина Р. В. Экономика, организация и планирование строительства. Изд. «ВШ», М., 1971.
4. Деркач Д. И. Экономический анализ хозяйственной деятельности подрядных строительных организаций. М., «Финансы», 1979.
5. Под ред. Ионаса Б. Я., Рейнина С. Н. Экономика строительства. М., «ВШ», 1977.
6. Под ред. Ионаса Б. Я. Экономика строительства. М., «ВШ», 1982.
7. Лукаев Л. П., Рузин Б. В., Воронина А. Г. Экономика архитектурно-проектных решений. М., СИ, 1972.
8. Мшвилдадзе Г. В. Проблемы повышения эффективности общественного производства. Тбилиси, изд. «Ганатлеба», 1980.
9. Максоев М. Ш. Эффективность промышленного производства, изд. ТГУ, Тбилиси. 1980.
10. Меркин Р. М. Повышать роль экономических расчетов при планировании строительного производства. Журн. «Экономика строительства», № 8, 1980.
11. Меркин Р. М., Коница Р. С., Ли Р. С. Проблемы управления повышения эффективности строительного производства. Журн. «Экономика строительства», 1981, № 6.
12. Омиадзе В. А. Показатели экономической эффективности производства в машиностроении Грузинской ССР, изд. «Сабчота Сакартвело», Тбилиси, 1982 (на грузинском языке).
13. Проблемы теории и анализа эффективности общественного производства. М., 1972.
14. Рекитар Я. А. Экономика производства и применения строительных материалов. М., ВШ, 1972.
15. Статистические материалы ЦСУ Груз. ССР.
16. ЦСУ Груз. ССР. Народное хозяйство Грузинской ССР 1922—1982 гг. Изд. «Сабчота Сакартвело», Тбилиси, 1982.
17. ЦСУ СССР. Народное хозяйство СССР в 1980 г. М., «Финансы и статистика», 1981.
18. ЦСУ СССР, СССР в цифрах в 1980 году. Краткий стат. сб., М., «Финансы и статистика», 1981.

თეიმურ ბრალიძე

სამეურნეობათაფორისა საწარმოთა ფორმირებისა და ეკონომიკური კავშირუბრთიერთობის ზოგადი საკითხი

კვების პროდუქტების წარმოება, როგორც კ. მარქსი მიუთითებს, არა მარტო მწარმოებელთა ცხოვრების პირველი პირობა, არამედ საერთოდ ყოველგვარი წარმოების პირობაა იმ აზრით, რომ მწარმოებლის გარეშე არავითარი წარმოება არ შეიძლება არსებობდეს. სოფლის მეურნეობაში იწარმოება ეროვნული შემოსავლის თითქმის 1/3 და სახალხო მოხმარების საგნების 3/4 (სოფლის მეურნეობის ნედლეულის მრეწველური გადაამუშავების შედეგად მიღებული სახალხო მოხმარების საგნების ჩათვლით), ეს გარემოება იმაზე მიუთითებს, რომ მატერიალური წარმოების ამ სფეროს სათანადო განვითარება, გაფართოებული კვლავწარმოების აუცილებელი პირობაა.

სოციალისტური ეკონომიკის სტაბილურობა, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება შეუძლებელია ისე, თუ უზრუნველყოფილი არ იქნა სოფლის მეურნეობის განვითარების მაღალი და მყარი ტემპები.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1976 წლის 2 ივნისის დადგენილებაში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ „სოფლის მეურნეობაში უკანასკნელი წლების მანძილზე მოპოვებული დადებითი შედეგების მიუხედავად, მისი დონე, ეკონომიკური მაჩვენებლები და უმნიშვნელოვანესი პროდუქტების წარმოების ზრდის ტემპი ჯერ კიდევ ვერ აკმაყოფილებს ჩვენს მზარდ მოთხოვნილებებს და არ შეესაბამება არსებულ შესაძლებლობას“¹.

ეს დარგი რომ გამოვიდეს მოწინავე მიჯნაზე და მან უზრუნველყოს პარტიის აგრარული პოლიტიკით დასახული მიზნების ცხოვრებაში წარმატებით განხორციელება, საჭიროა განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს სოფლის მეურნეობის განვითარების მაგისტრალური გზის-ინტენსიფიკაციისა და მის საფუძველზე წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას. ამ ამოცანის გადაწყვეტის ერთ-ერთი მთავარი საშუალებაა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის შემდგომი განვითარება.

სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის პოლიტიკას პარტია სოციალისტური საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპზე ატარებდა, მაგრამ ამ პროცესის სიხალეს და თავისებურებას ამყამად ის წარმოადგენს, რომ კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ძალების გაერთიანება ხდება მაღალ განვითარებულ მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზაზე, ისეთ ვითარებაში, როცა მეცნიერულ ტექნიკური რევოლუციით გამოწვეული წარმატებანი ნათლად არის წარმოჩენილი არა მარტო მრეწველობაში და სახალხო მეურნეობის სხვა დარგებში, არამედ მატერიალური წარმოების ისეთ ვრცელ და სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან სფეროში, როგორცია სოფლის მეურნეობა.

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა სპეციალიზაცია და კონცენტრაცია სა-

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1976 წ. 3 ივნისი.

მეურნეობათაშორისო კოოპერაციისა და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის ბაზაზე მკვეთრად აფართოებს კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების წარმოების მასშტაბებს და შესაძლებლობებს, ხელს უწყობს სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის ორგანულ შეერთებას. მასზე ბევრადაა დამოკიდებული არა მარტო წარმოების მოცულობის ზრდა, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესება და გაიაფება, არამედ ისეთი დიდი ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტა, როგორცაა საკოლმეურნეო წარმოების განსაზოგადოების დონის ამაღლება, საზოგადოებრივი ურთიერთობის სრულყოფა, სოციალისტური საკუთრების ორი ფორმის დაახლოება, ქალაქსა და სოფელს შორის არსებითი განსხვავების თანდათანობით დაძლევა.

სამეურნეობათაშორისო კოოპერაცია და აგროსამრეწველო ინტეგრაცია სხვადასხვა ეკონომიკური დონის კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებს თანაბარ პირობებს უქმნის თანამიმდევრულად გადავიდნენ მაღალ ინტენსიურ სპეციალიზებულ წარმოებაზე, განუზრელად გაატარონ საზოგადოებრივი წარმოების ინდუსტრიულ საფუძველზე გადაყვანა, უზრუნველყონ გაფართოებული კვლავწარმოების ისეთი ტემპები, რომელიც საკმარისი იქნება ჩვენი ქვეყნის მიერ სოფლის მეურნეობის წინაშე დასმული ამოცანების გადასაწყვეტად.

ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის დონე შედარებით დაბალია, კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების სპეციალიზაციის კოეფიციენტი 0,16—0,17 შორის მერყეობს. არსებული კლასიფიკაციის მიხედვით ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობა მთლიანად დაბალი დონის სპეციალიზებულ მეურნეობათა კატეგორიას მიეკუთვნება.

რესპუბლიკის კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების უდიდესი ნაწილის მრავალდარგიანობითაა გაპირობებული, როგორც კონცენტრაციის, ისე რიგი მაჩვენებლების დაბალი დონე საერთო საკავშირო მაჩვენებლებთან შედარებით.

რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის მრავალდარგიანობა ხელს უშლის მისი საქონლიანობის და წარმოების განსაზოგადოების დონის ზრდას, შესამჩნევად აბრკოლებს წარმოების ინდუსტრიულ ბაზაზე გადაყვანას. ამიტომ მკვეთრად დაისვა საკითხი სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციისა და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის ბაზაზე რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის საწარმოთა სპეციალიზაციის შემდგომი განვითარების, კონცენტრაციის დონის ამაღლებისა და მართვის ფორმების სრულყოფის შესახებ.

სამეურნეობათაშორისო კოოპერირება წარმოადგენს დამოუკიდებელი საწარმოების ეკონომიკური და იურიდიული თანამშრომლობის ფორმას, რომელიც ემყარება მათი სამეურნეო საქმიანობის კოორდინაციას, მაღალი ეკონომიკური ეფექტიანობის მისაღწევად.

სამეურნეობათაშორისო საწარმო იქმნება მეურნეობათა განსაზღვრული ჯგუფის სახსრებისა და ძალების ნებაყოფლობითი გაერთიანების გზით. სამეურნეობათაშორისო წარმოებრივი კავშირების განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრინციპია ნებაყოფლობითი პრინციპი.

სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციაში (საწარმოში) მონაწილე კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები საწარმოს თანამესაკუთრენი არიან, ერთობლივად მონაწილეობენ საწარმოო საქმიანობის ორგანიზაციაში. ამავე დროს,

კოოპერაციის მონაწილეთა შორის ეკონომიკურ ურთიერთობაში სამეურნეობათა შორისო საწარმო შედის როგორც მეურნეობივი სუბიექტი, რომელიც დამყარებულია კოლექტიურ საკუთრებაზე, აქვს იურიდიული პირის უფლება და სამეურნეო დამოკიდებულება.

სამეურნეობათა შორისო საწარმოებისა და ორგანიზაციების ფორმირება ხდება კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების და სხვა სახელმწიფოებრივ საწარმოთა ბაზაზე. სამეურნეობათა შორისო საწარმოებსა და ორგანიზაციებში ადგილი აქვს წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის გაღრმავებას, წარმოებული პროდუქტის რაოდენობის ზრდას და ხარისხის გაუმჯობესებას, წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას.

ცალკეულ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა შორის ტექნოლოგიური პროცესების განაწილება და მეურნეობათა კოოპერირების გზით სასოფლო სამეურნეო საწარმოთა გაღრმავებული სპეციალიზაცია ქმნის სამეურნეობათა შორისო საწარმოების მონაწილეთა შორის სამეურნეო ანგარიშვითობის პრინციპზე დამყარებულ ახალ ეკონომიკურ საანგარიშსწორებო ურთიერთდამოკიდებულებას. წარმოების სამეურნეობათა შორისო კავშირების მნიშვნელოვანი გაფართოების ხელსაყრელ პირობებს.

სამეურნეობათა შორისო საწარმოთა კავშირები საქმიანობის ურთიერთგაცვლის საფუძველზე დამყარებული ეკონომიკურ ურთიერთობათა რთული სისტემაა. ისინი უზრუნველყოფენ სხვადასხვა ტერიტორიულ საწარმოო კომპლექსებში შექმნილი საზოგადოებრივი პროდუქტის შეუფერხებელ განაწილებას, გადანაწილებას და მოხმარებას.

სამეურნეობათა შორისო საწარმოებსა და მათში შემავალ მეურნეობებს შორის არსებულ მრავალმხრივ ეკონომიკურ კავშირურთიერთობათა სწორ ორგანიზაციას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სასურსათო პროგრამის წარმატებით რეალიზაციისათვის, სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის განმტკიცებისათვის.

კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობებისა და სხვა საწარმოების ერთობლივი თანამშრომლობა მეურნეობრივი და იურიდიული დამოუკიდებლობის შენარჩუნების პირობებში მოითხოვს მათ შორის ისეთ ეკონომიკურ კავშირურთიერთობას, რომელიც უზრუნველყოფს კოოპერაციაში შემავალი ყველა მეურნეობის ინტერესების ოპტიმალურ შერწყმას სამეურნეობათა შორისო საწარმოს ინტერესებთან.

სამეურნეობათა შორისო საწარმოს მონაწილეთა შორის ეკონომიკური ურთიერთობანი თავის გამოხატულებას ღირებულებით ფორმაში ღებულობს. ამიტომ ამ ურთიერთობის შესწავლის დროს სრულად უნდა იქნეს გათვალისწინებული ღირებულების კანონის მოთხოვნები.

სამეურნეობათა შორისო საწარმოში ჩამოყალიბებული ეკონომიკური კავშირურთიერთობები დამოკიდებულია მათში შემავალი მეურნეობების, საწარმოებისა და ორგანიზაციების მეურნეობრივი საქმიანობის იურიდიულ ურთიერთობაზე, მათს ორგანიზაციული სტრუქტურის თავისებურებაზე და ა. შ.

სამეურნეობათა შორისო საწარმოს მუშაობის ეფექტიანობის ამაღლების მნიშვნელოვან პირობას წარმოადგენს მეცნიერულად დასაბუთებული ეკონომიკური კავშირურთიერთობის სწორი სისტემა საწარმოებს და ორგანიზაციებს შორის. ეს გულისხმობს ეკონომიკური ურთიერთობის ისეთი შესაფერისი სისტემის დანერგვას, რომელიც უზრუნველყოფს წარმოებაზე ეკონომიკური ბერ-

კეტების (საანგარიშსწორებო ფასების, საპაიო შენატანების, კრედიტის, მოგების განაწილების, მატერიალური წახალისების) ზემოქმედების სფეროს გაფართოებას.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს აღრიცხვის და სამეურნეო ანგარიშის პრინციპების მტკიცედ გატარებას, როგორც წარმოების გეგმიანი მართვის უმნიშვნელოვანეს პირობას.

სამეურნეობათაშორისო საწარმო, თავის საქმიანობას ახორციელებს რა სრული სამეურნეო ანგარიშის საფუძველზე, ხელმძღვანელობისას ითვალისწინებს მასში შემავალი ყველა მეურნეობის ინტერესებს, მათი სამეურნეო დამოუკიდებლობისა და ინიციატივის სწორ შეხამებას ცენტრალიზებულ გეგმიურ ხელმძღვანელობასთან.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მუშაობის გამოცდილების შესწავლანათლად აჩვენებს მათში მონაწილე მეურნეობებს შორის ეკონომიკური კავშირების მნიშვნელოვან განვითარებასა და გაფართოებას, ურთიერთანგარიშსწორების ფორმების სრულყოფას. ამ ეკონომიკურ კავშირთაგანსა და სამეურნეობათაშორისო საწარმოს ფორმისაგან დამოუკიდებლად საფუძველად უნდა დაედოს სამეურნეო ანგარიშიანი პრინციპები, რომლებიც ფართოდ გამოიყენებიან არა მარტო ყველა სასოფლო სამეურნეო და სამრეწველო საწარმოებს შორის მეურნეობრივ საქმიანობაში, არამედ სახელმწიფოსთან ეკონომიკურ ურთიერთობებში.

სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციის დროს სამეურნეო ანგარიშის მოქმედების სფერო უფრო ფართოა ვიდრე ცალკეულ საწარმოებში. აქ წარმოიშება უფრო ზელსაყრელი პირობები მატერიალური და ფინანსური რესურსების მანევრირებისათვის. სამეურნეობათაშორისო კოოპერაცია საშუალებას იძლევა ეფექტურად შეკვხამოთ ცალკეული საწარმოს კოლექტივის ინტერესები მისი მუშაობის საერთო მაღალი შედეგების მიღწევისათვის დაინტერესებას.

სამეურნეო ანგარიშიანობითი ურთიერთდამოკიდებულება უნდა შეესაბამებოდეს სამეურნეობათაშორისო საწარმოს ტიპს, ქვედანაყოფების დამოუკიდებლობის დონეს, უნდა იწვევდეს, საბოლოო პროდუქტის მოცულობის გადიდებას და თვითღირებულების შემცირებით საწარმოო კოლექტივის საერთო ეკონომიკურ დაინტერესებას, ხელს უნდა უწყობდეს მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის სფეროს მუშაკთა საყოფაცხოვრებო პირობების დონის გამოთანაბრებას.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოთა განვითარების მაღალი ტემპი, განსაკუთრებით მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოებაში, სულ უფრო მწვავედ აყენებს შეპეიე-მეურნეობებთან კავშირთაგანსა და ეკონომიკურად დასაბუთებული ანგარიშსწორებანი, არსებითად წარმოადგენენ იმ ფუნდამენტს რომელზედაც აგებულია თვით სამეურნეობათაშორისო საწარმო, ამაზე დიდად არის დამოკიდებული თვით ამ საწარმოთა ფორმირების ტემპები.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოების წარმოებრივი ფონდები იქმნება მასში მონაწილე მეურნეობის საპაიო შესატანების, საკუთარი წარმოებრივი საქმიანობის შედეგად მიღებული მოგებიდან ანარიცხების, საამორტიზაციო ანარიცხებისა და სხვა წყაროების საფუძველზე.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მშენებლობაში მეურნეობათა მონაწილეობი ძირითად ფორმას წარმოადგენს შესასვლელი და საპაიო შესატანები. შესასვლელი შესატანების ზომა შედარებით მცირეა და ძირითადად ატარებს გაერთიანების ერთობლივ შექმნაში მოცემული მეურნეობის წევრობის დამამტკიცებელ სამართლებრივ ხასიათს, ხოლო სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მშენებლობის და შემდგომი განვითარების წარმოებრივი ფონდების ძირითად წყარო წარმოადგენს საპაიო შესატანები და თვით საწარმოს საქმიანობის შედეგად მიღებული მოგება. მათი თავდაპირველი თანხა განისაზღვრება საწარმოს სხარჯთაღრიცხვო ღირებულებით.

მეპაიე მეურნეობის წილობრივი შენატანების ოდენობას და შეტანის წესს ადგენენ ამ მეურნეობების სრულუფლებიან წარმომადგენლთა კრების გადაწყვეტილების საფუძველზე.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოში წილობრივი შენატანები შეიძლება იქნეს როგორც ფულადი თანხა, ისე მატერიალური ფასეულობა.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მშენებლობაზე წილობრივ შენატანებთან ერთად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს კრედიტი. მისი დაფარვა ხორციელდება სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მიერ მიღებული მოგების საშუალებით.

მეპაიეების მიერ სახბანკის და მშენბანკის კრედიტით შექმნილი (აშენებულო) საშუალებების სამეურნეობათაშორისო ორგანიზაციებზე გადაცემის შემთხვევაში, დაუფარავი სესხის დავალიანება წილობრივი შენატანების წესით დაიფარება მონაწილე მეურნეობების მიერ, ხოლო დავალიანების დანარჩენი თანხა გადაფორმდება სამეურნეობათაშორისო საწარმოზე, კრედიტის დაფარვის ადრე დადგენილი ვადებით.

საქართველოს სსრ-ში 1982 წლის დასაწყისისათვის იყო 360 სამეურნეობათაშორისო საწარმო და მასში მონაწილეობდა 6227 მეურნეობა, მათ შორის 4637 კოლმეურნეობა, 1500 საბჭოთა მეურნეობა და 90 სხვა ორგანიზაცია. სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების სამეურნეობათაშორისო საწარმოები მონაწილეთა შემადგენლობის მიხედვით იყოფა:

I — საკოლმეურნეობათაშორისო საწარმოდ, რომელშიაც მონაწილეობს მხოლოდ კოლმეურნეობები. 1982 წელს ასეთი საწარმო იყო 34 და მათში მონაწილეობდა 444 კოლმეურნეობა.

II—საბჭოთა მეურნეობათაშორისო საწარმოდ, რომელშიც მონაწილეობს მხოლოდ საბჭოთა მეურნეობები. 1982 წელს ასეთი საწარმო იყო 13 და მათში 80 საბჭოთა მეურნეობა მონაწილეობდა.

III — სამეურნეობათაშორისო (შერეულ) საწარმოდ, რომელშიც ერთ-იმ შემთხვევაში, თუ ის გამოყენებული იქნება საწარმოო გეგმებისა და სოციალურ-სახელმწიფო მეურნეობები. ასეთი სამეურნეობათაშორისო საწარმო 1982 წელს იყო 168. მათში მონაწილეობდა 1874 კოლმეურნეობა, 529 საბჭოთა მეურნეობა და 34 სხვა საწარმო და ორგანიზაცია.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოების შემადგენლობაში შემავალი კოლმეურნეობების და სხვა კოოპერაციული და საზოგადოებრივი საწარმოებისა და ორგანიზაციების წილობრივი შენატანები ხორციელდება საკუთარი სახსრებით. ხოლო საბჭოთა მეურნეობებისა და სხვა სახელმწიფო მეურნეობებისა და ორგანიზაციების კი — საკუთარი სახსრებით და სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ასიგნებით.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოების შექმნისას კოლმეურნეობებს, საბჭოთა მეურნეობებსა და სხვა სახელმწიფო და კოოპერაციულ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს შეუძლიათ მათთვის სახბანკის და მშენებანკის მიერ გამოყოფილი გრძელვადიანი კრედიტი გამოიყენონ წილობრივი მონაწილეობის მიზნით, იმ შემთხვევაში, თუ ის გამოყენებული იქნება საწარმოო გეგმებისა და სოციალურ-კულტურული განვითარების გეგმების შესრულების უზრუნველყოფის, საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის სრულყოფის, შრომისა და საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების ღონისძიებების განხორციელებისათვის. აღნიშნული კრედიტის დაფარვა უნდა მოხდეს დაკრედიტების შესაბამისი ობიექტის მიხედვით, მეურნეობებისათვის დადგენილ ვადებში.

არსებობს სხვადასხვა სახის სამეურნეობათაშორისო საწარმოები, კერძოდ, არასასოფლო სამეურნეო დანიშნულების, უშუალოდ სოფლის მეურნეობრივი წარმოების, მომსახურების და სხვა სფეროში. 1982 წლის დასაწყისისათვის ჩვენს რესპუბლიკაში არსებული 360 სამეურნეობათაშორისო საწარმოდან 115 სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის წარმოების, 100 სასოფლო სამეურნეო წარმოების მომსახურების და 145 არასასოფლო სამეურნეო დანიშნულების სამეურნეობათაშორისო საწარმო იყო.

წილობრივი მონაწილეობის ხარჯზე შექმნილ სამეურნეობათაშორისო საწარმოს შეუძლია გაასუქოს პირუტყვი, აწარმოოს საკვები, მეფრინველეობის და მეცხოველეობის პროდუქცია, მოიყვანოს ხილი და ბოსტნეული, გადაამუშაოს სასოფლო სამეურნეო პროდუქცია. სამეურნეობათაშორისო საწარმოები იქმნება აგროქიმიური მომსახურების, ტექნიკის ერთობლივი გამოყენების, რემონტის ჩატარებისა და მომსახურების მიხედვით.

წილობრივი შენატანების მოცულობის განსაზღვრაში ერთიანი მეთოდი არ არსებობს და იგი სხვადასხვა ტიპის ორგანიზაციებში სხვადასხვანაირია.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მშენებლობა-განვითარებაში წილობრივი შენატანების საზომად ზოგი ეკონომისტი მიიჩნევს ცალკეული მონაწილეობის იხტერეგებს და მათ მიხედვით საპაიო შენატანების განსაზღვრას, ამ დროს გაითვალისწინება საწარმოს მიერ ცალკეულ მონაწილეებზე გაწეული მომსახურების მოცულობა და ხასიათი და ამის მიხედვით გაიანგაზრდება საპაიო შენატანი. ასე მაგალითად, პირუტყვის სუქების სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მშენებლობის დროს წილობრივი მონაწილეობის ზომა შეიძლება განისაზღვროს სუქებაზე დაყენებული საქონლის სულადობით, სარემონტო სულადობის გამოზრდის დროს—გამოზრდილი უშობლებისა და მოზარდის სულადობის პროპორციულად. ამასთან, პირუტყვის სუქების სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მიერ გასუქებული პირუტყვი ბარდება სახელმწიფოს და იგი ერიცხება მეპაიეებს (წილობრივი მონაწილეობის შესაბამისად) ხორცის ჩაბარების გეგმაში. ყურადღება არ ექცევა მონაწილეობის მიერ გადაცემული მოზარდის ჯიშთანობას. რადვან ზოგი პირუტყვი მაღალი ჯიშისაა და სწრაფად სუქდება ამიტომ, მარტო სულადობა კი არ არის გასათვალისწინებელი წილობრივი მონაწილეობის განსაზღვრის დროს, არამედ მხედველობაში მიიღება გადაცემული პირუტყვის წონა, ჯიშთანობა და ა. შ., რაც ხელს უწყობს ჩაბარებული ხორცის მიხედვით სახსრების პროპორციულ განაწილებას.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოებში საპაიო შესატანების განსაზღვრის დროს მხედველობაში მიიღება პირუტყვის სულადობის დამოკიდებულება სასოფლო-სამეურნეო სავარგულის ფართობზე (მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი) და სახსნავის ფართობზე (ღორი).

ზოგიერთი ეკონომისტის აზრით, საპაიო შესატანები უნდა განისაზღვროს მეურნეობათა ფულადი შემოსავლების შესაბამისად.

სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მონაწილეების საპაიო შესატანების განსაზღვრის დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს, როგორც მონაწილეთა, ისე სამეურნეობათაშორისო საწარმოს ინტერესები; კოლმეურნეობაში მიღებული მონაწილეთა ეკონომიკური შესაძლებლობანი; სუსტ მეურნეობებზე ძლიერთა დახმარება; დაშვებული არ უნდა იქნეს მონაწილეთა სხვის კმაყოფაზე არსებობის ტენდენციები.

აქედან გამომდინარე, საპაიო შესატანების განსაზღვრისას უნდა ვიხელმძღვანელოთ შემდეგი პრინციპებით:

სასოფლო-სამეურნეო სამეურნეობათაშორისო საწარმოების შექმნისას საპაიო შესატანების კრიტერიუმად აღებული უნდა იქნეს მეურნეობაზე მიმარებული მიწის ფონდი, სეარტო ფართობი, სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, სახსნავი ფართობი, რადგან აქ მიწაა წარმოების მთავარი საშუალება. მეცხოველეობის სამეურნეობათაშორისო საწარმოს შექმნისას საპაიო შესატანების ზომის განსაზღვრისას უნდა გავითვალისწინოთ გადაცემული პირუტყვის სულადობა, წონა და ჯიშინაობა, მიწის ის ფართობი, რომელიც ემსახურებოდა პირუტყვის გამოზრდას და არა მთელი მიწის ფართობი.

მემცხეხარების დარგში სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მშენებლობისას პაია უხდა განისაზღვროს მრავალწლიანი ნარგავებით გაშენებული მიწის ფართობის, ან სახსნავის მიხედვით. არასაწარმოო სფეროს ორგანიზაციებში, მაგალითად სახატორიუმების, პანსიონატების, დასასვენებელი სახლების და სხვათა მშენებლობის დროს — საწოლი ადგილების მიხედვით და სხვა.

საპაიო შესატანების სწორი განსაზღვრა სამეურნეობათაშორისო საწარმოს მშენებლობისა და განვითარების აუცილებელი პირობაა.

საქართველოს სსრ-ში, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, სწრაფად იზრდება სამეურნეობათაშორისო საწარმოთა რიცხვი, შესაბამისად იზრდება მასში მონაწილე მეურნეობათა რიცხვი და საპაიო შენატანების საერთო მოცულობაც.

1976 წელს სასოფლო სამეურნეო სამეურნეობათაშორისო საწარმოებში მონაწილეობდა 1611 საბჭოთა მეურნეობა, კოლმეურნეობა და სხვა სახელმწიფო ორგანიზაცია 94127 ათასი მანეთის შენატანებით. 1983 წელს კი—4466 მეურნეობა, 216378 ათასი მანეთის საპაიო შენატანით. როგორც ეს მონაცემები გვიჩვენებენ 1983 წელს, 1976 წელთან შედარებით, სამეურნეობათაშორისო საწარმოებში გაერთიანებული კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების და სხვა სახელმწიფო ორგანიზაციების რიცხვი გაიზარდა 2,7-ჯერ, საპაიო შენატანები კი — 2,3-ჯერ.

Т. А. БРЕЛИДЗЕ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ
МЕЖХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
И ИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВЗАИМОСВЯЗЕЙ

Резюме

Рассмотрены некоторые вопросы формирования и экономических взаимосвязей межхозяйственных предприятий, воздействие на производство экономических рычагов в условиях хозяйственного расчета. Заострено внимание на вопросах долевых взносов и порядке осуществления этих взносов хозяйствами-пайщиками. Проанализированы экономические показатели развития межхозяйственных предприятий Грузинской ССР. Даны рекомендации по методике определения величины паевых взносов.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

Р. В. СИЗОВ

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОБЪЕМА ПРОДУКЦИИ НАУЧНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ

Условия, в которых народное хозяйство будет развиваться в 80-е годы, — отмечалось на XXVI съезде КПСС, — делают еще более настоятельным ускорение научно-технического прогресса. На данный момент решающим участком является внедрение научных разработок в производство. «научно-исследовательские и проектно-конструкторские работы следует теснее сомкнуть — экономически и организационно — с производством»¹.

Можно выделить два направления развития форм связи науки с производством: первое связано с использованием традиционных организаций — исследовательских, проектно-конструкторских, технологических, с совершенствованием их связи с производством. Второе направление характеризуется созданием новых организационных форм, обеспечивающих интеграцию науки и производства в единых научно-производственных комплексах (НПК). Переход от традиционных форм к НПК знаменует собой поворот от экстенсивных к интенсивным формам организации научной и производственной деятельности.

Объектом настоящего исследования является один из наиболее прогрессивных типов НПК, а именно: научно-производственное объединение (НПО). XXVI съездом КПСС предусмотрено «продолжить развитие сети научно-производственных объединений», которые призваны преодолеть организационные барьеры в ходе процесса реализации научных идей и стать крупными центрами создания и выпуска новой высококачественной продукции, совершенствования технологии и организации производства»².

Показатели объема продукции тесно связаны с показателями состава и вытекают из последних. Ведь после того, как определено, что надо производить и в каких количествах, требуется определить общий объем производства продукции. Делается это при помощи показателей объема продукции, которые в многономенклатурных отраслях являются стоимостными. Кроме того, при их помощи определяется структура продукции в действующих ценах. На основе показателей объема продукции строятся показатели эффективности производства. Показатель объема продукции НПО согласно постановлению 1975 г. планируется в том же разделе научно-производственной деятельности, что и показатели состава продукции. Этот показатель общего объема реализуемой продукции включается в стоимость опытных образцов, опытных партий изделий (материалов), изготовленных НПО за счет средств фонда освоения новой техники (единого фонда развития науки и техники) после отгрузки и оплаты их заказчиком; в стоимость вклю-

¹ Материалы XXVI съезда КПСС. М., 1981, с. 42, 43.

² Там же, с. 111, 201.

чаются фактические издержки производства и нормативная прибыль по данной группе изделий³. Как видно, в объеме реализованной продукции НПО включается стоимость промышленной продукции опытных образцов, но не включается стоимость научно-технических разработок, реализуемых за пределы НПО. Происходит это потому, что на практике результаты деятельности научных подразделений, учитываются по величине сметной стоимости НИОКР с включением накоплений, не идентичных прибыли промышленной продукции и далеко не полностью отражающих величину действительного эффекта от использования разработок НПО.

Иной подход в утверждении показателей объема продукции наблюдается в НИОКРпромфинплане НПО Минэлектротехпрома СССР. Здесь в состав объема продукции включается объем НИОКР, причем в качестве директивных предусмотрено использование двух- или трех основных показателей объема продукции: во-первых, объем товарной продукции (ТП) в сопоставимых ценах, в том числе объем НИОКР; или (после перевода НПО на использование показателя нормативной чистой продукции) объем НЧП, в том числе «чистый» объем НИОКР; во-вторых, объем реализованной продукции (РП), в том числе объем законченных, принятых заказчиком и оплаченных НИОКР. В данном случае представляется неверным утверждение сразу двух показателей объема продукции. С одной стороны, если этими показателями будут ТП и РП, то эти показатели почти идентичны по своему составу и экономическому смыслу (хотя, конечно, между ними имеются различия); значит, один из этих показателей в качестве утверждаемого является лишним. Если же НПО будут переведены на использование показателя НЧП, то применение в качестве директивных одновременно показателей РП и НЧП также вызывает возражение, потому, что значение и динамика показателей РП и НЧП могут быть взаимно противоречивы. Недаром постановлением от 12 июля 1979 г. предусмотрено планирование в качестве директивного только одного показателя объема продукции. В пятилетнем плане планируется рост показателей с начала пятилетки: либо показателя ТП (в некоторых отраслях), либо показателя НЧП (в этом случае показатель ТП является расчетным). В годовом плане объединениям и предприятиям вдобавок к названным показателям утверждается объем РП, но не просто показатель РП, а в качестве базы для расчета и оценки выполнения обязательств по поставкам.

В целях упорядочения дальнейшего анализа показателей объема продукции НПО сформулируем кратко программу исследования.

Представляется целесообразным разобраться в следующих вопросах: 1) в чем преимущества и недостатки вводимого показателя НЧП перед другими показателями объема продукции и применим ли показатель НЧП или его аналог для оценки объема продукции НПО; 2) возможен ли целесообразен ли суммарный показатель объема продукции НПО при отсутствии цен на научно-технические разработки.

Основной причиной перевода ведущих отраслей промышленности на использование показателя НЧП послужило то, что показатели ВП, ТП и РП учитывали затраты прошлого труда. В результате искажалась оценка собственного трудового вклада коллективов предприятий, росла их заинтересованность в выпуске материалоемкой, дорогостоящей продукции. Первым шагом на пути преодоления данного недостатка «полных» показателей объема продукции был перевод ряда пред-

³ См. решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов. М., т. II, 1977, с. 65—66.

приятный на планирование и оценку их деятельности по показателю чистой продукции (ЧП). Этот показатель формировался на основе денежной оценки объема продукции в оптовых ценах без учета материальных затрат. Показатель ЧП снимал заинтересованность в росте материальных затрат и даже стимулировал их снижение посредством роста прибыли, однако он обладал и существенными недостатками. Во-первых, величина прибыли в составе ЧП по видам изделий в многопродуктовых отраслях продолжала определяться по нормативу в процентах ко всей величине себестоимости, основу которой составляли все те же материальные затраты; а поскольку доля прибыли в стоимости ЧП значительно выше, чем в РП, то уровень материальных затрат по видам продукции продолжал сохранять значительный интерес для предприятий. Таким образом, с одной стороны, показатель ЧП заинтересовывал предприятия в экономии материальных затрат при заданном уровне рентабельности продукции; а с другой стороны, способ определения данного уровня (и соответственно — величины прибыли) заинтересовывал предприятия в выпуске наиболее высоко рентабельных материалоемких видов продукции. Вторым недостатком показателя ЧП был тот, что его применение вело к росту разнорентабельности продукции. Ведь если раньше рентабельность продукции исчислялась по формуле

$$R_{\text{ВП}} = \frac{\Pi}{\text{МЗ} + 3\Pi} \quad (1), \quad \text{то теперь, при использовании показателя ЧП,}$$

$$R_{\text{ЧП}} = \frac{\Pi}{3\Pi} \quad (2), \quad \text{где } \Pi \text{ — величина прибыли в цене единицы продукции,}$$

МЗ и ЗП — величины материальных затрат и заработной платы в себестоимости единицы продукции. Проиллюстрируем изложенное выше на примере.

Таблица 1

(Цифры условные, руб. на единицу продукции)

Показатели	Себестоимость $C = \text{МЗ} + 3\Pi$	$R_{\text{ВП}} =$	$\Pi = \frac{2+3}{100\%}$	$\text{ВП} = 2+4$	МЗ	$3\Pi = 2-6$	$4\Pi = 7+4$	$R_{\text{ЧП}} =$ $4 : 7 \times 100\%$
Виды продукции	$3\Pi - 2-$	—3—	—4—	—5—	—6—	—7—	—8—	—9—
А	100	10%	10	110	90	10	20	100%
Б	100	15%	15	115	70	30	45	50%

Как видно, если раньше изделие Б было в 1,5 раза рентабельнее изделия А, то теперь, при новом способе расчета рентабельности, разнорентабельность увеличилась до двух раз, да и направление разнорентабельности стало противоположным — уже изделие А в два раза рентабельнее изделия Б, хотя материалоемкость изделия Б меньше, чем изделия А. Сделанный расчет верен при условии, что масса прибыли на единицу изделия осталась неизменной. Допустим теперь, что уровень себестоимости изделия А вырос до 160 руб., тогда и прибыль по изделию возрастет до 160 руб. $10\% : 100 = 16$ руб. — данный случай иллюстрирует отмеченный первый недостаток расчета показателя ЧП. Теперь изделие А не только в 3 с лишним раза рентабельнее изделия Б, но и масса прибыли на единицу продукции по нему больше, хотя уровень материальных затрат на единицу продукции А возрос, а на про-

дукцию Б остался прежним. Вдобавок к указанным недостаткам показатель ЧП недостаточно оперативен в расчете, так как он рассчитывается на основании показателя ВП.

Следующим логическим шагом по пути совершенствования показателей объема продукции был переход от ЧП к НЧП в целях преодоления недостатков первого показателя⁴. Согласно «Методическим указаниям о порядке разработки и применения в планировании показателя чистой продукции (нормативной)» от 12 сентября 1979 г.,⁵ норматив ЧП на конкретное изделие определяется по формуле: $\text{НЧП} = 3 \text{ пр} + 3 \text{ пр} : K_3 + \text{Пн}$ (3), где 3 пр — заработная плата основная и дополнительная производственных рабочих с отчислениями на социальное страхование в проектируемой (плановой) калькуляции себестоимости изделия; K_3 — коэффициент, характеризующий отношение заработной платы промышленно-производственного персонала (ППП) по обслуживанию и управлению производством к заработной плате производственных рабочих: $K_3 = \frac{3\text{Пп} - 3\text{Ппр}}{3\text{Ппр}}$ (4), где 3Пп — заработная плата основ-

ная и дополнительная ППП; 3Ппр — заработная плата основная и дополнительная производственных рабочих; Пн — прибыль, установленная на основе норматива рентабельности (Нр) в процентах к себестоимости за вычетом прямых материальных затрат (стоимости использованного сырья, материалов, полуфабрикатов и комплектующих изделий, топлива и электроэнергии на технологические цели): $\text{Пн} = \text{Нр} \text{ Суч}$ (5), где Суч — себестоимость изделия за вычетом прямых материальных затрат.

Сравним показатель НЧП с показателем ЧП. Основные их составляющие элементы одни и те же — заработная плата и прибыль, но между ними имеются и различия. Во-вторых, значительная часть заработной платы и прибыль рассчитываются по нормативам. Во-вторых, если данный вид продукции производится на двух и более предприятиях, то норматив ЧП определяется как отраслевой. В-третьих, прибыль определяется по нормативу рентабельности не ко всей себестоимости, а к себестоимости за вычетом прямых материальных затрат.

Особенность планирования НЧП в виде среднеотраслевых нормативов на пятилетку позволяет преодолеть такой недостаток ЧП, как неоперативность в расчетах. Особенность установления Пн в составе НЧП позволяет преодолеть тенденцию к планированию выпуска материалоёмких изделий. А как обстоит дело с разнорентабельностью изделий при переходе на НЧП? Как уже говорилось, при переходе от ВП к ЧП разнорентабельность может увеличиться, измениться в противоположную сторону. Происходило это потому, что один элемент цены продукции — себестоимость — резко менялся по структуре и величине, а другой элемент — прибыль — оставался неизменным, рентабельность же ЧП рассчитывалась как функция от этих двух аргументов. В случае же НЧП даются себестоимость за вычетом прямых материальных затрат и нормативов рентабельности; таким образом, рентабельность «з-

⁴ В данной работе не рассматриваются другие модификации показателя ЧП: условно чистая продукция, нормативная стоимость обработки, поскольку первый показатель не имеет широкого применения, а второй применяется в основном в отраслях легкой и пищевой промышленности.

⁵ Совершенствование хозяйственного механизма. Сборник документов. Подготовлен редакцией «Экономической газеты», Изд. 2-е. доп. М., 1979.

ляется уже не функцией, а аргументом, прибыль же, в свою очередь, становится функцией от двух аргументов: переменной Суч и константы Нр. Поэтому, если и будет наблюдаться разнорентабельность в случае НЧП, то уже запланированная. Проиллюстрируем вышесказанное: для этого продолжим пример таблицы 1.

Таблица 2

Показатели	С	R _{вн.}	ПВП= $\frac{7,3}{100\%}$	ВП=2+4	З П	Суч	Нр	$P \times \frac{7 \times 8}{100\%}$	НЧП=6+9
Виды продукции	-2-	-3-	=	-5-	-6-	-7-	-8-	-9-	-10-
А	100	10%	10	110	10	40	30%	12	20
Б	100	15%	15	115	30	30	30%	12	42

В данном примере ликвидирована разнорентабельность продукции: величина П меняется в зависимости от величины Суч.

	Продукция А	Продукция Б
Доля, Ч П в ВП составила	18,2%	39,1%
Доля Н Ч П в ВП составила	20,0%	36,5%

Таким образом, можно заключить, что показатель НЧП элиминирует недостатки, присущие показателю ЧП: влияние прямых материальных затрат при расчете величины прибыли, скачки в рентабельности, неоперативность в расчетах. Однако кое в чем, и весьма в существенном, показатель НЧП проигрывает показателю ЧП. Показатель НЧП, как и показатель ЧП, устраняет заинтересованность в росте материалоемкости, но, в силу стабильности нормативов, этот показатель нейтрален к снижению материалоемкости. Это касается движения материалоемкости отдельных изделий. А как насчет влияния показателя НЧП на движение материалоемкости всей продукции предприятия? Рассмотрим следующий условный устный пример.

Таблица 3

Показатели	С	П	ВП=2+3	М З пр	Суч=4-5	З П	Нр	ПН= $\frac{6 \times 8}{100\%}$	НЧП= =7+9 -10-	Доля Н Ч П= =10:4 × ×100% -11-
Виды продукции	-2-	-3-	-4-	-4-	-6-	-7-	-8-	-9-	-10-	-11-
А	150	10	165	60	90	40	20%	18	58	35,15
Б	100	10	110	50	50	20	30%	10	30	27,27

Из таблицы видно, что материалоемкость изделия А выше, чем материалоемкость изделия Б, так как на единицу изделия А приходится 60 руб. прямых материальных затрат, а на единицу изделия Б — 50 руб. Однако вследствие различной структуры себестоимости А и Б, отношение НЧП к ВП по изделию А выше, чем по изделию Б: (35,15) против (27,27); т. е., естественно, изделие А выгоднее и с точки зрения абсолютной величины НЧП (58 руб. против 30 руб.), и с позиции величины Пн (18 руб. против 10 руб.); причем, если по ВП отношение величины изделия А к изделию Б было = 1,5 : 1, то по НЧП это отношение

стало 1,9:1, т. е. изделие А осталось не только более выгодным по отношению к изделию Б, но эта «выгодность» усилилась. Таким образом, даже ликвидация заинтересованности в росте материалоемкости всей продукции на предприятии относительна при переходе к использованию показателя НЧП.

Таблица 4

Показатель	Предприятия		
	А	Б	В
1. Количество изделий данного вида продукции, выпускаемых предприятиями	5	10	20
2. Зарботная плата основная и дополнительная производственных рабочих (с отчислениями на социальное страхование) в калькуляции себестоимости изделия	30	15	11
3. Коэффициент Кз, характеризующий отношение заработной платы промышленно-производственного персонала по управлению и обслуживанию производства к заработной плате производственных рабочих по производственному объединению (предприятию)	1,9	2,2	2,2
4. Зарботная плата основная и дополнительная (с отчислениями на социальное страхование) ППП по управлению и обслуживанию производства (с. 2, 3)	62,7	27,5	24,2
5. Зарботная плата ППП с отчислениями на социальное страхование в себестоимости изделия (с. 2, 4)	95,7	52,5	35,2
6. Среднеотраслевая зарботная плата ППП с отчислениями на социальное страхование в себестоимости изделия: $\frac{52,5 \cdot 10 + 35,2 \times 20}{10 + 20} = 41^*$	—	—	—
7. Себестоимость изделия за вычетом прямых материальных затрат	148	125	10
8. Среднеотраслевая себестоимость изделия за вычетом прямых материальных затрат $\frac{125 \times 10 + 100 \times 200}{30} = 108,3^*$	—	—	—
9. Норматив рентабельности к себестоимости за вычетом прямых материальных затрат, %			
10. Нормативная прибыль: $\frac{108,3 \times 35}{100} = 37,8$	35	35	35
11. Отраслевой норматив ЧП (с. 6, 10)	41 + 37,9 = 78,9		

* Расчет производится только по данным предприятий Б и В, изготовляющим основную часть данного вида изделий (86%).

Исследуем подробнее тот факт, что НЧП является среднеотраслевым нормативом. С одной стороны, нормативный характер показателя ЧП стимулирует более экономное использование трудовых ресурсов. Это положение верно, когда норматив уже установлен: предприятию невыгодно превышать норматив, но оно может получить дополнительную прибыль в пределах норматива ЧП, добившись экономии в расходе заработной платы на единицу продукции. Однако, с другой стороны, предприятие заинтересовано в завышении самих нормативов ЧП, что значительно ослабляет стимулы к достижению экономии в заработной плате. Таков общий недостаток нормативов, если они устанавливаются по фактически достигнутому уровню.

Поскольку нормативы ЧП являются вдобавок среднеотраслевыми, это обстоятельство также накладывает отпечаток на характер НЧП. Прежде всего, один и тот же норматив ЧП может быть весьма льготным, выгодным для одного предприятия и убыточным для другого. Возьмем в качестве примера расчет отраслевого норматива ЧП на изделие, производимое несколькими предприятиями из Методических указаний по НЧП. Таким образом, предприятие В в пределах отраслевого норматива (Нчп) = 78,9 руб. имеет, кроме нормативной прибыли (Пн) = 37,9 руб., еще и дополнительную прибыль (Пд) = 41—35,3 = 5,8 руб., т. е. разницу между среднеотраслевой и индивидуальной (для предприятия В) величинами заработной платы. Предприятие Б имеет в пределах норматива прибыль, меньшую, чем Пн: = 78,9—52,5 = 26,4 руб. Для предприятия А производство изделия в соответствии с отраслевым нормативом убыточно, поскольку его индивидуальные затраты заработной платы = 95,7 руб. превышают норматив.

Возможны несколько случаев, объясняющих отклонения индивидуальных для предприятий величин НЧП от отраслевого Нчп, и, соответственно, индивидуальной прибыли от Пн. Первый случай: на всех трех предприятиях условия производства изделия одинаковы; тогда каждое предприятие получает по заслугам.

Второй случай: повышенные затраты заработной платы на изделие на предприятиях А и Б по сравнению с предприятием В объясняются тем, что предприятие А полностью производит изделие, предприятие Б часть полуфабрикатов для изделия получает со стороны, а предприятие В занято лишь сборкой изделия из полуфабрикатов, получаемых со стороны. В этом случае также логично поощрить предприятие В частью Пд с целью стимулирования развития целесообразной специализации и кооперирования. И методика исчисления НЧП, с одной стороны, предусматривает такое поощрение. А с другой стороны, согласно статье 18 Методики, к письму Госкомцен СССР и Госплана СССР от 11 декабря 1981 г. «О порядке корректировки нормативов чистой продукции при изменении условий кооперации производства и отражения этих корректировок в планах и отчетах»: «если изменение условий кооперации производства по сравнению с учетными, при формировании нормативов чистой продукции приводит к изменениям нормативов более чем на 25%, эти нормативы должны быть пересмотрены органами, устанавливающими цены», при этом... утвержденные нормативы уменьшаются... на норматив чистой продукции, утвержденный в установленном порядке на указанные полуфабрикаты, детали, узлы и комплектующие изделия, изготовляемые в специализированных по их производству объединениях (предприятиях).

Третий случай: допустим, предприятие А также перешло от полного изготовления изделия на замену части полуфабрикатов собственного изготовления полуфабрикатами со стороны, полная замена полуфабрика-

тов собственного изготовления на предприятии А нецелесообразна, либо невозможна; вдобавок ко всему, другие условия производства изделия на нем хуже, чем на остальных предприятиях, однако производство изделия на предприятии А необходимо для нужд народного хозяйства. Расчет показал, что и в третьем случае условия производства изделия улучшились для всех предприятий, хотя реальные усилия по улучшению работы предприняты только на предприятии А. Произошло подобное вследствие того, что отраслевой норматив стал более льготным, хотя условия кооперации изменялись в сторону его ужесточения; здесь свою роль сыграло включение в расчет норматива данных по предприятию А, на котором условия производства хуже, чем в целом по отрасли. Таким образом, выявились следующие недостатки отраслевого норматива: он зависит от структурных сдвигов в производстве; он далеко не полностью отражает условия производства на различных предприятиях; он может неадекватно отражать изменения в условиях кооперирования; он может некорректно реагировать на условия предприятий по улучшению работы.

Подведем итог проделанному анализу показателей ЧПи НЧП.

1) Показатель ЧП и в меньшей степени показатель НЧП лучше отражают собственный вклад коллектива предприятия в производство продукции, чем «валовые», «полные» показатели объема продукции; последние могут дополнять директивный показатель НЧП в расчетах всего объема продукции.

2) Показатель НЧП снимает заинтересованность предприятия в росте материалоемкости **отдельных изделий**, но не заинтересовывает, как показатель ЧП, в снижении материалоемкости. Однако он и не должен заинтересовывать в этом. Стимулирование снижения материалоемкости — функция других показателей, о которых будет сказано ниже. Если же пытаться «совершенствовать» показатель НЧП путем прибавления к нему суммы экономии материальных затрат, то мы получим уже другой показатель. Что касается влияния показателя НЧП на снижение материалоемкости **всей продукции**, то, как было доказано, возможны случаи заинтересованности предприятия в выпуске более материалоемких изделий, имеющих большие (абсолютно и по отношению к ВП) нормативы ЧП по сравнению с менее материалоемкими видами продукции.

3) Показатель НЧП, ввиду своего **нормативного** характера, с одной стороны заинтересовывает в снижении затрат заработной платы на единицу продукции; с другой стороны, при существующем порядке установления нормативов по фактически достигнутому уровню, показатель НЧП заинтересовывает в завышении затрат заработной платы и, тем самым, в увеличении нормативов НЧП.

4) Поскольку нормативы ЧП являются **отраслевыми**, то это также оказывает свое влияние. Это влияние можно оценить положительно, поскольку среднеотраслевой норматив заинтересовывает предприятие посредством получения дополнительной прибыли в пределах норматива ЧП в совершенствовании организации производства, в частности, в развитии специализации и кооперирования. Недостатки отраслевых нормативов заключаются в том, что они не отражают объективно сложившихся особенностей в условиях производства на различных предприятиях и не всегда корректно реагируют на усилия коллективов предприятий по улучшению работы. Первый недостаток можно преодолеть путем дифференциации отраслевых нормативов в соответствии с различиями в условиях производства на предприятиях; второй недостаток отражает влияние структурных сдвигов в производстве того или иного изделия на предприятиях отрасли, этот недостаток присущ любому стоимостно-

му показателю, элиминирование же влияния структурных сдвигов привело бы к еще большему отрыву нормативов от условий производства.

5) Показатель НЧП не преодолевает разнородности производства различных видов продукции; более того, он может менять, по сравнению с «валовыми» показателями, и направление, и величину разнородности. В этом он разделяет недостаток, присущий всем стоимостным показателям объема продукции; выход из положения видится в использовании показателя НЧП в сочетании с показателем выполнения плана поставок.

Анализ недостатков показателя НЧП подводит некоторых экономистов к мысли, что показатели ЧП и НЧП приемлемы не столько для измерения объема производства, сколько для определения уровня и темпов роста производительности труда и формирования (на основе нормативов) фонда заработной платы.

Целесообразность анализа показателей ЧП и НЧП в данной работе заключается в том, что он помогает ответить на вопрос: применимы ли эти или аналогичные им показатели для измерения объема продукции НПО? Однако прежде необходимо найти ответ на более общий вопрос: правомерно и целесообразно ли говорить о суммарном показателе объема продукции НПО и, если да, то каков он должен быть? Данный вопрос не является праздным применительно к НПО, он вытекает из сложности организационного состава и разнородности продукции НПО.

В экономической литературе существуют различные точки зрения по интересующей проблеме. Есть сторонники целесообразности применения суммарного показателя для подсчета объема продукции НПО, есть и его противники.

Но даже сторонники целесообразности применения суммарного показателя объема продукции вынуждены признать отсутствие соизмеримых слагаемых при подсчете результатов научно-производственной деятельности — суммирование НИОКР и продукции производственных подразделений.

На практике такая соизмеримость отсутствует, поскольку стоимость научно-исследовательских и опытно-конструкторских тем рассчитывается на основании смет затрат по этим темам с включением в них размера прибыли в пределах 6% сметной стоимости темы или 1,5% размера народнохозяйственного эффекта. Эти накопления далеко не полностью отражают величину действительного эффекта от НИОКР и несоизмеримы с величиной прибыли от промышленной продукции.

Противники целесообразности применения суммарного показателя объема продукции НПО утверждают, что при суммировании научно-технической и производственной деятельности, во-первых, будет иметь место суммирование стоимости вещественной продукции и невещественной; во-вторых, предприятия и объединения при срыве выпуска вещественной продукции смогут выполнять план за счет проектов, методик, отчетов и т. п., то есть невещественной продукции. На основании подобных «возражений» противниками делается следующий вывод: необходимости в разработке единых показателей для учета результатов работы по выпуску материальной продукции и результатов научно-технических исследований нет, да и вряд ли это реально (В. Я. Ельмеева).

Проанализируем доводы противников включения результатов исследований. Первый довод: нельзя допустить суммирования стоимости вещественной и невещественной продукции. Прежде всего, правильнее было бы говорить о продукции материальной и духовной деятельности. Далее: прикладную науку, которая, в основном, и представлена в составе предприятий и объединений (в том числе НПО), следует отно-

сией к сфере материального производства, поскольку труд работников этой сферы деятельности затрачен на производство товара, то есть он входит в состав труда «совокупного работника», является производительным трудом. Таким образом, по нашему мнению, поскольку, с одной стороны, труд в сфере прикладной науки является производительным трудом, а с другой стороны, прикладная наука обладает относительной экономической обособленностью, будучи организована в виде научно-технических подразделений в составе НПО, то, в случае реализации продукции этих подразделений за пределы НПО, она (продукция) должна выступать в товарной форме.

Резюмируя наши соображения по данному аспекту проблемы, можно утверждать: суммирование результатов деятельности научно-технических и производственных подразделений НПО необходимо и возможно в условиях разработанности цен на научно-технические разработки. При отсутствии цен на разработки подобное суммирование целесообразно с методологической и практической точки зрения.

Рассмотрим второе возражение противников включения. Оно заключается в том, что предприятия (объединения) смогут прикрывать невыполнение плана по «вещественной» продукции перевыполнением плана по «невещественной». Проанализируем этот случай применительно к НПО. Действительно, если брать весь комплекс работ, выполняемых НПО, то конечной продукцией его деятельности должны быть опытные образцы (партии) новой техники, комплекс пусконаладочных и шефмонтажных работ на предприятиях. Техническая же документация является в основном «внутренней» продукцией для НПО, потребляется его производственными подразделениями. Однако не следует забывать о такой важной задаче НПО, как осуществление научно-технического руководства в отрасли по закрепленному направлению. Если НПО способно к осуществлению такого руководства, если во главе его стоит достаточно мощная научно-исследовательская организация, то неизбежно встает вопрос о реализации научно-технической документации на стороне. Возможности же маневрирования за счет завышения объема этой части конечной продукции НПО ограничены в условиях, когда основным директивным показателем и обязательным условием положительной оценки деятельности НПО являются задания по всему комплексу работ НПО с выделением важнейших тем НИОКР.

Таким образом, можно сделать следующий вывод по рассмотренной проблеме: целесообразно и допустимо (с учетом сделанных оговорок на неразработанность цен на разработки) использование суммарного показателя объема продукции НПО, включающего все составные части продукции НПО, для измерения валового и конечного результатов деятельности НПО по формуле: $O_c = O_n + O_p + O_v$ [6], где O_c — суммарная стоимость результатов научно-производственной деятельности; O_n — стоимость научно-исследовательских, опытно-конструкторских, проектно-технологических работ, определяемая в соответствии с планом НПО (нарядам-заказам, договорам); O_p — стоимость выпущенной продукции НПО, включающая стоимость опытных образцов (партий) и промышленной продукции; O_v — стоимость работ, выполняемых в процессе внедрения разработок НПО на предприятиях отрасли и по договорам с ними. Однако при использовании подобной формулы суммарного показателя объема продукции НПО следует принимать в расчет некоторые обстоятельства, а именно: во-первых, что существующие «цены» на НИОКР не полностью отражают действительный экономический эффект от применения разработок; во-вторых, что НПО в подавляющем большинстве занимаются производством серийной и

массовой продукции; в-третьих, что в условиях раздельного планирования, отчетности и оценки деятельности по научно-техническим и производственным подразделениям НПО, суммарный объем продукции реально можно рассчитывать только с учетом «внутреннего оборота», то есть той части объема НИОКР, которая потребляется внутри НПО.

Перейдем к анализу еще более конкретной проблемы: каким образом должен рассчитываться суммарный показатель объема продукции НПО: как показатель валовой, товарной, реализованной или чистой (нормативно-чистой) продукции? Начнем с первой составляющей суммарного показателя — объема НИОКР. Относительно объема НИОКР: аналогом ВП будет выступать показатель объема выполненных работ НИОКР: ТП — объем законченных НИОКР; РП — объем законченных, принятых заказчиком и оплаченных НИОКР; ЧП (НЧП) — «чистый» объем НИОКР. Последний показатель предлагается в НИОКР-промфинплане НПО Минэлектротехпрома СССР и рассчитывается как разница между объемом НИОКР, выполненными собственными силами (то есть без привлечения сторонних организаций) и величиной материальных затрат. Рассмотрим динамику данных показателей по обследованным НПО:

Таблица 5. (в относительных величинах, минимальный уровень 100%)

НПО и годы	Объем выполненных НИОКР	в т. ч. объем НИОКР, выполненных собственными силами	Объем законченных НИОКР	Объем внедренных НИОКР
ВЗЭО				
1976	118,4	105,4	245	245
1977	117,9	100,0
1978	100,0	107,4
1979	103,3	111,4
1980	100,8	104,6	106,3	211
1981	105,9	111,5	100	216
Комплекс				
1980	100	100,0	117,7	...
1981	106	102,1	100,0	...
Прибор				
1980	100,0	100,0	269	...
1981	111,4	109,1	100	...
Мехин.				
1980	104,9	104,9	123,3	...
1981	100,0	100,0	100,0	...
СТО				
1980	100,0	100	206	...
1981	101,9	100	100	...

Примечания к таблице 5: 1) сведений об объеме НИОКР, принятых и оплаченных заказчиком, в таблице нет, поскольку в отчетности подобный показатель отсутствует, а на практике он совпадает с показателем объема законченных НИОКР; 2) по НПО ВЗПО даны сведения об объеме внедренных НИОКР, величина которого не совпадает с объемом законченных НИОКР, хотя, согласно порядку сквозного планирования НИОКР в Минэлектротехпроме СССР окончанием темы является ее внедрение; 3) не представляется возможным рассчитать «чистый» объем НИОКР по методике НИОКРпромфинплана НПО Минэлектротехпрома СССР, поскольку не разработана методика вычленения элементов ЧП, или наоборот, элементов материальных затрат из комплексных статей расходов; не ясно также, каким образом можно было бы посчитать «чистый» объем НИОКР аналогично методике НЧП.

Наиболее логичным кажется оценивать деятельность научно-исследовательских организаций в составе НПО по объему законченных НИОКР. Однако это вызывает определенные возражения. Как видно из таблицы, величина объема законченных НИОКР сильно колеблется по годам. Это неизбежно, поскольку продолжительность разработки тем различна. Если требовать планомерного роста объема законченных НИОКР по годам пятилетки, то это может породить тенденцию к мелкотемью; ведь небольшие темы легче благополучно «закрывать» каждый год. Поэтому если и использовать показатель объема законченных НИОКР — тем более в качестве директивного — то в рамках пятилетнего периода.

Значительно более устойчива динамика показателя объема выполненных НИОКР. Если из этого объема вычесть величину объема НИОКР, выполненных с привлечением сторонних организаций (величина данного показателя сильно различается по организациям и по годам), то получится величина объема НИОКР, выполненных собственными силами. Данный показатель представляется наиболее объективно отражающим объем работ НИО в составе НПО. Однако показатель объема НИОКР, выполненных собственными силами, близкий по смыслу показателю ВП, не отражает конечного результата деятельности НИО; при существующем порядке оценки НИОКР по сметной стоимости он практически совпадает с объемом затрат на НИОКР. Поэтому данный показатель может быть использован только в качестве расчетного при анализе деятельности научных организаций и НПО в целом, но не в качестве директивного и оценочного.

Перейдем к анализу второй составляющей продукции НПО — показателю объема промышленной продукции НПО. Оценка деятельности заводов в составе обследованных НПО ведется по показателям ТП (ВП) и РП в сопоставимых и действующих ценах, принятых в плане. Если абсолютные значения показателей ТП и РП разнятся по годам, то динамика данных показателей по годам пятилетки в общем совпадает. Поэтому представляется целесообразным составить в качестве расчетно-аналитического показателя объем ТП (ВП), как совпадающий по смыслу с объемом выполненных НИОКР; для анализа динамики показателя ТП (ВП) брать его следует в сопоставимых ценах на 1 января 1982 г.

В Минсельхозмаше СССР предусмотрен перевод опытных заводов в составе НПО на использование показателя НЧП; имеются расчеты НЧП за 1981 и 1982 годы. Сопоставим динамику показателя НЧП с динамикой показателя ТП.

Таблица 6 (темпы роста: 1981 г. по отношению к 1980 г., в %).

НПО	НЧП	ТП	Соотношение НЧП к ТП в %	
			1980	1981
Комплексы	100,9	101,5	39,8	39,6
Прибор	108,8	94,1	47,6	52,0
Мехин.	101,8	106,1	50,2	48,1
С Т О	105,1	108,7	39,0	39,9

Из таблицы видно, что динамика показателя НЧП резко отличается от динамики ТП. Особенно хорошо заметно это различие в примере с НПО «Прибор»: если по ТП имело место снижение объемов производства, то по НЧП, наоборот, прирост, причем по росту НЧП «Прибор» вышел на второе место. Несовпадение динамик ТП и НЧП объясняется различиями в номенклатуре производимой продукции в различных НПО; последнее видно хотя бы из сопоставления доли НЧП в ТП (по всей продукции) по НПО — очевидно, что по различным видам продукции соотношение величин НЧП и ТП различно. В частности, по НПО «Прибор» большое расхождение в динамике НЧП и ТП было вызвано переходом одного из опытных заводов на выпуск новой продукции. К сожалению, нет данных о динамике НЧП за предыдущие годы. Однако можно предвидеть, что почти каждый переход на выпуск новой продукции будет влиять на динамику НЧП и на отклонение последней от динамики ТП. При этом не всегда переход на производство новой продукции приводит к более благоприятной для объединения тенденции изменения НЧП. Например, Г. Я. Киперман пишет, что на предприятиях с индивидуальным и мелкосерийным характером производства освоение новых изделий в оценке по НЧП действительно несколько выгоднее, чем при оценке в оптовых ценах. Однако на предприятиях с массовым характером производства часто оказывается наоборот. Причем дело здесь даже не в особенностях производства, а в особенностях ценообразования. В массовом производстве цены на новую модель определяются, исходя не из условий, сложившихся в период освоения, а из условий, рассчитанных на освоение проектной мощности производства новой модели. Дополнительные затраты по освоению покрываются за счет ЦФОНТ или специальных кредитов; норматив же ЧП определяется на базе оптовой цены⁶. Таким образом, применение показателя НЧП может как положительно, так и отрицательно стимулировать выпуск новой техники.

В экономической литературе отмечается, что «наиболее высокий удельный вес НЧП в ТП наблюдается на опытно-экспериментальных предприятиях, ремонтных заводах, которые в силу специфики производства отличаются значительными затратами живого труда». Однако из этого не должен следовать вывод, что показатель НЧП наиболее приемлем для опытных заводов.

Во-первых, «выгодность» того или иного показателя для предприятия не может служить критерием выбора показателя. Во-вторых, как справедливо отмечает Г. Я. Киперман, «прямой связи между долей ЧП в ТП и влиянием применения этого показателя на работу предприятия

⁶ Киперман Г. Я. Статистические показатели промышленной продукции..., с. 245—246.

нет... Если специфика опытных заводов определяет необходимость сравнительно больших затрат труда, а объем продукции и структура затрат на производство имеют подчиненное значение, то и роль ЧП будет невелика»⁷. Тем более, как было сказано, на опытных заводах, обследованных НПО, выпускают в основном серийную продукцию; поэтому повышенная доля НЧП в ТП на этих заводах свидетельствует не о большей трудоемкости опытной продукции по сравнению с серийной, а в первую очередь о большей трудоемкости выпуска серийной продукции на опытных заводах по сравнению с другими предприятиями. Уже одно это говорит о нерациональности загрузки мощностей опытных заводов НПО выпуском серийной продукции.

Выше уже говорилось об отсутствии обоснованной методики расчета «чистого» объема НИОКР. Более того, даже если бы такая методика существовала, то в отношении применения «чистого» объема НИОКР остается в силе возражение Г. Я. Кипермана насчет использования показателя ЧП на опытных заводах, поскольку доля материальных затрат в стоимости НИОКР невелика, и ее изменение не оказывает существенного влияния на величину и структуру затрат. Далее было показано, что не всегда целесообразно применение показателя НЧП для оценки деятельности опытных заводов НПО. Поэтому наиболее логично остановиться на суммарном показателе объема продукции НПО, включающем объем НИОКР, выполненных собственными силами и объем ТП (ВП). Уже упоминалось, что ввиду раздельной отчетности по деятельности научно-исследовательских организаций и опытных заводов НПО, суммарный показатель включает величину внутреннего оборота. Высказываются справедливые применительно к общему случаю опасения, что включение внутреннего оборота в показатели объема продукции объединений может стимулировать развитие неэффективной кооперации между подразделениями⁸. Однако в случае НПО имеется своя специфика. Учитывая неразвитость в настоящее время кооперации между структурными единицами НПО, применительно к последним представляется возможным включение внутреннего оборота в суммарный показатель объема продукции. Данный показатель в силу своей условности и неадекватного отражения конечных результатов деятельности НПО не должен быть директивным и оценочным; в качестве же расчетного по НПО он вполне применим как наиболее общий показатель, характеризующий объем научно-производственной деятельности НПО.

Представлена отделом экономических проблем научно-технического прогресса Института экономики и права АН ГССР

⁷ Киперман Г. Я. Указ. раб., с. 251.

⁸ Кошкин В. И., Гайдар Е. Т., Ковалев Ф. С. Оценочные показатели в системе хозрасчета предприятий. М., 1980. с. 20—23.

5. „მაცნე“, ეკონომიკისა და საპროდუქციო სფეროს განვითარების განყოფილება, 1984, № 3

საგარეო ურთიერთობების მინისტროს

საქართველოს მრეწველობა პირველ ხუთწლიურ

ინდუსტრიალიზაციის წარმატებებმა საბჭოთა კავშირში შესაძლებლობა მისცა ეროვნულ რესპუბლიკებს, მათ შორის საქართველოს, სწრაფად განეეითარებინათ რესპუბლიკის მრეწველობა.

აღდგენითი პერიოდის წარმატებით დამთავრების შემდეგ სსრ კავშირის სახელმწიფო საგეგმო კომისია შეუდგა პირველი ხუთწლიანი გეგმის შედგენას. 1982 წლის ბოლოს ხუთწლიანი გეგმა შედგენილ იქნა და საბოლოოდ დამტკიცდა 1929 წლის აპრილში XVI პარტიულ კონფერენციაზე.

პირველი ხუთწლიანი გეგმა კაპიტალურ დაბანდებას სახალხო მეურნეობაში (1928 — 1933 წწ.) ითვალისწინებდა 64,6 მილიარდი მანეთის ოდენობით. აქედან მრეწველობაში — 19,5 მილიარდ მანეთს.

ხუთწლიურის ძირითადი ამოცანა იყო ჩვენს ქვეყანაში ისეთი ინდუსტრიის შექმნა, რომელიც შეძლებდა ხელახლა შეეიარაღებინა და გარდაექმნა სოციალიზმის ბაზაზე არა მარტო მრეწველობა მთლიანად, არამედ სოფლის მეურნეობაც და ტრანსპორტიც.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის VI ყრილობამ, 1929 წელს ივლისში, დამტკიცა საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმა.

ყრილობამ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ხუთწლიანი გეგმის ამოცანების განხორციელება ხელს შეუწყობდა ეკონომიკურად სუსტი და წვრილ-გლეხური მეურნეობის ქვეყნის — საქართველოს სამრეწველო აგრარულ ქვეყნად გადაქცევას.

საქართველოს სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმაში მრეწველობის განვითარების უფრო მაღალი ტემპით იყო გათვალისწინებული, ვიდრე საბჭოთა რუსეთში. ასე მაგ., ხუთწლიანი გეგმით საქართველოში მრეწველობის პროდუქციის ზრდა ხუთწლიურ ბოლოს, 1927—1928 წელთან შედარებით, გათვალისწინებული იყო 403 პროცენტით, საბჭოთა კავშირის სახალხო მეურნეობის ხუთწლიანი გეგმით კი — 167 პროცენტით.

ხუთწლიანი გეგმით საქართველოში კაპიტალურ დაბანდებათა ოდენობა ნაგარაუღვე იყო 664,5 მლნ მანეთი, აქედან მრეწველობაში — 229 მლნ 534 ათასი მანეთი.

საქართველოს პირველი ხუთწლიური დასაწყისში აგრარული ქვეყანა იყო, ასე მაგ., სახალხო მეურნეობის მთლიან პროდუქციაში მრეწველობის ხვედარი იქონა 1926—1927 წლებში შეადგენდა 26,7 პროცენტს, ხოლო 1927—1928 წლებში კი — 29,3 პროცენტს¹.

პირველი ხუთწლიანი გეგმის განხორციელებას უნდა შეეცავლა საქართველოს სახალხო მეურნეობა. საჭირო იყო ისეთი ღარების განვითარება,

¹ საქართველოს სსრ ხუთწლიანი გეგმის ძირითადი ელემენტები, თბ., 1929, გვ. 8.

რომლებიც აგრარულ საქართველოს ინდუსტრიულ საბჭოთა რესპუბლიკად გადაქცევიდა.

ხუთწლიანი გეგმით გათვალისწინებული იყო მძიმე მრეწველობის დარგების განვითარება, კერძოდ, ქვანახშირის მრეწველობისა, ხუთწლეულის ბოლოს უნდა დაწყებულიყო ტყვარჩელის ქვანახშირის ბუდობების ექსპლუატაცია, სამთამადნო მრეწველობაში ხუთწლეულში აშენდებოდა აგრეთვე ბარიტის ქარხანა ქუთაისში, გათვალისწინებული იყო ლითოგრაფიული ქვის წარმოების გაფართოება: 1929—1931 წლებში აშენდებოდა ცენტრალური მექანიკური ქარხანა თბილისში, გაერთიანდებოდა თუთიის და მექანიკური ქარხნები ბათუმში.

ხუთწლიანი გეგმით დასახულ იქნა მარგანეცის მრეწველობის აღდგენა, 1930—1931 წლებში ამუშავდებოდა ფერო-მარგანეცის ქარხანა ზესტაფონში.

სამშენებლო მასალების მრეწველობაში გეგმით აშენდებოდა: ცემენტის ქარხანა კასპში — 1927—1931 წლებში, აგურ-კრამიტისა და კირის ქარხნები — 1929—1931 წლებში.

ხუთწლეულში უნდა აშენებულიყო ისეთი საწარმოები, როგორცაა ფერო-მარგანეცის, ცემენტის, ფიქალის, ბიტუმის და სხვ. სატყეო მრეწველობაში გეგმა ითვალისწინებდა კომბინატების აგებას ბალდადში (მაიაკოვსკი), ახმეტაში და სახერხე ქარხნების მშენებლობას საქართველოს მრავალ რაიონში.

ქიმიურ მრეწველობაში გეგმა ითვალისწინებდა 1929—1930 წლებში აზოტის და ლიტონის ქარხნების აგებას — ქუთაისში.

მსუბუქი მრეწველობის ხაზით თბილისში უნდა აშენებულიყო თექის ქარხანა (1931—1932 წლებში), მაუდის (1926—1929 წლებში), ტრიკოტაჟის (1929 წ.) და ფეხსაცმლის (1929—1931 წლებში) ფაბრიკები.

საკონსერვო მრეწველობაში ნავარაუდები იყო ქარხნის აშენება გორში 1927—1929 წლებში, ხოლო ქუთაისში — 1929—1931 წლებში.

1927—1928 წლებში საქართველოს ყველა ელექტროსადგურის სიმძლავრე შეადგენდა 20850 კვ; ხუთწლეულის ბოლოს იგი 86944 კვ-ით გაიზრდებოდა, ე. ი. 317 პროცენტით.

ხუთწლიანი გეგმით საქართველოს სახალხო მეურნეობაში მრეწველობის მთლიან პროდუქციის ხვედრიწილი უნდა გაზრდილიყო 46,9 პროცენტამდე. მრეწველობის ხვედრიწონის მნიშვნელოვანი ზრდა უნდა მომხდარიყო სახელმწიფო მრეწველობის ზრდისა და წვრილი, ხელოსნური და შინამრეწველობის შემცირების ხარჯზე.

ხუთწლიან გეგმაში დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი საქართველოს ბუნებრივ სიმდიდრეთა გამოვლინებას. ბარიტის, დიატომიტის, სახურავი ფიქალის, მინერალური საღებავების და მთელი რიგი სხვა მადნეულის, ასევე მინერალური წყლების გამოკვლევას და სხვ.

პირველ ხუთწლეულში საგრძნობლად შეიცვალა საქართველოს მრეწველობის სტრუქტურა — წარმოიშვა თანამედროვე ინდუსტრიის დარგები, განხორციელდა არსებულ საწარმოთა რეკონსტრუქცია.

ცენტრალური მრეწველობის უმთავრესი დარგები 1928—1930 წლებში ექვემდებარებოდა სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოს. მოკლედ დავახასიათებთ მძიმე მრეწველობის უმთავრეს დარგებს.

მარგანეცის მრეწველობა. 1928—1929 წლებში კონცენსიონერების ხელიდან გათავისუფლებული მარგანეცის მრეწველობა შესამჩნევად გადახა-

ლიცია. მადნის ამოღებასთან ერთად გაიშალა მადარობების და მადნის საარეცხი მანქანების შეკეთება. დაწყებულ იქნა მუშებისათვის ბინების აგება, რაც ყველაზე უფრო მტკივნეული საკითხი იყო. ამავე წელს წარმოებს მუშაობა საარეცხი ქარხნების კონცენტრაციისათვის, დამუშავდა ჭიათურის საბაგირო გზის გაყვანის პროექტი, ფართოდ დაიწვა ტრანსპორტის მოწესრიგების საკითხი, რაც აუცილებელი პირობა იყო მადნის დაქსაქსული რაიონებიდან რკინიგზამდე გადაზიდვის საქმეში. მსუს ხელმძღვანელობამ პირველ რიგში დასვა საკითხი მარგანეცის მრეწველობის ელექტროფიცირების შესახებ, რისთვისაც სასწრაფოდ შეუდგნენ ცენტრალური ელექტროსადგურის აგებას. 1929—1930 წლების დამლევისათვის უკვე დასრულდა ქარხანა-მადარობების ელექტრონით განათება. მიუხედავად მუაობის რთული პირობებისა, 1928—1929 წლებში მარგანეცის მრეწველობამ შეძლო დაკარგული ბაზრების კვლავ მოპოვება და წარმატებით შეასრულა საექსპორტო გეგმა, სხვადასხვა ქვეყანაში გაზიდული მადნის რაოდენობა აღნიშნულ წელს 596.813 ტონას უდრიდა. წინა წლებთან შედარებით საგრძნობლად შემცირდა მადნის თვითღირებულება. 1928—1929 წლებში ამოღებულ იქნა 1.112.467 ტონა მადანი, ხოლო 1929—1930 წწ. — 1.432.836 ტონა. გარდა ამისა, მადანი, რომელიც გარეცხვას არ საჭიროებდა, ამოღებული იყო, 1928—1929 წლებში 75.396 ტონა და 1929—1930 წლებში — 132.477 ტონა, გარეცხილი მადნის რაოდენობა უდრიდა 1928—1929 წლებში 584.954 ტონას და 1929—1930 წლებში — 805.827 ტონას. ამრიგად, 1929—1930 წლებში მარგანეცის მრეწველობამ მთლიანი პროდუქციის გამოშვების წლიური გეგმა — 100,7 პროცენტით, მუშახელის — 100,3 პროცენტით შეასრულა, გათვალისწინებული შრომის ნაყოფიერება შესრულ 98 პროცენტით და ხელფასი — 93,8 პროცენტით².

ჭიათურის მარგანეცი გარეშე ბაზარზე ყოველთვის კონკურენციას უწევდა სხვა ქვეყნების მადანს თავისი მაღალი ხარისხით, მაგრამ პირველი ხუთწლიულის ბოლო წლებში მას კონკურენტები გაუჩნდა, რის გამოც დაიწვა მარგანეცის ადგილობრივი დამუშავების საკითხი. საზღვარგარეთ მარგანეცის მადნის საშუალებით უნდა შეენარჩუნებინათ მოპოვებული ბაზარი. ამიტომ, უკვე 1928—1929 წლებში მომზადდა ზესტაფონში ფერო-მარგანეცის ქარხნის აგების პროექტი. ამ ქარხნის სახით საქართველოს მრეწველობას კიდევ ერთი გიგანტი ემატებოდა. ქარხნის პროექტი გერმანიაში დამუშავდა და დამტკიცდა ცენტრალური სამეურნეო ორგანოების მიერ. მშენებლობა ჩქარი ტემპით მიმდინარეობდა. 1929—1930 წლებში ქარხნის მშენებლობაზე დახარჯული იქნა 1.600 ათასი მანეთი, ხოლო სულ ქარხნის ასაგებად ნაუარაუდევი იყო 13 მილიონი მან. ქარხანა ამუშავდა 1932—1933 წლებში. პირველ წელს გათვალისწინებული იყო 50.000 ტონა ფერო-მარგანეცის გამოშვება.

ქვანახშირის მრეწველობა. პირველ ხუთწლიელში ქვანახშირის მრეწველობის გეგმა არ შესრულდა, რასაც ხელი შეუშალა იმ გარემოებამ, რომ ტყიბულის ქვანახშირის მთავარმა მომხმარებელმა — ამიერკავკასიის რკინიგზამ 1929 წლის თებერვლიდან, ნავთის მოხმარებაზე გადასვლის გამო უარი განაცხადა ნახშირის მიღებაზე. დიდი მარაგის შექმნა შეუძლებელი იყო, ამიტომ, აღდგენილი მადარობების მუშაობა ხელოვნურად შეიკვცა და თუ 1927—1928 წლებში ამოღებულ იქნა 84.773,2 ტონა ქვანახშირი, ხუთწლიულის

² მლისტა, ფონდი 14, საქმე № 4459, ფურც. 76.

პირველ წელს ამოიღეს 79.926 ტონა. 1929—1930 წლებში მოთხოვნილების გადიდებასთან დაკავშირებით, ქვანახშირის ამოღება მატულობს, წინა წელსთან შედარებით, 21,5 პროცენტით, ე. ი. ამოღებულ იქნა 97.093.1 ტონა³.

აღნიშნული მიზეზებით აიხსნება ის გარემოება, რომ 1928—1929 წლებში ქვანახშირის მრეწველობამ გეგმა მთლიანი პროდუქციის გამოშვების ხაზით ვერ შეასრულა, იგი გადიდების მაგიერ 26 პროცენტით შემცირდა, მუშების რიცხვი — 14,5 პროცენტით, საქარხნო თვითღირებულება მხოლოდ 0,9 პროცენტით შემცირდა, შრომის ნაყოფიერება ნაცვლად 15,1 პროცენტისა (გეგმით) გადიდებულ იქნა 14,2 პროცენტით, დღიური ხელფასი — 4,8 პროცენტით⁴. ამრიგად, ქვანახშირის მრეწველობამ ხუთწლედის პირველი წელი დამაკმაყოფილებლად ვერ შეასრულა, განსაკუთრებით მთლიანი პროდუქციის გამოშვებისა და თვითღირებულების ხაზით.

ქვანახშირის ნარჩენების (წვრილი ნახშირი) გამოყენების მიზნით 1927 წელს მოეწყო საცდელი ბრიკეტების წარმოება ტყიბულში, სადაც 1928—1929 წლებში დამზადეს 1.513 ტონა, ხოლო 1929—1930 წლებში — 3216,3 ტონა ბრიკეტი. დამზადებული ბრიკეტი კარგი ხარისხის გამოდიოდა და ამიტომ მასზე, როგორც სახლების სათბობ მასალაზე დიდი მოთხოვნილება იყო. 1929—1930 წლებში წარმოებდა ახალი ბრიკეტის ქარხნის პროექტის დამუშავება, რომელიც წლიურად 50.000 ტონა ბრიკეტის დამზადებას ითვალისწინებდა. ქარხნის მშენებლობა უნდა დაწყებულიყო 1931 წელს. ასევე დიდი პერსპექტივები ჰქონდა ტყიბულის ქარხნის — თუ ადრე მისი განვითარება ფერხდებოდა ქვანახშირის გასაღების კრიზისის გამო, ახლა იგი სავსებით უზრუნველყოფილი იყო, რაც საფუძვლად დაედო წარმოების კიდევ უფრო მაღალი ტემპით განვითარებას.

სამთამადნო-მინერალური მრეწველობა. საქართველო მდიდარია სხვადასხვა სამთამადნო-მინერალური საბადოებით, მაგრამ მრეწველობის ეს დარგი სრულიად უყურადღებოდ იყო მიტოვებული. ამიტომ, ხუთწლიანი გეგმა ითვალისწინებდა კვლევა-ძიებითი მუშაობის გაძლიერებას.

საქართველოს ბარიტს თვისი ხარისხით და ბუდობების სიმძლავრით კავშირის მასშტაბით პირველი ადგილი უჭირავს. ნამდვილი მარაგი გამოკვლეული ბუდობების მიხედვით, იმ დროისათვის 500.000 ტონით განისაზღვრებოდა, იყო ადგილები, რომლებიც ჯერ კიდევ შესწავლას მოითხოვდა.

ბარიტს დიდი გამოყენება აქვს ქიმიურ მრეწველობაში, განსაკუთრებით ლიტონონის საღებავების წარმოებაში, ბარიტიდან მზადდება ქლორბარიუმი, რომელიც გამოიყენება, როგორც სამხედრო ტექნიკაში, ისე სოფლის მეურნეობაში მანენებლესთან საბრძოლველად.

საბჭოთა კავშირში, ქიმიური მრეწველობის დარგში საქართველოს ბარიტის ნედლ მასალაზე მუშაობენ მთელი რიგი ქარხნები. მიუხედავად ამისა, წარმოების ეს დარგი იმ დროისათვის ტექნიკურად მოუწყობელი იყო. ბარიტის ბუდობების გაფანტულობა ხელს უშლიდა წარმოების კონცენტრაციას, რკინიგზიდან დაშორება და ავტოტრანსპორტის უქონლობა აფერხებდა მის გადაზიდვას. საქართველოს ბარიტის ბუდობების საფუძველზე ქუთაისში

³ მლისფა, ფონდი 14, საქმე ;№ 86, ფურ. 91.

⁴ მლისფა, ფონდი 14, საქმე ;№ 86, ფურც. 91.

1929—1930 წლებში უკვე დაიწყო ლიტოპონის ქარხნის აგება, რომელსაც ყოველწლიურად 12.000 ტონა პროდუქცია უნდა მოეცა, მასთან აგებული იქნა ქლორბარიუმის ქარხანა სამეურნეო ლიტოპონის ნარჩენების გადასამუშავებლად. ბარიტის საერთო პროდუქცია ყოველწლიურად იზრდებოდა, თუ 1928 — 1929 წლებში გამოშვებულ იქნა 17.295,5 ტონა ბარითი, 1929 — 1930 წლებში — 24.435,5 ტონა, ზრდა, წინა წელთან შედარებით, 127 პროცენტს უდრიდა⁵.

გუმბრინის დამუშავება ქუთაისის რაიონში 1929 — 1930 წლებიდან დაიწყო.

1929 — 1930 წლებში მოეწყო საცდელი ქარხანა, რომელმაც საკმაოდ კარგი შედეგი მოგვცა. ბათუმში ნავთის საწმენდ ქარხანაში ჩატარებულმა ცდებმა დაამტკიცა ნავთის გაწმენდისათვის გუმბრინის უპირატესობა ფლორიდინთან შედარებით, რომელიც ამერიკიდან შემოქონდათ. ამის გამო 1931 წელს აგებულ იქნა 60.000 ტონა გუმბრინის დამუშავების ტევადობის ქარხანა, რომელიც პირველ ხანებში მხოლოდ 25.000 ტონას დაამუშავებდა.

ხუთწლედის პირველ ორ წელში თვალსაჩინოდ გაფართოვდა **ღიატომიტის** წარმოება. ღიატომიტის საფქვავე წისქვილი ახალციხიდან გადატანილი იქნა სოფ. ქისატიბში, სადაც წარმოებს ღიატომიტის ამოღება. აშენდა ღიატომიტის ადგილობრივი საფქვავე წისქვილი, რომლის წლიური ნაყოფიერება 50.000 ტონით განისაზღვრებოდა. დამზადებული ღიატომიტის უმეტესი ნაწილი საზღვარგარეთ გადიოდა.

ანდეზიტის დამუშავება. საბჭოთა კავშირში ქიმიური მრეწველობის სწრაფი ტემპით განვითარებამ და იმპორტის თავიდან აცილების საჭიროებამ მძიმე მრეწველობის წინაშე დააყენა სიმძავეგამძლე ანდეზიტის ბუდობების დამუშავების საკითხი. ანდეზიტი მდიდარ ფენებად მოიპოვება საქართველოს სამხედრო გზაზე ყაზბეგის მიდამოებში. აღნიშნული ბუდობების დამუშავება დაიწყო ჯერ კიდევ იმპერიალისტური ომის დროს, მაგრამ იგი კუსტარული წესით წარმოებდა, შემდგომ კი გადმოეცა საქართველოს სამთო ქიმკომბინატს. 1929 — 1930 წლებში ანდეზიტის წარმოებში ირიცხებოდა 624 მუშა, დამზადდა 1158 კუბ. მეტრი პროდუქცია, ანდეზიტის ლორღი — 684 კუბ. მეტრი და ნახევარფაბრიკატი — 2120 კუბ. მეტრი.

ამრიგად, ხუთწლედის პირველ ორ წელს საკმაოდ მტკიცე საფუძველი ჩაეყარა საქართველოში სამთამადნო-მინერალური მრეწველობის განვითარებას. შემდგომი კვლევა-ძიების გაძლიერების შედეგად შესაძლებელი გახდა მთელი რიგი ახალი ობიექტების აღმოჩენა. ქიმიური მრეწველობის განვითარებამ ფართო პერსპექტივა შეუქმნა საქართველოს სამთამადნო-მინერალურ მრეწველობას.

ლითონდამამუშავებელი მრეწველობა. პირველი ხუთწლედის პირველი ორი წელი საქართველოს ლითონის მრეწველობაში გარდატეხის პერიოდი. აქამდე არსებული ქარხნები ფაქტიურად შემკეთებელ სახელოსნოებს წარმოადგენდნენ. 1928—1930 წლებში ლითონის მრეწველობა საკმაოდ გაძლიერდა. გადაკეთებულ იქნა თითქმის ყველა ქარხანა. წარმოება თანდათან გადადიოდა სტანდარტული პროდუქციის წარმოებაზე. გაფართოვდა მანქანათმშენებლობა, მოეწყო რკინის კონსტრუქციის საამქრო.

⁵ მლისფა, ფონდი 14, საქმე № 86, ფურც. 93.

ხუთწლიანი გეგმის პირველი წელი ლითონის მრეწველობამ პროდუქციის გამოშვების მხრივ 98,2 პროცენტით შეასრულა, შრომის ნაყოფიერების ხაზით გეგმა შესრულებული იქნა 99,7 პროცენტით, ხოლო ხელფასის — 5,7 პროცენტის გადაჭარბებით.

1929—1930 წლებში საქართველოს ლითონის მრეწველობა პირველად გადადის მანქანათმშენებლობაზე, რომლის ხედრიწონა საერთო პროდუქციაში 19 პროცენტით განისაზღვრა. შემდეგში კი უზრუნველყოფილ იქნა მასიურ წარმოებაზე მთლიანი გადასვლა, რადგანაც 1932 წლის მრეწველობას შეემატა მანქანების ახალი სამშენებლო-მექანიკური ქარხანა.

1931 წლისათვის ნავარაუდები იყო 15 მლნ მანეთზე მეტი პროდუქციის დამზადება, სინამდვილეში ლითონის მრეწველობამ ხუთწლეულის პირველი სამი წლის განმავლობაში, განსაკუთრებული კვარტალის პროდუქციის დამატებით, ხუთწლიანი გეგმა 95 პროცენტით შეასრულა. ამან საშუალება მისცა ხუთწლიანი გეგმა ოთხ წელიწადში დიდი ვადამეტებით შეესრულებინა.

ხეტყის სახერხი წარმოება. საქართველოს სმუს უშუალო გამგებლობაში 1928 — 1930 წწ. რვა ხე-ტყის სახერხი ქარხანა ითვლებოდა, სადაც ხუთწლეულის მეორე წელს დამზადდა 840.889 კუბ. მეტრი დახერხილი მასალა. ამრიგად, 1928 — 1929 წლებში დამზადებული ხე-ტყის მასალა წინა წლის პროდუქციას 44,5 პროცენტით აღემატებოდა, ხოლო 1929 — 1930 წლები 1928 — 1929 წლებთან შედარებით გვაძლევს 37,4 პროცენტის ზრდას⁶. თუმცა ორი წლის მანძილზე პროდუქციის მნიშვნელოვან ზრდას ჰქონდა ადგილი, უნდა აღინიშნოს, რომ ხარისხობრივი მაჩვენებლები მაინც ვერ იძლეოდნენ დიდებით შედეგს.

საბჭოთა საქართველოში, პირველი ხუთწლეულის განმავლობაში, ამუშავდა სრულიად ახალი საწარმოები. მათ შორის, აღსანიშნავია სტალინის სახელობის ბათუმის ნავთის გადამამუშავებელი ქარხანა, მანქანათმშენებლობის მთელი რიგი ახალი ქარხნები, რომლებმაც პირველ ხუთწლეულში აითვისეს და გამოუმუშვეს ისეთი მანქანები, წინათ საზღვარგარეთიდან რომ შემოგვქონდა. პირველ ხუთწლეულში „26 კომისრის“ სახელობის მანქანათმშენებლობის ქარხანაში დამზადდა მოწყობილობა ჩაის ფაბრიკებისათვის (როლერები, ჩაის საშრობი, დამხარისხებელი და საჭრელი მანქანები). ქარხანამ დაამზადა აგრეთვე მოწყობილობა საფეიქრო მრეწველობის ფაბრიკებისათვის, ორჯონიკიძის სახელობის ქარხანამ — მოწყობილობა საბჭოთა კავშირის ღვინის მრეწველობისათვის, კალინინის სახელობის ქარხანამ — ელექტროგამბობი ხელსაწყოები, ელექტროშემდღებელი აპარატი და სხვ. ლითონის კონსტრუქციათა ქარხანამ — რკინის კონსტრუქციები გადასაცემი ხაზებისათვის, სხვადასხვა მოწყობილობა პიდროსადგურებისათვის⁷. პირველი ხუთწლიანი გეგმის მიხედვით ლითონის მრეწველობას 33,9 მლნ მან. პროდუქცია უნდა მოეცა, ფაქტიურად კი, 4 წლის განმავლობაში, მოგვცა 38 მილიონი მანეთის პროდუქცია⁸.

პირველ ხუთწლეულში თბილისში აგებულ იქნა ნავთსაბურღი მოწყობილობის დიდი ქარხანა, რომელიც 1934 წელს ნაწილობრივ ამუშავდა, აგრეთვე

⁶ საქართველოს კომპარტიის (ბ) IX ყრილობის სტენოგრაფიული ანგარიში, თბ., 1935, გვ. 81.

⁷ საბჭოთა საქართველოს 13 წელი თბ., 1934, გვ. 12—13.

⁸ გაზ. „კომუნისტი“, 1933 წ. №:41.

ფოლად-თუჯის ჩამომსხმელი ქარხანა „ცენტროლიტი“ (აგჭალაში), ჩაის ფაბრიკა (ბათუმში) და სხვ.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ზესტაფონის ფერომარგანეცის ქარხანა, რომელსაც იმთავითვე უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საქართველოს ინდუსტრიალიზაციისათვის, მისი წლიური სიმძლავრე 150 ათასი ტონით განისაზღვრებოდა. ქარხნის პირველი რივის ორი ღუმელი ამუშავდა 1933 წელს. ზესტაფონის ფერომენადნობთა ქარხანა, როგორც პირველი ხუთწლედის პირმო, მესამე იყო საბჭოთა კავშირში.

საამშენებლო ინდუსტრიის ხაზით (იგი, როგორც სახალხო მეურნეობის დარგი, შეიქმნა პირველი ხუთწლელი), აიგო მთელი რიგი ქარხნები: გრანიტის ქარხანა, კასპის ცემენტის ქარხანა (იგი აზერბაიჯანის ნავთის მრეწველობას და საქართველოს მთელ მრეწველობას მაღალხარისხოვანი ცემენტით ამარაგებდა. ქარხანამ დაწესებულ სიმძლავრეს — 72,0 ათას კასრ ცემენტს ათვისების პროცესში მნიშვნელოვნად გადააჭარბა⁹), აგურის ქარხნები: ვალში, ტევრში, სოხუმში, ოჩამჩირეში, გუდაუთაში, თბილისში, გურჯანში, ზუგდიდში, მახარაძეში, ლანჩხუთში და სხვ. კრამიტის ქარხნები: სოხუმში და ქობულეთში; სახერხი და ხისდამამუშავებელი ქარხნები: აჭარაში, აფხაზეთში, სამხრეთ ოსეთში, აბასთუმანში, მცხეთაში, ქუთაისში და სხვ. ავეჯის ფაბრიკა მარელისში.

საამშენებლო ინდუსტრიაში პირველი ხუთწლიანი გეგმით გათვალისწინებული კაპიტალური დაბანდება (10.700 ათასი მან.) გადაჭარბებით იქნა შესრულებული. ოთხი წლის განმავლობაში საამშენებლო ინდუსტრიაზე დაიხარჯა 13 მლნ მან¹⁰. გაიზარდა მისი პროდუქციაც, თუ 1929 წელს იგი უდრიდა 26,7 მლნ მან. 1932 წელს 142,9 მლნ მან. აღწევს, ე. ი. 5-ჯერ გაიზარდა¹¹.

1931 — 1932 წლებში მოპოვებულ იქნა 35.000 ტონა გუმბრინი. ქვანახშირის მოპოვებამ 1932 წელს 35 ათასი ტონით გადააჭარბა 1913 წლის დონეს (1913 წ. — 70,0 ათ. ტ., 1932 წ. — 205,0 ათ. ტ.)¹².

თბილისის თამბაქოს ფაბრიკების, პრიმიტიული სასაკლაოებისა და მცირე წისქვილების გარდა გემო-კვების მრეწველობა საქართველოში, როგორც სახალხო მეურნეობის დამოუკიდებელი დარგი, პირველ ხუთწლედამდე არ არსებობდა. გარდატეხა გემო-კვების მრეწველობის განვითარებაში იწყება პირველ ხუთწლედში, სახელდობრ 1929—30 წლებიდან. საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში მუშაობა დაიწყო ხილის მრავალმა საშრობმა, 1930 წელს დამთავრდა თბილისის, ფოთის და სამტრედიის მაცივრების, ბეჟანოსა და სიონში კარაქის მექანიზებული ქარხნების, ზუგდიდისა და მახარაძეში ხილის საწმენდი ქარხნების მშენებლობა. ამუშავდა გორის საკონსერვო ქარხანა 12 მილიონი პირობითი ქილის პროდუქტიულობით და სხვ.

პირველ ხუთწლედში საგრძნობლად გაიზარდა მსუბუქი მრეწველობის საწარმოთა პროდუქცია, გადიდდა ახალ საწარმოთა ხვედრიწონა. ასე მაგალითად, თუ 1927 — 1928 წლებში მსუბუქი მრეწველობის მთელი პროდუქ-

⁹ იქვე.

¹⁰ ვახ. „კომუნისტი“, 1933 წ. № 41.

¹¹ ა. კაკაბაძე, საქართველოს სსრ სახალხო შემოსავლის შესწავლისათვის, ეკონომიკის ინსტ. შრ. ტ. 1, გვ. 241.

¹² ი. კოდუა, საბჭოთა საქართველო მოწინავე ინდუსტრიული რესპუბლიკაა, თბ., 1961, გვ. 196. და დ. როდონაია, სამთო მრეწველობის ეკონომიკის საკითხები, თბ., 1939, გვ. 214.

ცია უდრიდა 12.575 ათას მან. (უცვ. ფასებში), 1932 წელს მან 79.901 ათას მან. მიიღწია, ხოლო საწარმოთა ხვედრიწონა შესაბამისად 50,0-დან 82,0-მდე გაიზარდა¹³.

პირველ ხუთწლეულში 46 ახალი ინდუსტრიული საწარმოს ძირითადი ფონდები შეადგენდა 65,6 მლნ მან. (უცვლელ ფასებში). მასში დასაქმებული იყო 8779 მუშა. მარტო ამ საწარმოების მთლიანი პროდუქცია 234%-ით აღემატებოდა 1913 წელს მრეწველობის გამოუმუშავებული მთლიანი პროდუქციის რაოდენობას. აღსანიშნავია, რომ თუ ხუთწლეულამდე დაგროვების ზრდა უპირატესად მსუბუქი მრეწველობის ხარჯზე ხდებოდა, პირველი ხუთწლეულიდან დაგროვების მთავარ წყაროდ გადაიქცა მძიმე მრეწველობა, რომელიც სწრაფად ფართოვდებოდა. ხუთწლეულის დასასრულისათვის საბჭოთა საქართველო აგრარულიდან აგრარულ — ინდუსტრიულ რესპუბლიკად გადაიქცა.

საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმა ვადამდე აღრე შესრულდა. ხუთწლეულის დამლევეს საქართველოს მთელი მრეწველობის პროდუქციამ 3,6-ჯერ, მსხვილი მრეწველობის პროდუქციამ კი 9,5-ჯერ გადააჭარბა 1913 წლის დონეს¹⁴. თუ სახალხო მეურნეობაში საერთოდ მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია 1913 წ. 46 პროცენტს შეადგენდა, უკვე 1933 წლისათვის მრეწველობის ხვედრიწონა 59,8 პროცენტს აღწევდა¹⁵.

პირველ ხუთწლეულში შეიქმნა სოციალისტური საზოგადოების ეკონომიკური საფუძველი, რომელზეც დაყრდნობით შემდეგ ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმი აშენდა.

პირველ ხუთწლეულში შეიქმნა ინდუსტრიის ახალი დარგები, რომლებიც საბჭოთა ქვეყანას მანამდე არ გააჩნდა. ასეთები იყო: შავი მეტალურგია, სატრაქტორო, საავტომობილო მრეწველობა, დაზვათმშენებლობა, თანამედროვე ქიმიური მრეწველობა, სასოფლო-სამეურნეო მანქანების მრეწველობა, საავიაციო მრეწველობა. ჩვენს ქვეყანაში განვითარდა და მსოფლიოში ერთ-ერთი პირველი ადგილი დაიკავა ელექტროენერჯის წარმოებამ, ნავთის პროდუქტებისა ად ქვანახშირის წარმოებამ; შეიქმნა ქვანახშირის და მეტალურჯის ახალი ბაზა აღმოსავლეთში, საფუძველი ჩაეყარა საფეიქრო მრეწველობის კიდევ ორ ახალ ბაზას — შუა აზიასა დ დასავლეთ ციმბირში.

საბჭოთა კავშირის მუშათა კლასმა არა ამრტო შექმნა „მრეწველობის ეს ახალი უზარმაზარი დარგები, — ამბობდა ი. ბ. სტალინი, — არამედ შექმენით ისეთი მასშტაბით და ისეთ ფარგლებში, რომელთა წინაშე იჩრდილება ევროპის ინდუსტრიის მასშტაბები და ფარგლები.

ყოველივე ამან კი ის გამოიწვია, რომ კაპიტალისტური ელემენტები საბოლოოდ და სამუდამოდ გაიძვენა მრეწველობიდან, ხოლო სოციალისტური მრეწველობა გახდა ინდუსტრიის ერთადერთი ფორმა სსრ კავშირში.

ყოველივე ამან კი თავის მხრივ ჩვენი ქვეყანა აგრარული ქვეყნიდან გადააქცია ინდუსტრიულ ქვეყნად, ვინაიდან სამრეწველო პროდუქციის ხვედ-

¹³ საქართველოს სსრ მთავრობის ანგარიში საბჭოების VII ყრილობისათვის 1931—1934_{წწ.}, თბ., 1934, გვ. 48.

¹⁴ ა. გუნიია, საქართველოს სსრ ინდუსტრია, თბ., 1972, გვ. 10.

¹⁵ ბ. გუგუშვილი, საქართველოს სსრ მძიმე მრეწველობა, 1921—1946 წლებში, ამონაბეჭდი ჟურნ. „ბოლშევიკიდან“, 1947, № 1.

რიწონა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მიმართ 48 პროცენტიდან ხუთწლედის დასაწყისში (1928 წ.) ავიდა 70 პროცენტამდე ხუთწლედის მეოთხე წლის დასასრულს (1932 წ.)¹⁶.

ინდუსტრიალიზაციის განვითარებამ უზრუნველყო საქართველოს წვრილ-გლეხური სოფლის მეურნეობის სოციალისტურ საწყისებზე გადაყვანა, მძლავრი სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკური ბაზის შექმნა. უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების წარმატებით გადაწყვეტის შედეგად ფართოდ გაიშალა სოციალისტური შევიბრება და დამკვერობა. 1930 წ. რესპუბლიკის მრეწველობაში ითვლებოდა 28,4 ათასი დამკვერელი, ხოლო ნახევარი წლის შემდეგ უკვე 53,3 ათასი კაცი. 1931 წლის აპრილისათვის სოცშევიბრებაში ჩაბმული იყო მუშათა საერთო რაოდენობის 90%-ზე მეტი. მარტო 1933 წლს წარმოებაში დაინერგა 164 რაციონალიზატორული წინადადება და ტექნიკური გამოგონება, რის შედეგადაც სახელმწიფომ დიდძალი ეკონომია მიიღო.

სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის წარმატებით განხორციელებამ უზრუნველყო საბჭოთა საქართველოში სოციალიზმის გამარჯვება, საქართველოს ყოველმხრივი განვითარება და აღორძინება.

საბჭოთა კავშირის სახალხო მეურნეობის განვითარების ხუთწლედის გეგმასთან ერთად ოთხ წელიწადში განხორციელდა აგრეთვე მოკავშირე საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების ხუთწლიანი გეგმებიც.

საქართველოს სახალხო მეურნეობის პირველი ხუთწლიანი გეგმის განხორციელება მუშთა კლასისა და მშრომელი გლეხობის იმ შემოქმედებითა შრომამ განსაზღვრა, რომელიც მრეწველობის ხაზით, ფართოდ გაიშალა პირველ ხუთწლედში.

საქართველოში პირველი ხუთწლედის უმნიშვნელოვანესი შედეგია ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციის გზით განვითარების გეგმის წარმატებით შესრულება და გლეხობის ფართო მასის გადაჭრით შემობრუნება სოციალიზმის გზისკენ.

პირველი ხუთწლიანი გეგმის შესრულების შედეგად საქართველოში ისევე, როგორც მთელ საბჭოთა კავშირში შეიქმნა სოციალისტური ეკონომიკის მტკიცე საფუძველი. მოისპო უმუშევრობა, აგრეთვე აღამიანის მიერ აღამიანის ექსპლუატაცია, შეიქმნა ფართო შესაძლებლობა ჩვენი ქვეყნის მუშათა კლასის, კოლმეურნე გლეხობისა და საბჭოთა ინტელიგენციის მატერიალური და კულტურული მდგომარეობის განუხრელი აღმავლობისათვის.

Л. А. МИНДОРАШВИЛИ

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ ГРУЗИИ В ПЕРВОЙ ПЯТИЛЕТКЕ

Резюме

Грузия в начале первой пятилетки была аграрной страной. В валовой продукции народного хозяйства удельный вес промышленности в 1926—1927 гг. составлял 26,7%, а в 1927—1928 годах — 29,3%. Осуществление пятилетнего плана должно было изменить народное хозяйство Грузии. Нужно было развивать такие отрасли, которые сделали бы аграрную Грузию индустриальной советской республикой.

В первой пятилетке заметно изменилась структура промышленности Грузии. Образовались отрасли современной индустрии, осуществилась реконструкция существующих предприятий.

В Советской Грузии в годы первой пятилетки вошли в строй совсем новые предприятия. Среди них надо отметить Батумский нефтеперерабатывающий завод им. И. В. Сталина ряд новых заводов машиностроения, которые в первой пятилетке освоили и выпустили такие машины, которые ранее завозили из-за границы.

В первой пятилетке были построены большой завод оборудования нефтебурения в г. Тбилиси и Зестафонский марганцевый завод, годовая мощность которого определялась в 150 тысяч тонн.

В 1931—1932 гг. было добыто 35 000 т гумбрина, каменного угля — 205,1 тыс. тонн, что в сравнении с 1913 годом больше на 35 тыс. тонн.

В первой пятилетке заметно возросла валовая продукция легкой промышленности. В 1932 г. она достигла 79.901 тыс. руб.

Первый пятилетний план развития народного хозяйства Грузии был выполнен досрочно. К концу пятилетки в валовой продукции вес промышленности Грузии превысил уровень 1913 года в 3,6 раза, а продукция крупной промышленности — в 9,5 раза.

В первой пятилетке создались новые отрасли индустрии, которых до этого не было в советской стране: черная металлургия, тракторостроение, машиностроение, станкостроение, современная химическая промышленность, промышленность сельскохозяйственных машин, авиационная промышленность. Все это дало возможность преобразовать аграрную Грузию в индустриальную республику. Удельный вес промышленных предприятий в отношении к сельскохозяйственной продукции от 48 процентов в 1926 г. возрос до 70 процентов, в 1932 г.

В результате осуществления плана первой пятилетки в Грузии как и во всем Советском Союзе создалась прочная основа социалистической экономики.

წარმოდგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სოციალისტური ეკონომიკის გამოცდილების განზოგადებისა და ეკონომიკური აზრის განყოფილებამ

ლილი ზვინაძე

საქართველოს სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ღამახასიათებელი ნიშნები

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის თანამედროვე ეტაპი უშუალოდ დაკავშირებული კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნასთან და საბჭოთა საზოგადოების სოციალიზმიდან კომუნიზმში გადასვლასთან. განვითარებული სოციალიზმის პირობებში სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ძირითადი მიმართულებას წარმოადგენს ინდუსტრიული წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზისა და მისი შესაბამისი ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ფორმის შექმნა.

ინდუსტრიული წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა წარმოადგენს საწარმოო ძალების მატერიალურ-ნივთობრივი ელემენტების ერთობლივ სისტემას, რომელიც ინტეგრალურად არის დაკავშირებული წარმოების ტექნოლოგიასთან და ორგანიზაციასთან.

ინდუსტრიალიზაცია მოიცავს სოფლის მეურნეობის საწარმოო ძალების განვითარების ყველა მხარეს, კერძოდ, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის იმ ელემენტების განვითარებასაც, რომელიც უშუალოდ არ არის დაკავშირებული სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ძირითად და შეუცვლელ საშუალებასთან — მიწასთან. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის დარგობრივი სტრუქტურა აერთიანებს: უშუალოდ მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას, დარგობრივი ინფრასტრუქტურის მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას და აგროსამრეწველო საწარმოს მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას. განვითარების თანამედროვე ეტაპზე პრინციპული მნიშვნელობა აქვს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის დარგთაშორისი დონის გამოთანაბრების პრობლემას, ვინაიდან აგრარული სექტორის წარმოებრივი-სფერო წარმოდგენილია არა როგორც სხვადასხვა დარგების უბრალო ნაერთი, არამედ როგორც ერთიანი ბიოტექნიკური სისტემა, რომლის ყველა შემადგენელი ელემენტი არსებობს იმიტომ, რომ თითოეული მათგანი ასრულებს განსაზღვრულ საწარმოო ფუნქციას.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის სტრუქტურა ფუნქციონალური ნიშნების მიხედვით შედგება შემდეგი ძირითადი კომპლექსური ჯგუფებისაგან: ა) შრომის მექანიკური საშუალებები და შრომის მატერიალურ-ნივთობრივი პირობები, ბ) მიწის რესურსები (წყლის რესურსების ჩათვლით), გ) შრომის ბიოლოგიური საშუალებები და დ) შრომის ქიმიური საშუალებები. ყოველი მათგანი ასრულებს მკაცრად განსაზღვრულ საწარმოო ფუნქციას.

ძირითადი ფონდები სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შემადგენელი ელემენტია, რომელიც აერთიანებს შრომის მექანიკურ და ბიოლოგიურ საშუალებებს და შრომის მატერიალურ ნივთობრივ პირობებს.

მრეწველობის განვითარებამ საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში

განაპირობა ძირითადი ფონდების ზრდა. ასე მაგალითად, 1982 წელ¹, 1960 წელთან შედარებით, სოფლის მეურნეობის ძირითადი ფონდები გაიზარდა 4,4-ჯერ. სოფლის მეურნეობის ძირითადი საწარმოო ფონდებიდან უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითად საწარმოო ფონდებს. 1960 წელს მისი ხვედრითი წონა რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის ძირითად ფონდებში შეადგენდა 89,2%-ს; 1970 წელს — 89,9%-ს, 1980 წელს — 90,6%, 1982 წელს კი — 90,3%-ს.

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდების ხარისხობრივი დახასიათება წარმოებს ძირითადი ფონდების სტრუქტურის საშუალებით. ძირითადი ფონდების სტრუქტურა დამოკიდებულია სოფლის მეურნეობის საწარმოო მიმართულებაზე, სპეციალიზაციისა და ინტენსიფიკაციის დონეზე.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის საწარმოო მიმართულებას განსაზღვრავს ფართოდ განვითარებული უძველესი დარგები: მევენახეობა, მეხილეობა და საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში განვითარებული: მეჩაიეობა, მეცატრუსეობა, დაფნის ფოთლისა და ეთერზეთოვანი კულტურების წარმოება. ამიტომ, სოფლის მეურნეობის ძირითადი ფონდების სტრუქტურაში დიდი ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი მემცენარეობისათვის განკუთვნილი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდები. ასე მაგალითად, საქართველოს სოფლის მეურნეობაში 1960 წელს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდების 62,3% გამოყენებულია მემცენარეობაში, 20,5% — მეცხოველეობაში, ხოლო საერთო დანიშნულების ძირითად საწარმოო ფონდებზე 17,2% მოდიოდა. 1982 წელს კი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდების 65% გამოიყენებოდა მემცენარეობაში, 24% — მეცხოველეობაში, ხოლო საერთო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდებზე მოდიოდა მხოლოდ 11%.

სოფლის მეურნეობის ძირითადი ფონდების კანონზომიერი ზრდა და მისი სტრუქტურის გაუმჯობესება უზრუნველყოფს ინტენსიფიკაციის მაღალ დონეს. რესპუბლიკის ძირითადი ფონდების სტრუქტურის შესწავლით ირკვევა, რომ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდებში შედარებით დიდი ხვედრითი წონა უკავია მრავალწლიან ნარგავებს, შენობებს, ნაგებობებსა და გადამცემ მოწყობილობებს. 1960 წელს რესპუბლიკის კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში მრავალწლიანი ნარგავების ხვედრითი წონა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითად საწარმოო ფონდების სტრუქტურაში შეადგენდა 48,5%-ს, 1982 წელს კი — 35,9%. შენობების, ნაგებობისა და გადამცემი მოწყობილობების ხვედრითი წონა შესაბამისად 32 და 46,8%-ს. საჭიროა აღინიშნოს, რომ შენობების, ნაგებობებისა და გადამცემი მოწყობილობების ღირებულების ხვედრითი წონის ზრდა მნიშვნელოვნად განაპირობა 1972 წელს ძირითადი ფონდების გადაფასებამ.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის ძირითადი ფონდების ზრდის კოეფიციენტი გვიჩვენებს, რომ შენობების, ნაგებობებისა და გადამცემი მოწყობილობების ღირებულება 1982 წელს, 1960 წელთან შედარებით გაიზარდა 6,6-ჯერ, მანქანებისა და მოწყობილობების — 7,1-ჯერ, სატრანსპორტო საშუალებების — 4,3-ჯერ, საწარმოო და სამეურნეო ინვენტარის — 3,7-ჯერ, პროდუქტიული პირუტყვისა და მრავალწლიანი ნარგავების — 3,3-ჯერ, შემცირდა მხოლოდ მუშა პირუტყვის ღირებულება 40%-ით.

რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობაში უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შემადგენელი ელემენტის ძირითადი ფონდების ღირებულება, რაც საქართველოს სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია.

სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდების სტრუქტურის გაუმჯობესებაზე მიგვანიშნებს ის ფაქტი, რომ 1960 წელს საქართველოს კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდების 4,1% მოდიოდა მანქანებსა და მოწყობილობებზე, 1982 წელს კი გაიზარდა 2,5 პუნქტით და შეადგინა 6,6%. მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობაში იზრდება მანქანებისა და მოწყობილობების ღირებულება, მისი ხვედრითი წონა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითად საწარმოო ფონდებში ჯერ კიდევ დაბალია და მნიშვნელოვნად ჩამორჩება საშუალო საკავშირო მაჩვენებელს. ასე მაგალითად: 1982 წელს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდებში მანქანებისა და მოწყობილობების ხვედრითი წონა საშუალოდ სსრკ სოფლის მეურნეობაში უდრიდა 16,8%-ს. საქართველოს სოფლის მეურნეობა აღნიშნული მაჩვენებლის მიხედვით ერთ-ერთი უკანასკნელ ადგილზეა ჩვენი ქვეყნის მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის, რაც ძირითადად რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის სპეციფიკითაა განპირობებული. როგორც უკვე აღინიშნა, საქართველოს სოფლის მეურნეობის წარმოებრივ მიმართულებას განსაზღვრავს ისეთი ტექნიკური და აბეციალური კულტურები, რომლებიც მაღალი შრომატევადობითა და დიდი შემოსავლიანობით ხასიათდება და ამავე დროს ყველაზე ნაკლებად არიან მექანიზებული.

საქართველოს სოფლის მეურნეობაში სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითად საწარმოო ფონდებში დაბალია ტრაქტორების, მანქანებისა და მოწყობილობების ღირებულების ხვედრითი წონა და ამით მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის ერთ-ერთ უკანასკნელ ადგილზე ვართ. 1982 წელს საქართველოს სოფლის მეურნეობაში ტრაქტორების ღირებულების ხვედრითი წონა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდების სტრუქტურაში 3,5%-ს უდრიდა, სასოფლო-სამეურნეო მანქანებისა და მოწყობილობების ხვედრითი წონა კი — 2,4%-ს. მაშინ როდესაც საშუალოდ სსრკ-ში შესაბამისად — 5,1 და 9,3%-ს. ძირითად საწარმოო ფონდებში ტრაქტორებისა და სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-მოწყობილობების ღირებულების ხვედრითი წონა კიდევ უფრო მაღალია: რსფს-ში, უკრაინაში, ბელორუსიაში, ყაზახეთში, ლიტვაში, ლატვიაში და ესტონეთში, რაც გვიჩვენებს, რომ საქართველოს გააჩნია სოფლის მეურნეობის ძირითადი ფონდების სტრუქტურის შემდგომი სრულყოფის მნიშვნელოვანი რეზერვები.

თანამედროვე პერიოდში სოფლის მეურნეობის წინაშე მდგარ ერთ-ერთ ძირითად ამოცანას მისი ტექნიკური შეიარაღების დაჩქარება, ძირითადი ფონდების სტრუქტურის სრულყოფა და განახლება წარმოადგენს.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ძირითადი ფონდებით უზრუნველყოფის დონეზე დიდადაა დამოკიდებული საწარმოთა მეურნეობრივი საქმიანობა. ამასთან სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ძირითადი ფონდებით უზრუნველყოფის დონესა და სტრუქტურას მნიშვნელოვნად განაპირობებს სოფლის მეურ-

ნეობის წარმოებრივი სპეციალიზაცია. ასე მაგალითად, ის სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები, რომლებიც მარცვლეულის საწარმოო მიმართულების არიან, ბევრად ნაკლებ დაბანდებს მოითხოვენ ფართობის ერთეულზე ვიდრე, მაგალითად, მეჩაიეობის ან მევენახეობის საწარმოო მიმართულების სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები. ამიტომ, მრავალწლიანი კულტურების წარმოებრივი მიმართულების მეურნეობები შედარებით უფრო უზრუნველყოფილი არიან ძირითადი ფონდებით. გარდა ამისა მეურნეობის ძირითადი ფონდებით უზრუნველყოფის დონეზე არსებით გავლენას ახდენს წარმოების ტექნოლოგია და მისი ტექნიკური დონე. საქართველოს კოლმეურნეობებში და საბჭოთა მეურნეობებში იზრდება ფონდუზრუნველყოფა. ასე მაგალითად 1982 წელს, 1960 წელთან შედარებით, რესპუბლიკის კოლმეურნეობებში ფონდუზრუნველყოფა გაიზარდა დაახლოებით 3-ჯერ, საბჭოთა მეურნეობებში კი — 2,3-ჯერ.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ტექნიკური აღჭურვილობის სრულყოფის მიზანია ვადააქციოს სოფლისმეურნეობრივი შრომა ინდუსტრიული შრომის ნაირსახეობად, რისთვისაც საჭიროა კაპიტალურ დაბანდებათა ისეთი მიმართულების შერჩევა, რომელიც ფონდუზრუნველყოფის ზრდასთან ერთად გამოიწვევს, მუშის ტექნიკური აღჭურვილობის დონის—ფონდშიარაღების უპირატეს ზრდას. სოფლის მეურნეობაში ფონდშიარაღების მაჩვენებელი გაიანგარიშება წარმოების ძირითადი საწარმოო ფონდების ღირებულების შეფარდებით მუშაკთა რაოდენობასთან. არსებული წესის მიხედვით გაანგარიშებული ფონდშიარაღება ნათლად ვერ ასახავს მუშის ტექნიკური აღჭურვილობის დონეს. ტექნიკური აღჭურვილობის დონის მაჩვენებლად ასეთ შემთხვევაში საჭიროა გამოყენებულ იქნეს ენერგოაღჭურვილობისა და ენერგოშიარაღების მაჩვენებლები.

ფონდშიარაღებას მხოლოდ მაშინ შეუძლია ასახოს ტექნიკური აღჭურვილობის დონე, თუ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდების ღირებულებას გამოვაკლებთ მრავალწლიანი ნარგავებისა და პროდუქტიული პირუტყვის ღირებულებას, რადგანაც მაღალი შრომატევადობის გამო ისინი თვითონ მოითხოვენ მუშის ტექნიკურ შიარაღების მაღალ დონეს.

საქართველოს კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში არსებული წესის მიხედვით გაანგარიშებული შრომის ტექნიკური ფონდშიარაღება იზრდება და მისი ზრდის ტემპი აღემატება ფონდუზრუნველყოფის ზრდის ტემპს. ასე მაგალითად, კოლმეურნეობებში ტექნიკური ფონდშიარაღება გაიზარდა 3,3-ჯერ, ფონდუზრუნველყოფა კი დაახლოებით 3-ჯერ. საბჭოთა მეურნეობებში ტექნიკური ფონდშიარაღება გაიზარდა 3,1-ჯერ და ფონდუზრუნველყოფა 2,3-ჯერ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საბჭოთა მეურნეობებში კოლმეურნეობებთან შედარებით დაახლოებით 2-ჯერ მაღალია შრომის ტექნიკური ფონდშიარაღება, როგორც ჩვენს რესპუბლიკაში, ისე კავშირში საშუალოდ.

საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის შრომის ფონდშიარაღების შედარება სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების მაჩვენებლებთან გვიჩვენებს, რომ რესპუბლიკა მუშაკთა ფონდშიარაღებით მნიშვნელოვნად ჩამორჩება როგორც საშუალო საკავშირო, ისე მოკავშირე რესპუბლიკების მაჩვენებლებს. ეს ჩამორჩენა კიდევ უფრო თვალსაჩინო იქნება თუ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი საწარმოო ფონდების ღირებულებას გამოვაკლებთ მრავალწლიანი ნარგავების ღირებულებას (როგორც აღვნიშნეთ მრავალწლიანი ნარგავების ღირებულება დიდი ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი ძი-

რითად ფონდებში და როგორც ტექნიკური საშუალება არ წარმოდგენს მნიშვნელოვან ელემენტს) და ისე ვიანგარიშებთ, დავინახავთ რომ საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში მუშაკთა ტექნიკური ფონდშეიარაღება 3-ჯერ და მეტად დაბალია კავშირის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით. ასევე დაბალია რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობაში შრომის ფონდშეიარაღების ზრდის ტემპი სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებთან შედარებით, რაც კიდევ უფრო აღრმავებს შრომის ფონდშეიარაღების ჩამორჩენას. საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის განვითარებისათვის საჭიროა შრომის ტექნიკური ფონდშეიარაღება, რაც წარმოების ტექნიკური შედგენილობის ზრდას გამოიწვევს.

1982 წლის მონაცემებით საქართველოს სსრ საბჭოთა მეურნეობებს ფონდუზრუნველყოფის მიხედვით მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის მეოთხე ადგილი უკავია, კოლმეურნეობებს კი — მეცხრე. რესპუბლიკის საბჭოთა მეურნეობებში ყოველ 100 ჰექტარ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე გაანგარიშებით 4,2-ჯერ მეტი ღირებულების ძირითადი საწარმოო ფონდები მოდის, ვიდრე საშუალოდ სსრ კავშირში. რესპუბლიკაში ფონდუზრუნველყოფის მაღალ დონეს მიწის ნაკლებობისა და მიწის ფონდების სტრუქტურული შედგენილობასთან ერთად ძირითად საწარმოო ფონდებში მრავალწლიანი ნარგავების ღირებულების მაღალი ხვედრითი წონა აპირობებს.

საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში იზრდება ძირითადი ფონდების ღირებულება, რამაც გამოიწვია შესაბამისი ცვლილებები ენერგეტიკულ სიმძლავრეებში.

სოფლის მეურნეობაში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი იწვევს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ყველა ელემენტის თვისებრივ გაუმჯობესებას. თანამედროვე პერიოდში სოციალისტური სოფლის მეურნეობა ეყრდნობა რა მძლავრ მძიმე მრეწველობას, ფლობს თანამედროვე მანქანურ ტექნიკას, რომელიც შრომითი პროცესების მექანიზაციის საშუალებას გვაძლევს, საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში ტრაქტორების რიცხვი გაიზარდა დაახლოებით 2-ჯერ, მათი საერთო სიმძლავრე კი — 3-ჯერ. იზრდება სასოფლო-სამეურნეო მანქანების რიცხვი და მათი საერთო სიმძლავრეც. შესაბამისად გაიზარდა სოფლის მეურნეობის ენერგეტიკული სიმძლავრეები.

საქართველოში ისევე, როგორც ქვეყნის მასშტაბით საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში ძირითად ენერგეტიკულ ძალას წარმოდგენდა ცოცხალი გამწვევი ძალა. ასე მაგალითად, 1934 წელს სოფლის მეურნეობის ენერგეტიკულ სიმძლავრეთა სტრუქტურაში მექანიკურ ძრავებს მხოლოდ 8% ეჭირა. ენერჯის მთავარი წყარო სოფლად პირუტყვი იყო. თანამედროვე პერიოდში ძირეულად შეიცვალა მდგომარეობა. 1965 წელს საქართველოს სოფლის მეურნეობის ენერგეტიკული სიმძლავრეთა 96,8% მოდიოდა მექანიკურ ძრავებზე, ხოლო 3,2% — ცოცხალ გამწვევ ძალაზე.

1982 წელს ცოცხალ გამწვევ ძალაზე მოდის ენერგეტიკულ სიმძლავრეთა მხოლოდ 0,4%, ხოლო მექანიკურ ძრავებზე — 99,6%. მასასადამე სოფლის მეურნეობაში მთლიანად გაბატონდა მექანიკური ძრავები.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის ენერგეტიკულ სიმძლავრეთა სტრუქტურის შესწავლა გვიჩვენებს, რომ ენერგეტიკულ სიმძლავრეებში დაბალი ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი კომბინებისა და ელექტროდანადგართა

ძრავები. მაგალითად, 1965 წელს ტრაქტორებზე მოდიოდა მექანიკური ძრავების 27,9%, ავტომობილებზე — 47,4%, კომბაინებზე — 4,7%, ელექტროძრავებზე — 15,6%. 1982 წელს აღნიშნული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენდა 36,2; 45,6; 3,3 და 12,1%-ს, რაც უარყოფითად მოქმედებს შრომის ენერგო-შეიარაღებაზე.

საქართველოს სსრ კოლმეურნეობებში 1982 წელს, 1965 წელთან შედარებით გაიზარდა შრომის ენერგოშეიარაღება 45%-ით, საბჭოთა მეურნეობებში კი 2-ჯერ, ენერგეტიკული სიმძლავრეები 100 ჰა ნათეს ფართობზე კოლმეურნეობებში გაიზარდა 85%-ით, საბჭოთა მეურნეობებში კი — 2,1-ჯერ. მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობაში იზრდება ენერგოშეიარაღებისა და ენერგოაღჭურვილობის მაჩვენებლები, ენერგეტიკული შეიარაღების დონით ჩვენი რესპუბლიკა ბევრად ჩამორჩება კავშირის საშუალო მაჩვენებელს, ხოლო ენერგოაღჭურვილობის დონით კი რამდენადმე წინ უსწრებს მას. ასე მაგალითად, 1965 წელს საქართველოს სოფლის მეურნეობაში ყოველი 100 ჰექტარ ნათეს ფართობზე მოდიოდა 261 ცხენის ძალა ენერგეტიკული სიმძლავრე. საშუალოდ კავშირში კი 100 ცხენის ძალა, ე. ი. 2,6-ჯერ მეტი, ვიდრე საშუალოდ კავშირში. 1982 წელს რესპუბლიკაში ენერგოაღჭურვილობის მაჩვენებელი უდრიდა 770 ცხენის ძალას, საშუალოდ კავშირში კი 320 ცხენის ძალას, ე. ი. 2,4-ჯერ მეტს კავშირის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით.

საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობა ხასიათდება მაღალი ენერგოაღჭურვილობით, რაც განპირობებულია იმით, რომ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულთა სტრუქტურაში მცირე ხვედრითი წონა უყავია სახნავსა და ნათესს. ამიტომ ნათეს ფართობზე ენერგეტიკული სიმძლავრეების გაანგარიშება რესპუბლიკაში არ იძლევა ენერგოაღჭურვილობის სწორ სურათს.

შრომის ენერგოშეიარაღების დონით საქართველოს სოფლის მეურნეობა მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის უკანასკნელ ადგილზეა და საშუალო საკავშირო მაჩვენებლებს 1982 წლის მონაცემების მიხედვით 3,3-ჯერ ჩამორჩება. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ჩამორჩენა წლების მიხედვით არა მარტო გრძელდება, არამედ დიდდება. ასე მაგალითად, 1965 წლის მონაცემების მიხედვით რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულ ერთ საშუალო წლიურ მუშაკზე, ენერგო-შეიარაღება ცხენის ძალებში უდრიდა 3,2 ც. ძ. კავშირში საშუალოდ — 7,7 ც. ძ., 1982 წლისათვის აღნიშნული მაჩვენებელი რესპუბლიკაში უდრის 8,7 ც. ძ. კავშირში საშუალოდ კი — 28,3 ც. ძ. ამგვარად თუ საქართველოს სოფლის მეურნეობაში ენერგოშეიარაღება 1982 წელს, 1965 წელთან შედარებით გაიზარდა მხოლოდ 5,5 ც. ძ-ით, კავშირში საშუალოდ გაიზარდა 20,6-ით, რსფსრ — ში — 27,4 ც. ძ-ით, უკრაინაში — 17,6 ც. ძ-ით, ესტონეთში — 51,6 ც.ძ-ით, ლატვიაში — 35,5 ც. ძ-ით, ლიტვაში — 32,7 ც. ძ-ით, ყაზახეთში — 21,2 ც.ძ-ით და ა. შ. ეს გვიჩვენებს, რომ საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ტემპი ყველაზე დაბალია, რაც სოფლის მეურნეობაში მექანიზაციის დაბალ დონეს აპირობებს. ჩვენი სოფლის მეურნეობის ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობები კი აუცილებლად მოითხოვს მექანიკური ძრავების მეტი რაოდენობით გამოყენებას დარგების მაღალი შრომატევადობის გამო.

საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობა, მოძმე რესპუბლიკებისაგან განსხვავებით რიგი თავისებურებებით ხასიათდება. უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ იგი მცირემიწიანია. 1982 წლის მონაცემების მიხედვით საშუალოდ სსრ კავშირში მოსახლეობის ერთ სულზე 2,05 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული 6. „მაენა“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1984, № 3

და 0,99 ჰა სახნავი მოდის. საქართველოს სსრ-ში კი ეს მაჩვენებლები შესაბამისად 0,63 და 0,15 ჰა-ს შეადგენს. ანუ 3,3-ჯერ, 6,6-ჯერ უფრო ნაკლებია, ვიდრე საშუალოდ კავშირში. მთიანი რელიეფის გამო სოფლის მეურნეობაში გამოიყენება საქართველოს ტერიტორიის მხოლოდ 36%; უკრაინაში 88% და ა. შ. საქართველოს ტერიტორიის დაახლოებით 80% ფერდობებია, თანამედროვე მანქანები კი შექმნილია ბარსა და ვაკე ადგილებში სამუშაოდ. ამიტომ, მთიან ადგილებში მათი გამოყენება ძნელია. მაღალმთიანი რაიონების ტერიტორიის რთული რელიეფური პირობები არ იძლევა ტექნიკის მაღალმწარმოებლური გამოყენებისა და სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოთა მექანიზაციის განხორციელების საშუალებას. ამიტომ, იქ ფართობის უდიდესი ნაწილი ჯერ კიდევ ხელითა და ცოცხალი გამწვევი ძალით მუშავდება. თანამედროვე ტრაქტორები, თვითმავალი შასები, კომბაინები და სხვა სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღები მეტწილად არ შეესაბამება რესპუბლიკის სამთო მიწთმოქმედების პირობებს, ფერდობებზე სამუშაოთა მექანიზაციისა და ეროზიასთან ბრძოლის საკითხების გადასაწყვეტად აუცილებელია სპეციალური კონსტრუქციის მანქანების შექმნა. რესპუბლიკაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს მთის პირობებში და პირად დამხმარე მეურნეობებში ეგრეთ წოდებულ „მცირე მექანიზაციის“ საშუალებათა ფართოდ გამოყენებას.

შრომის ენერგოშეიარაღება წარმოების ტექნიკური შედგენილობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია. საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში დაბალია შრომის ენერგოშეიარაღების დონე და მასასადავს დაბალია წარმოების ტექნიკური შედგენილობა, რაც განაპირობებს მიწათმოქმედებასა და მეცხოველეობაში სამუშაო პროცესების მექანიზაციის დაბალ დონეს, ეს უკანასკნელი კი შრომის მწარმოებლურობაზე მოქმედ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობაში (საზოგადოებრივ წარმოებაში) შრომის მწარმოებლურობა 1981 წელს, 1960 წელთან შედარებით მხოლოდ 2,2-ჯერ გაიზარდა.

წარმოების ტექნიკურ შედგენილობას რომ ვახასიათებთ, იქვე საჭიროა განვიხილოთ სოფლის მეურნეობის ტექნიკური ბაზა. საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში ტრაქტორების რიცხვი 1981 წელს, 1965 წელთან შედარებით გაიზარდა 99%-ით, მათი ლიმძლავრე კი (ცხენის ძალებში) 2,9-ჯერ. რესპუბლიკაში მარცვლის ასაღები კომბაინების რიცხვი შემცირდა 6%-ით, სატვირთო ავტომობილების რაოდენობა გაიზარდა 85%-ით.

სოფლის მეურნეობაში ტექნიკის ეფექტიანად გამოყენებაზე მოქმედ ფაქტორთა შორის საჭიროა დავსახელოთ, ოპტიმალური თანაფარდობის დაცვა: სხვადასხვა ჯგუფისა სასოფლო-სამეურნეო მანქანებს შორის, ტექნიკის რაოდენობასა და მიწის დასამუშავებელ ფართობს შორის, ტექნიკის რაოდენობასა და კვალიფიცირებულ კადრებს შორის და ა. შ. საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში გარდა იმისა, რომ დაბალია შრომის ენერგოშეიარაღება, ამასთან სასოფლო-სამეურნეო მანქანების ზრდის ტემპი, მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ტრაქტორების შეიარაღების დონეს. ასე მაგალითად: რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობაში თანაფარდობა ტრაქტორებსა და მუშა მანქანებს შორის 1960 წელს უდრიდა: 1:0,99, 1982 წელს კი 1:1,12-ს მ. შ. 1982 წელს კოლმეურნეობებში ეს თანაფარდობა შეადგენდა 1:0,85; საბჭოთა მეურნეობაში კი— 1:1,39-ს.

ტრაქტორებსა და მუშა მანქანებს შორის პროპორციის გაუმჯობესება გამოიწვევს ტექნიკის გამოყენების დონის ამაღლებას და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების ზრდას, ასე მაგალითად, გაანგარიშებულია, რომ ტრაქტორებსა და სასოფლო-სამეურნეო მუშა-მანქანებს შორის 1 : 0,73 თანაფარდობის პირობებში მემცენარეობის პროდუქციის წარმოება 1 ჰექტარ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე უღრიდა 176 მანეთს, ხოლო 1 : 2,45 თანაფარდობის დროს კი 256 მან., ე. ი. 45,4% მეტს¹. ტრაქტორებსა და სასოფლო-სამეურნეო მანქანებს შორის ოპტიმალურ თანაფარდობად კი მიღებულია 1 : 3,3-თან.

რესპუბლიკაში განსაკუთრებით დაბალია მეცხოველეობის სამუშაო პროცესების მექანიზაციის დონე. 1981 წლის მონაცემების მიხედვით აქ რძის მექანიზებული წველა 18%-ს არ აღემატება. მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვისათვის წყლის მექანიზებული მიწოდება 56%-ს შეადგენს, საკვების დარიგება — 33%-ს, შენობებიდან ნაკელის გატანა — 56%-ს, კომპლექსური მექანიზაცია მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ფერმებსა და კომპლექსებში მხოლოდ 13%-ს რესპუბლიკაში მექანიზაციის დონე შედარებით მაღალია მეფრინველეობაში, რომელიც სამრეწველო საწყისებზე ვითარდება, აქ კომპლექსური მექანიზაცია 78%-ს შეადგენს. დაბალია მექანიზაციის დონე აგრეთვე რესპუბლიკის მეღორეობაში. სათანადო გაანგარიშებით კი მიღებულია, რომ მერძეული წარმოებრივი მიმართულების ფერმებში შრომითი პროცესების ნაწილობრივი მექანიზაციის შემთხვევაში შრომის მწარმოებლურობა მალღდება 3—8%-ით, წარმოების კომპლექსური მექანიზაცია კი ამაღლებს შრომის ნაყოფიერებას არა ნაკლებ 35%-ისა².

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია არ შემოიფარგლება მხოლოდ მექანიზაციით. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ტექნიკური და ბუნებრივი პირობების გამოყენების კომპლექსური მიდგომა მოიცავს კომპლექსურ მექანიზაციასთან ერთად ელექტროფიკაციის, ქიმიზაციას, მელიორაციას, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ტექნოლოგიისა და ორგანიზაციის სრულყოფას, მის ინტენსიფიკაციას.

საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობაში ჩქარი ტემპით ხორციელდება სოფლის მეურნეობის ელექტრიფიკაცია. 1980 წელს, 1940 წელთან შედარებით სოფლის მეურნეობაში მოხმარებული ელექტროენერგია გაიზარდა 1090,4 მილიონი კვტ/სთ-ით ე. ი. 86,9-ჯერ. 1981 წელს, 1965 წელთან შედარებით გაიზარდა 748 მილიონი კვტ/სთ-ით, ე. ი. 3,1-ჯერ. მათ შორის კოლმეურნეობებში ელექტროენერგიის მოხმარება 1981 წელს, 1965 წელთან შედარებით შემცირდა 32,1 ათასი კვტ-სთ. ე. ი., 17%-ით. საბჭოთა მეურნეობებში კი გაიზარდა 206 მლნ კვტ/სთ, ე. ი. 4,6-ჯერ. კოლმეურნეობებში ელექტროენერგიის მოხმარების შემცირება ძირითადად განპირობებული იყო რესპუბლიკაში კოლმეურნეობათა რიცხვის შემცირებით. 1981 წელს, 1965 წელთან შედარებით კოლმეურნეობათა რიცხვი შემცირდა 52%-ით, რაც განპირობებული იყო როგორც კოლმეურნეობათა გამსხვილებით, ისე ზოგიერთი კოლმეურნეობების საბჭოთა მეურნეო-

¹ М. И. Сннюков, Эффективность использования техники в сельском хозяйстве М., «Колос», 1970, с. 121.

² Аграрные проблемы развитого социализма М., изд. «Наука», 1980 г. с. 32.

ბებად გარდაქმნით. კოლმეურნეობებში 1965 წელს მოხმარებული ელექტროენერჯის 32% გამოიყენებოდა საწარმოო საჭიროებისათვის, 1981 წელს კი — 86%. საბჭოთა მეურნეობებში შესაბამისად 14,4 და 89,8%. რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობებში ელექტროენერჯის მოხმარებასთან ერთად იზრდება სასოფლო-სამეურნეო მუშაკის ელექტროაღჭურვილობაც. კოლმეურნეობებში 1981 წელს, 1965 წელთან შედარებით გაიზარდა შრომის ელექტროაღჭურვილობა 3,1-ჯერ და შეადგინა 461 კვტ-სთ. საბჭოთა მეურნეობებში კი გაიზარდა 4,2-ჯერ და შეადგინა 1015 კვტ/სთ. რესპუბლიკის საბჭოთა მეურნეობები, კოლმეურნეობებთან შედარებით, ხასიათდებიან შრომის ენერგოაღჭურვილობისა და ელექტროაღჭურვილობის მაღალი დონით.

მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის უმნიშვნელოვანეს მიმართულებებს წარმოადგენს აგრეთვე ქიმიზაცია და მელიორაცია, რომლებიც უზრუნველყოფენ ნიადაგის ნაყოფიერების განუზრუნავ ამაღლებას. სოფლის მეურნეობის მუშაკთა ფიზიკური შრომის შემსუბუქებას, მათი კულტურულ — ტექნიკური დონის ამაღლებას, ქიმიზაცია განსაკუთრებით საჭიროა ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობისათვის, სადაც მაღალი ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი მრავალწლიანი ნარგავები და ტექნიკური კულტურები, რომლებიც დიდი რაოდენობით საჭიროებს სასუქს, გარდა აღნიშნულისა, საქართველო უძველესი მიწათმოქმედების ქვეყანა მთიანი რელიეფით, სადაც ნიადაგი საგრძნობლად გამოფიტულია. ამიტომ აქ ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლება შეიძლება მხოლოდ მინერალური და ორგანული სასუქების ფართოდ გამოყენებით. საქართველოს სსრ მეურნეობაში 1981 წელს, 1965 წელთან შედარებით, გაიზარდა მინერალური სასუქების მიწოდება (პირობით ერთეულებში) 2,2-ჯერ, ხოლო ნიტოცერებათა 100%-იან შემცველობაზე გაანვარიშებით 2,1-ჯერ.

გვალვის საწინააღმდეგო ღონისძიებების ჩატარებისა და სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მყარი და მაღალი მოსავლის მიღებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მიწების მორწყვას და მისი ტექნიკის შემდგომ გაუმჯობესებას. რესპუბლიკის კოლმეურნეობებში, საბჭოთა მეურნეობებში, სამეურნეობათაშორისო და სხვა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში სარწყავი მიწის ფართობი 1981 წელს 1960 წელთან შედარებით, გაიზარდა 31%-ით, ამომრობილი მიწის ფართობი 35,5%-ით.

სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის სტრუქტურა არაერთგვაროვანია. მის შემადგენლობაში შრომის ტექნიკური საშუალებების გარდა მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი შრომის ბიოლოგიურ საშუალებებს. სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ეფექტურობა დამოკიდებულია არა მარტო შრომის ტექნიკური საშუალებების რაოდენობრივი და ხარისხობრივ ზრდაზე, არამედ სასოფლო-სამეურნეო ცხოველებისა და მცენარეების ბიოლოგიური პოტენციალის დონეზე. ამიტომ, სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის განვითარებისა და მისი ეფექტიანობის ამაღლების უმნიშვნელოვანეს მიმართულებას, ტექნიკური შეიარაღების ზრდასთან ერთად, წარმოადგენს სელექციის განვითარება, სასოფლო-სამეურნეო მცენარეებისა და ცხოველების პროდუქტიულობის ამაღლებისა და მანქანურ ტექნოლოგიასთან მაქსიმალური შემგუებლობის მიზნით.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარების ანალიზიდან ირკვევა, რომ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის განვითარების თანამედროვე დონე არ შეიძლება მივიჩნიოთ საკმარისად.

მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობაში იზრდება შრომის ფონდშეიარაღების, ენერგოშეიარაღებისა და ელექტროშეიარაღების მაჩვენებლები, მიღწეული დონე ვერ უზრუნველყოფს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კომპლექსურ მექანიზაციას.

კომპლექსურ-მექანიზირებული სოფლის მეურნეობრივი წარმოება დამთავრებულ ინდუსტრიულ ფორმას იღებს მაშინ, როდესაც დაგროვების კავშირის განვითარების გზით წარმოებს სოფლის მეურნეობის დარგების კომბინირება მრეწველობის იმ დარგებთან, რომლებიც დაკავშირებულია სოფლის-მეურნეობრივი პროდუქციის წარმოებასთან და გადამამუშავებასთან. იქმნება ე. წ. აგროსამრეწველო კომპლექსი (რაც უფრო მაღალია დარგის ინდუსტრიული განვითარება, მით უფრო ფართოა მისი კავშირი სხვა დარგებთან და პირიქით დარგთაშორისი ეკონომიკური კავშირების განვითარება გამოდის თითოეული დარგის საწარმოო ძალების განვითარების მძლავრი ბერკეტი). ამ პროცესით სრულდება ინდუსტრიული სოფლისმეურნეობრივი წარმოების ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ფორმის შექმნა.

Л. И. ГВЕНЕТАДЗЕ

ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ГРУЗИНСКОЙ ССР

Резюме

На основе конкретных статистических данных изучены характерные признаки развития индустриализации сельского хозяйства в Грузинской ССР, проанализированы динамика и структура основных фондов (за 1960—1982 г.г.) как одного из составных элементов материально-технической базы. Изучены и сравнены с союзными показателями фондовооруженности труда, энерговооруженности и электровооруженности.

Установлено, что в сравнении с другими союзными республиками темп индустриализации сельского хозяйства Грузинской ССР чрезвычайно низок, и его нельзя признать удовлетворительным.

В труде даны конкретные предложения для повышения уровня индустриализации сельского хозяйства в Грузинской ССР.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

საგარეო

ლია ხანაველი

წარსულის, აწმყოსა და მომავლის შეფასება არასრულწლოვან აღმსარებელთა მიერ

აღმსარებლის მიერ დროის სუბიექტური აღქმა და შეფასება საკმაო ინტერესს წარმოადგენს ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით. დრო, ისევე როგორც სივრცე, მატერის ერთ-ერთ ძირითად ფორმას წარმოადგენს. როგორც ვ. ი. ლენინი აღნიშნავს: „განვითარების პროცესში მყოფი ჩვენი ცნებები დროისა და სივრცისა, ობიექტურად რეალურ სივრცესა და დროს ასახავენ“¹.

დროის აღქმის ფსიქოლოგიურ მხარეს ჯერ კიდევ ვუწოდებთ, უ. ჯემსმა და ტიტჩენერმა მიაქციეს ყურადღება და ამდენად მას საკმაოდ დიდი ისტორია აქვს. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ შესაბამისი კვლევა ძირითადად დროის ინტერვალების შეუფასებლობისა და გადაფასების პრობლემის გადაჭრის ფარგლებში მიმდინარეობდა. დროის აღქმაზე აგრეთვე დაფუძნებული რეფლექსის გამომუშავებაც, რასაც თავის დროზე ი. სეჩენოვმა და ი. პავლოვმა ჩაუყარეს საფუძველი. მათ ექსპერიმენტებით დაამტკიცეს დროის ობიექტური არსებობაც, როგორც თვით არსებობის ერთ-ერთი ძირითადი ფორმა.

ფრესი, როდესაც ეხება დროის აღქმის კვლევას, ხაზგასმით გამოყოფს სამ პრობლემას. ესენია: მიმდევრობის აღქმა, დროის ხანგრძლივობის აღქმა და ორიენტირება დროში. მაგრამ ამის გარდა დიდი მნიშვნელობა აქვს დროის აღქმასთან დაკავშირებულ ემოციებსაც².

დ. უზნაძე დროის აღქმასთან დაკავშირებით, აღქმის ფსიქოლოგიაში აღნიშნავს ორ ძირითად კანონს, რომელთაგანაც ერთი არის სავსე დროის კანონი, მეორე კი განეკუთვნება ემოციების გავლენას დროის აღქმაზე, რასაც ელზენჰანსი ემოციების განსაზღვრების კანონს უწოდებს³.

ემოციების გავლენით დროის ინტერვალების არასწორი აღქმის ასახვებზე დეტალურად დ. უზნაძის თეორიის იშვებებს და შესაბამის არასწორ აღქმას განწყობის ეფექტს მიაწერს. ავტორი ექსპერიმენტებით ამტკიცებს, რომ სუბიექტის პიროვნული მახასიათებლები გარკვეულ დროს ამჩნევენ მის მიერ დროის აღქმაზე. სამწუხაროდ იგი იმას კი აღარ გვიჩვენებს, თუ რა მიმართებაში არიან ემოციები უშუალოდ განწყობასთან⁴.

დროის ფაქტორს, როგორც არსებობის ერთ-ერთ ძირითად ფორმას, სწორედ ემოციების თვალსაზრისით, საკმაოდ მნიშვნელოვანი როლი უნდა მიენიჭოს მოზარდის ზრდა-განვითარებაში. მაგრამ, როგორც ი. კონი აღნიშნავს, დროის ფაქტორი ბუნებრივ ცვალებადობას განიცდის ძირითადად გარდამავალ ასაკში. კერძოდ, 12—13 წლის მოზარდისათვის დროის პერსპექტივა საკმაოდ ახლოა და დღევანდელობის აქტუალური ყოფა-ცხოვრებით ისაზღვრება. შემ-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ. მე-14 ტ., 1950, გვ. 217.

² Фресс П. Восприятие и оценка времени. Кн. Фресс П., Пиаже Ж. Экспериментальная психология, вып. VI, гл. 19 М., Прогресс, 1978.

³ დ. უზნაძე. ზოგადი ფსიქოლოგია, თსუ, თბილისი, 1940.

⁴ Элькин Д. Г. Восприятие времени, АПН РСФСР, 1962.

დგომ კი, ჭაბუკობისას იგი ღრმადდება, ვინაიდან სუბიექტისათვის მოიცავს როგორც წარსულს, ასევე მომავალს, და ამავე დროს, ფართოდება კიდევ, რადგან მის დღევანდელობაში იჭრება არა მარტო პირადი, არამედ ესა თუ ის სოციალური პერსპექტივაც⁵. ესე იგი ჭაბუკობაში შესვლასთან ერთად ფორმირდება დროის ახალი პერსპექტივა. ეს პროცესი, ცხადია, გარკვეული ფსიქიური შინაარსებითაა დატვირთული და ჭაბუკი მას ვერც თუ ისე ადვილად ართმევს თავს. ამ ეტაპზე ჭაბუკი ხან გაცილებით ახალგაზრდად გრძნობს თავს, ხან კი უკვე გამოცდილ და დაბრძენებულ მოხუცად. მას შეუძლია განიცადოს უკვდავების იმედიც და სიკვიდლის შიშიც, რომელიც გამოხატავს ოპტიმისტურ და დეპრესიულ ფსიქიურ მდგომარეობას. ასეთი მდგომარეობა და მათი მონაცვლეობა, როგორც ჩანს, სუბიექტის ფსიქოენერგეტიკის მკვეთრ ცვალებადობაზე უნდა იყოს დამოკიდებული. ისე, მაგალითად, ზედმეტი ენერჯის გამოთავისუფლება ოპტიმისტურად ვანაწყობს ჭაბუკს და ამ ენერჯის უკმარისობა კი აღქმის პესიმისტურ ფონს უქმნის მას. მაგრამ, როგორც ჩანს, აღქმის ფონის დადებითი და უარყოფითი უმიზეზო მონაცვლეობა გარდამავალი ასაკისათვის ბუნებრივ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

უნდა ვივარაუდოთ, რომ მოზარდს ჭაბუკობამდელ ასაკში უკვე ჩამოყალიბებული აქვს ყოფაქცევის ზოგიერთი ჩვევა, რომლებიც ფიქსირებული სოციალური განწყობის შინაარსებს უნდა წარმოადგენდნენ. და როგორც შ. ჩხარტიშვილი აღნიშნავს, მოზარდი მოკლე დროში მკვეთრი ცვლილებებით არ გადადის ჭაბუკობის ასაკში⁶.

იგივე შეიძლება ითქვას უშუალოდ ჩვევების მიმართაც რესოციალიზაციის დროს, როცა დამნაშავისაგან მისი ჩვეული სამყაროს და მასში მოპოვებული თვისებების შეცვლას და სასწრაფოდ ახალი მიმართებების შემუშავებას მოვითხოვთ. ამასთან უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ სუბიექტისათვის ჩვეული ასოციალური მიმართებანი ფიქსირებულ განწყობათა სახით გარკვეულ ქცევის სისტემას წარმოადგენენ. ეს სისტემა ცნობიერებაში ასახულ მის კუთვნილ თვალსაზრისსაც წარმოადგენს. სუბიექტის ფსიქიკასთან შერწყმული ქცევის ეს სისტემაც და თვალსაზრისიც გარკვეულ გავლენას ახდენს იმ ცვლილებებზე, რომელსაც რესოციალიზაციისას მოვითხოვთ. ეს გავლენა გამოიხატება აღქმის ფონის, ილუზიების და წინააღმდეგობების სახით.

ამრიგად, ჩვევებისა და კონცეპციების სახით ჩამოყალიბებული ფიქსირებული განწყობები ხელს უშლიან დამნაშავე სუბიექტს ახალი და აუცილებელი მიმართებების და დამოკიდებულებების გამომუშავებაში. ისინი, როგორც წესი, გასაშუალებელნი უნდა იყვნენ უკვე არსებული შინაარსების საფუძველზე. გარდა ამისა, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ის გარემოებაც, რომ რესოციალიზაციისას ჩვენ საქმე გვაქვს არა ცალკეულ ჩვევებთან, და უფრო მეტიც, არა ცალკეულ ფიქსირებულ განწყობებთან, არამედ, პირველ რიგში, მთლიან პიროვნებასთან, დამნაშავე სუბიექტის მთლიან ფსიქიურ სამყაროსთან, რომელიც შესაბამის სიტუაციებში მთლიანობაში მქადავდება. ამასთან, ზერელე და ფსიქიური წარმონაქმნების ზედაფენის შეცვლა, ახლო წარსულში შეთვისებული და მის პიროვნულ თვისებებზედ ჯერ არ ქცეულ ჩვევათა და მიმართებათა

⁵ Кон И. С. Психология юношеского возраста, М., «Просвещение», 1979.

⁶ შ. ჩხარტიშვილი. აღზრდის სოციალური ფსიქოლოგია, თბილისი, თსუ, 1940, გვ. 266.

სახით, ალბათ დიდ სიძნელეს არ უნდა წარმოადგენდეს. მთელი სიძნელე იმაში მდგომარეობს, რომ ძირითად ცვლილებებს ეწინააღმდეგება სუბიექტის მთელი იმპულსური და უშუალო შინაგანი სამყარო.

ამ შინაგანი სამყაროს ერთ-ერთ ფაქტორს, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, სუბიექტისეული დროის პერსპექტივა უნდა წარმოადგენდეს. ამ დროის პერსპექტივის კვლევისას კ. ოზუხვსკი გამოყოფს ამოცანათა სამ ტიპს, რომელსაც პიროვნების განვითარებაში საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. ეს არის წარსულის, აწმყოს და მომავლის ამოცანები⁷.

ავტორს მიაჩნია, რომ თუ ინდივიდის მოქმედება შემოსაზღვრულია აწმყოს ამოცანებით, მისი ფსიქოლოგიური ორგანიზაციის გაღატაკება უნდა მოხდეს, ვინაიდან ასეთი ამოცანები სუბიექტის უნარისა და შესაძლებლობების შედარებით დაბალ დონეს მოითხოვს. თუ ინდივიდი შემოსაზღვრება წარსული ამოცანებით, ადგილი აქვს ნევროზს, რომელსაც მართლაც და ძალუძს განსაკუთრებულად მიმართოს და დააფიქსიროს სუბიექტის ყურადღება მის წარსულზე. ოზუხვსკის აზრით, პიროვნების განვითარებას შეუძლია შეუწყოს ხელი მხოლოდ მომავალი ამოცანის არსებობამ. მათ ავტორი „შორეულ ამოცანებს“ უწოდებს და მიაჩნია, რომ ისინი, როგორც წესი, საკმაოდ შრომატევადი და ფართოა და მათი მიღწევა და გადაწყვეტა შეუძლებელია მხოლოდ იმ ცოდნის დონით, იმ საშუალებებით და გამოცდილებით, რომელიც ამ ამოცანების დამსახვე პიროვნებას გააჩნია.

როგორც პიაჟე აღნიშნავს, აწმყოს, წარსულის და მომავლის შეფასების უნარი 7 წლის ასაკისათვის უკვე ჩამოყალიბებულია. ამ დროისათვის ბავშვს შეუძლია უფრო რთულ სიტუაციებსაც გაართვას თავი. ფრესის აზრით, საზოგადოება, კოლექტივი, მეხსიერების წყალობით, ხელს უწყობს პირადი გამოცდილების განგრძობას და აღამიანს შესწევს უნარი მონახოს თავისი ადგილი წარსულ სამყაროში მაშინ, როდესაც მისი წარმოდგენების, დაგეგმვის და მომავლის შექმნის უნარი მას ახალ პორიზონტებს უსახავს.

თუ ზემოთქმულს გავითვალისწინებთ, ნათელი გახდება, რომ დამნაშავე თავისი ასოციალური მოქმედებით იმთავითვე ისაზღვრება დღევანდელი ამოცანებით. ამით იგი საკმაოდ აღატაკებს და ძარცვავს, პირველ რიგში, თავისსავე ფსიქიკას და ხელოვნურად ამუხრუჭებს თავისი სულიერი მონაცემების განვითარების შესაძლებლობას.

„დროის პერსპექტივა“, როგორც ჰეკჰაუზენი აღნიშნავს, მოიცავს მოცემულ დროში არსებული ინდივიდის ზოგად შეხედულებებს თავისი ფსიქოლოგიური მომავლისა და წარსულის შესახებ. დროის განცდაში გარკვეული ფორმით გამოიხატება დაგეგმვის უნარიც. ამ უნარის დაქვეითება თავს იჩენს დროის პერსპექტივის შემოკლებაში, რასაც ავტორი დელინქვენტურ ქცევას უკავშირებს⁸.

დროის პერსპექტივა ისტორიის გაგრძელების მეთოდით შესწავლილი იყო დელინქვენტებთან და არადელინქვენტებთან (Davids, Kidder, Reich, 1962) აღმოჩნდა, რომ დელინქვენტური ჰაბუყები ორიენტირებულნი არიან ძირითა-

⁷ Обуховски К. Психологическая теория строения и развития личности. В сб.: Психология формирования и развития личности. М., «Наука», 1981.

⁸ Hans Cöppingen. Kriminologie, Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 1980, s. 250.

დად აწმყოზე, არადელიქვენტურები კი, როგორც წესი, მომავალზე ანდა წარსულზე. იგივე შედეგები აქვს მიღებული სხვა ავტორებსაც (Kroth, 1969, Matulex, 1967). შნაიდერმა კი ვერ იბოვა განსხვავება დროის პერსპექტივის განცდის მიმართ ამ ორ ჯგუფს შორის. ლანდაუ ამ წინააღმდეგობებს ხსნის იმ გარემოებით, რომ ავტორები არ ითვალისწინებენ თავიანთ კვლევაში ინსტიტუალიზაციის⁹ ეფექტს. ეს მკვლევარი მიუთითებს მასზე, რომ, როგორც დელინქვენტობა, ასევე ინსტიტუალიზაცია დროის განვრცობას ერთიმეორისაგან დამოუკიდებლად კვეცევს. ავტორი გამოდის იქიდან, რომ არადელინქვენტური, მაგრამ ინსტიტუალიზირებული ჯგუფი აგრეთვე ავლენს დროის პერსპექტივის შეკვეცის ტენდენციას. მაგრამ როგორც ლანდაუ აღნიშნავს, სუბიექტის განცდაც და ქვევაც უნდა განისაზღვროს არა დროის პერსპექტივის განვრცობით, არამედ იმ ემოციური უღერადობის მნიშვნელობით, რომელსაც ინდივიდი ფსიქიური დროის აღქმას მიაწერს. ამ უკანასკნელი ფაქტორის მიმართ ლანდაუმ დაადგინა, რომ დელინქვენტები წარსულსა და აწმყოს აფასებენ შედარებით უფრო უარყოფითად და მომავალს უფრო დადებითად, ვიდრე არადელიქვენტები¹⁰.

ჩვენ საკვლევ ობიექტს წარმოადენდა არასრულწლოვანი დამნაშავე სუბიექტი. მის შიერ აწმყოს, წარსულისა და მომავლის შეფასების საკვლევად ჩვენ შევიმუშავეთ სათანადო მეთოდოლოგია, რომელმაც საშუალება მოგვცა დროის ფაქტორის შეფასების უნარი გამოგვემყლავენებინა.

მეთოდოლოგია შემდეგში მდგომარეობს¹¹. ცდისპირს აღწერის მიზნით ეძლევა აწმყო, წარსული და მომავალი „სამყარო“ და ამის გარდა კიდევ ისეთი „სამყარო“, რომელსაც იგი მომავალში თავისი სურვილის მიხედვით თვითონ აირჩევდა. კერძოდ, ცდისპირს ვთხოვდით შეძლებისდაგვარად აღწერათ:

1. „სამყარო, რომელშიც მე ვცხოვრობ“;
2. „სამყარო, რომელშიც მე ვცხოვრობდი“;
3. „სამყარო, რომელშიც მე ვიცხოვრებ“;
4. „სამყარო, რომელშიც მე ვიცხოვრებდი“.

ცდები ჩატარებული იყო ზ. ა. შ. ა. კოლონიის დამნაშავე-ცდისპირებზე. საკონტროლო ჯგუფს წარმოადგენდა IX—X კლასის მოსწავლე ვაჟები.

ჩვენს შიერ ჩატარებული ექსპერიმენტის შედეგად გამოიყო ცდისპირთა სამი ჯგუფი: კონფლიქტური, ნახევრადადაპტირებული და ადაპტირებული. ამასთან კონფლიქტური ჯგუფი დროის შეფასების მიხედვით ამყლავენებდა საკმაოდ საინტერესო და მნიშვნელოვან დამოკიდებულებას აწმყოს, წარსულსა და მომავლის მიმართ. ეს ჯგუფი საკმაოდ ემოციური აღმოჩნდა სწორედ დროის შეფასების მხრივ. კონფლიქტური ჯგუფი აწმყოს აფასებს უარყოფითად, წარსულს და მომავალს კი — დადებითად, ერთი ცდისპირის გარდა. ეს ცდისპირი, როგორც ექსპერიმენტიდან ირკვევა, თავისი დანაშაულის სოციალურ გენეზისს

⁹ ინსტიტუალიზაცია გულცხმობს პიროვნების ყოფნას გარკვეული ვადით შედარებით მკაცრ რეჟიმის პირობებში სწავლის ანდა გარკვეული მოვალეობის მოხდის მიზნით.

¹⁰ Hans Göppingen Kriminologie, 4, Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 1980, s. 250.

¹¹ მეთოდოლოგია აქ შემოკლებითაა მოტანილი.

წარმოაჩენს წარსულიდან, რაც ჩანს უარყოფითი ემოციების გამოძღვანებაში და ამ წარსულის მიმართ გადმოცემულ შინაარსშიც.

ცხადია, კოლონიაში მყოფი დამნაშავეებისათვის აწმყო შემოსაზღვრული უნდა იყოს დროის იმ ინტერვალით, რომელიც განსაზღვრულია მათთვის კოლონიაში მისჯილი ვადით. მართლაც, ამ გარემოებას თვითონაც ამყლავენებენ. ამიტომ, ობიექტურადაც წარსული, აწმყო და მომავალი არ უნდა წარმოადგენდეს მათთვის უწყვეტად გარდაძვალ დროს. დროის უწყვეტობა, სუბიექტური შეფასებისას, კონფლიქტურ ჯგუფს მართლაც დარღვეული აქვს. მთელი დრო, წარსული-აწმყო-მომავალი, მართლაც დაყოფილი აქვთ მათ სამ ინტერვალად, და ყოველ მათგანს გარკვეული მინიშნელობა აქვს ემოციური შეფასების მხრივ.

დროის ამგვარ წყვეტას და ინტერვალებად დაყოფას არა აქვს ადგილი ნახევრადდაპტირებულ და ადაპტირებულ ჯგუფებში. ამ ჯგუფების დამნაშავეებისათვის დრო უწყვეტად მიმდინარეობს და ისინი ან დადებითად აფასებენ მას, ანდა — ნეიტრალურად.

ჩვენის აზრით დროის უწყვეტობის განცდა და არაუარყოფითი დამოკიდებულება მის მიმართ, რასაც ნახევრადდაპტირებული და ადაპტირებული ჯგუფი ამყლავენებს, აუცილებელია ეგზისტენციური განცდის მოსაგერიებლად, მაშინ, როდესაც აწმყოს უარყოფით შეფასებასა და, მაშასადამე, დროის წყვეტილად წარმოდგენას, პირიქით, ეგზისტენციური დატვირთვა შემოაქვს სუბიექტის ფსიქიკაში. დამნაშავეებში ეს დატვირთვა მყლაენდება შიდა-კონფლიქტურ ბრძოლაში მე-კონცეფციის ნგრევასთან დაკავშირებით.

დროის განცდის მიმართ ერთი საერთო თვისება შეინიშნება განურჩევლად ყველა დამნაშავე ცდისპირებში. მათ დროის პერსპექტივა შეზღუდული აქვთ, რაც იქიდან ჩანს, რომ არც ერთ მათგანს არ დაუტყვამს შორეული ამოცანები და ისინი ისეთ შორსმჭვრეტელ სურვილებსაც ვერ გამოთქვამენ, მათი შემოქმედებითი ზრდის პერსპექტივის განჭვრეტა რომ შეიძლებოდეს. ჩვენის აზრით ეს გარემოება იმის მაჩვენებელია, რომ არასრულწლოვან დამნაშავეებში შეინიშნება ერთგვარი ფსიქიური დატვირთვა და შემოსაზღვრულობა, გამოწვეული ძირითადად დღევანდელი დღის ამოცანებით, პრობლემებით და ობიექტური ფსიქოგენიებით. ამიტომ მომავლის სურვილები დღევანდელი დღითაა ნაკარნახევი და უფრო დღევანდელის კორექციას ეხება, ვიდრე რაიმე პერსპექტიულ მიზნებს.

დამნაშავე ცდისპირებთან შედარებით IX—X კლასის მოსწავლეებში შეინიშნება დროის შედარებითი ფართე პერსპექტივა, ნათელი მომავლის იმედი და პერსპექტიული ამოცანების შინაარსით დატვირთული მომავალიც. მოსწავლეების მიერ ყველა დრო ძირითადად დადებითად აღიქმება. ამ საკონტროლო ჯგუფში არ აღინიშნება წარსულისა და აწმყოს მკვეთრი გამოიჯნა. აწმყოსა და მომავლის გამოიჯნა სკოლის დამთავრების სახით იმ ზღურბლს წარმოადგენს მათთვის, რომელიც მათ მიზანდასახულად უნდა გადალახონ.

ამრიგად დროის შეფასების კვლევის შედეგად ჩვენ მივღეთ გარკვეული დიფერენციაცია დამნაშავესა და არადამნაშავეს შორის.

ეს დიფერენციაცია ნაჩვენებია ქვემოთმოყვანილ ცხრილში.

დ ა მ ნ ა შ ა ვ ე ე ბ ი		არადამნაშავეები
კონფლიქტური ჯგუფი	ნაზევრადდაპტირებული და ადაპტირებული ჯგუფები	
1. დრო დისკრეტულია	დრო უცვლელია ყველა დროის დადებითი ანდა ნეიტრალური შეფასება	დრო წყვეტილია აწმყოსა და მომავლის მიჯნაზე დროის დადებითი შეფასება რთული ამოცანები
2. აწმყო უარყოფითია	მომავალი გაურკვეველია	
3. მომავალი დღევანდელის კორექციით არის განსაზღვრული		
4. დროის შეზღუდული პერსპექტივა		დროის ფართო პერსპექტივა.
5. დრო შემოსაზღვრულია დღევანდელი დღის ამოცანებით		ამოცანების პერსპექტიული შიდა სი

Л. Г. КАНЧАВЕЛИ

ОЦЕНКА ПРОШЛОГО, НАСТОЯЩЕГО И БУДУЩЕГО НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ ПРЕСТУПНИКАМИ

Резюме

На основе разработанной автором методики исследуется оценка настоящего, прошедшего и будущего времени несовершеннолетними преступниками, делается вывод: время оценивается ими по-разному, в зависимости от той или иной группы преступников — конфликтной, полуадаптированной (компромиссной) или адаптированной. У конфликтной группы восприятие времени дискретное, причем настоящее оценивается отрицательно, в то время, как у двух других групп оно воспринимается непрерывно и, в основном, оценивается положительно или нейтрально.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და საპართლის ინსტიტუტის სისხლის სამართლისა და კრიმინალური ფსიქოლოგიის განყოფილებამ

Н. Е. МИСКАРЯН

РОЛЬ ТРУДОВОГО ПРАВА В ЖЕНСКОМ ТРУДЕ

К числу величайших достижений развитого социалистического общества относится решение проблемы о полном равенстве и равноправии мужчин и женщин во всех сферах жизни нашей страны, и, как следствие этого, повышение трудовой и социальной активности женщин, укрепление семьи и реальная возможность успешного сочетания трудовых обязанностей с материнством.

Коммунистическая партия и Советское государство неустанно заботятся о женщине-матери, женщине-труженице, и эта забота отражена как в Основном законе нашего государства и в нормах советского трудового законодательства, так и в постановлениях съездов Коммунистической партии Советского Союза.

Под руководством Ленинской партии наша страна выходит на новые рубежи коммунистического строительства, в котором немаловажную роль будет играть и трудовая лепта женщин. Поэтому создание оптимальных условий для плодотворного женского труда, для успешного сочетания трудовой и общественной деятельности с материнством представляется необходимым.

Забота о женщине, охрана женского труда и материнства являются государственной политикой, нравственным законом социалистического общества. Именно об этом говорилось на XXVI съезде КПСС, где было уделено особое внимание проблеме работающих женщин и, особенно, той их категории, которая сочетает труд с материнством.

Осуществление эффективной демографической политики нашего государства связано с условиями труда, быта и отдыха работающих женщин. Главный путь решения проблем народонаселения, — говорилось на XXVI съезде КПСС, — это усиление заботы о женщине, о молодоженах, о семье¹.

В этой связи следует особо остановиться на Основных направлениях экономического и социального развития СССР на 1981—1985 годы и на период до 1990 года, принятых XXVI съездом КПСС, в которых конкретно отображены мероприятия Коммунистической партии по обеспечению дальнейшего улучшения условий труда, быта и отдыха работающих женщин. Для осуществления этих задач XXVI съездом КПСС намечено следующее: «Ввести, начиная с 1981 года, по районам страны для работающих женщин частично оплачиваемый отпуск по уходу за ребенком до достижения им возраста одного года. Расширить работающим женщинам льготы, связанные с рождением и воспитанием детей. Создать женщинам, имеющим малолетних детей, возможность работать неполный рабочий день или неполную рабочую неделю, по скользящему графику, а также на дому. Принять эффективные меры по облегчению труда в домашнем хозяйстве...²

¹ Материалы XXVI съезда КПСС. «Политическая литература», М., 1981, с. 54—55.

² Там же, с. 78.

Решения XXVI съезда КПСС в этой области незамедлительно проведены в жизнь. В соответствии с постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О мерах по усилению государственной помощи семьям, имеющим детей»³ предусматривается введение поэтапно по районам страны, начиная с 1981 года, для работающих матерей, имеющих общий трудовой стаж не менее одного года, а также женщин, обучающихся с отрывом от производства частично оплачиваемого отпуска по уходу за ребенком до достижения им возраста одного года. Оплата этого отпуска в районах Дальнего Востока, Сибири и северных районах страны будет производиться в размере 50 руб. в месяц, а в остальных районах — 35 руб. в месяц. Одновременно с введением указанного отпуска женщинам предоставляется право на получение дополнительного отпуска по уходу за ребенком с сохранением трудового стажа и стажа работы по специальности до достижения ребенком возраста полутора лет. В дальнейшем продолжительность этого отпуска будет возрастать. Для оказания реальной помощи в воспитании детей в постановлении намечено также широкое развитие сети детских садов, яслей, интернатов, предусматривается разработка и осуществление мер по переводу женщин-матерей на режим неполного рабочего дня или неполной рабочей недели, а также работы на дому; предоставление работающим женщинам, начиная с 1981 года, имеющих двух и более детей в возрасте до 12 лет дополнительного трехдневного отпуска в летнее или удобное для них время; увеличение отпуска по уходу за больным ребенком; возможность получения двухнедельного отпуска без сохранения содержания по уходу за больным ребенком. Работающие женщины и женщины, обучающиеся без отрыва от производства, в одиннадцатой пятилетке при рождении первого ребенка будут получать государственное единовременное пособие в размере 50 руб., а при рождении второго и последующих детей — 100 руб.

Увеличивается государственное пособие и одиноким матерям с 5 до 20 рублей в месяц до достижения ребенком 16 лет, а если он обучается, не получая стипендии, — до 18 лет.

Уже с 1981 года установлены дополнительные льготы при назначении пенсии по возрасту при неполном рабочем стаже женщинам, воспитавшим пять и более детей либо ребенка-инвалида с детства.

Предоставленные и правильно реализованные меры по улучшению труда, быта и отдыха работающих женщин повлекут за собой целый комплекс положительных явлений, а именно — осуществление эффективной демографической политики, еще большее повышение трудовой и социальной активности женщин, приостановку текучести женских кадров, более высокие показатели производительности труда, укрепление семьи, снижение количества правонарушений, совершаемых несовершеннолетними.

Проведение в жизнь этих мероприятий косвенно повлияет также и на такие проблемы как увеличение численности заключаемых браков среди работающих женщин и снижение их расторжимости.

Равенство между женщинами и мужчинами в нашей стране особенно ярко проявляется в реализации женщинами права на труд. Провозглашенное Советским государством равноправие между

³ СП СССР, 1981, № 13, с. 75.

женщинами и мужчинами — это фактическое, гарантированное Основным законом страны, равенство без каких-либо ограничений и исключений. Гарантией ему служит сама политическая и экономическая система нашего общества. В ст. 35 Конституции СССР говорится: «Женщины и мужчины имеют в СССР равные права. Осуществление этих прав обеспечивается предоставлением женщинам равных с мужчинами возможностей в получении образования и профессиональной подготовки, в труде, в вознаграждении за него и продвижении по работе, в общественно-политической и культурной деятельности, а также специальными мероприятиями по охране труда и здоровья женщин, создания условий, позволяющих женщинам сочетать труд с материнством...» Этому же принципа придерживается и советское трудовое законодательство, нормы которого равно адресованы как мужчинам, так и женщинам. Но, как Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о труде, так и кодексы законов о труде союзных республик отдельными главами и специальными нормами регулируют права женщин и охрану их труда. В данном случае законодатель сталкивается с серьезной проблемой, т. к. «...провозглашенное равноправие женщин и мужчин означает применение равного мерила к неравным индивидуумам, а для того, чтобы приобрести фактическое равноправие, женщина должна иметь определенные правовые «привилегии», состоящие в специальной охране ее труда и материнства... Только в этом случае женщина в состоянии будет, с одной стороны, отдавать свои силы на производительный труд, а другой — сможет выполнять функцию материнства»⁴. Провозглашенное и закрепленное Конституцией СССР право женщин на труд может быть реализовано и обеспечено с помощью экономических, политических и юридических гарантий. Гарантии эти носят как общий, одинаковый для мужчин и женщин характер, так и специальный, направленный на особую охрану трудовых прав женщин⁵, и в особенности труда женщин-матерей.

В соответствии с советским трудовым законодательством женщины и мужчины обладают равной трудовой правоспособностью. Но равенство трудовой правоспособности не означает абсолютного, адекватного тождества. Вывод этот можно сделать из того положения, что, предоставляя женщине равное с мужчиной право на труд, законодатель резко ограничивает или вовсе запрещает применение женского труда в особо тяжелых или вредных для женского организма производствах и профессиях, тогда как норм трудового законодательства, носящих запретительный или ограничивающий характер, регулирующих применение мужского труда, не существует.

На первый взгляд может показаться, что законодательное запрещение применения женского труда на тяжелых и вредных производствах безоговорочно влечет ограничение трудовой правоспособности женщин, т. к. применение мужского труда на тяжелых и вредных производствах никакими запретами не ограничено. Может быть, следует признать наличие «специальной женской трудовой правоспособности» отграничивающей ее от трудовой правоспособности мужчин именно наличием существующих запретов? Но такая постановка вопроса будет принципиально неверна уже одним

⁴ Юшина Л. Н. Марксизм-ленинизм о равенстве и равноправии женщин с мужчинами в сфере общественной организации труда. Вестник МГУ, 1973, с. 59.

⁵ Там же.

тем, что находится в явном противоречии с конституционным принципом равенства женщин и мужчин во всех сферах общественно-политической и социально-экономической жизни страны. В. И. Ленин, предостерегая от упрощенного понимания равенства мужчин и женщин в трудовых правоотношениях указывал, что в данном случае равенство нельзя понимать так, что женщина должна выполнять одинаковую с мужчиной работу в смысле тяжести и трудности, «речь идет не о том, — писал он, — чтобы уравнивать женщину в производительности труда, в условиях труда и т. д.»⁶. Запрет, наложенный законодателем при решении вопроса о применении женского труда на тяжелых и трудных производствах отнюдь не является регулятором, ограничивающим в трудовой правоспособности женское население страны и дающий какие-то преимущества мужчинам. Это, скорее, условие, позволяющее или запрещающее женщинам, во имя их же блага, вступать в конкретные трудовые правоотношения.

Наше государство создает все условия для охраны трудовых прав женщин, укрепления их здоровья. Несмотря на то, что промышленные предприятия оснащены, благодаря мощному техническому прогрессу, новейшей современной техникой, облегчающей и механизмирующей процесс труда, на сегодняшний день не отпала объективная необходимость запрещения применения женского труда в условиях особо тяжелого производства. Это продиктовано обязательным учетом физиологических особенностей женского организма и выполнения им материнских функций.

Список производств и профессий, где ограничивается или вовсе не допускается применение женского труда, установлен в нашем государстве еще в 30-х годах. Нет оснований полагать, что он не изменится в связи с научно-техническим прогрессом. Юридические запреты применения женского труда в определенных производствах серьезно обоснованны и распространяются не только на сегодняшний день, но и на будущее. Список производств, где запрещается применение женского труда, как уже отмечалось, не остается неизменным. Нет сомнения, что этот процесс будет происходить и в будущем, ибо они (запреты) непосредственно связаны не только с защитой интересов самих женщин, но и общества в целом. На сегодняшний день, например, запрещен труд женщин в горнодобывающей промышленности и на строительстве подземных сооружений. Женщины не допускаются к выполнению работ по переноске и передвижению тяжестей сверх установленной для них нормы. Нормы же эти дифференцируются в зависимости от способа переноски, типа приспособлений для передвижения и других факторов. Следовательно, запреты, налагаемые в ряде случаев законодателем при применении труда женщин в условиях производства, пагубно влияющего на их здоровье, ни в коем случае нельзя рассматривать ни как ущемление их трудовых прав, ни как ограничение либо сужение их трудовой правоспособности.

Специальные правовые меры, применяемые для охраны женского труда, непосредственно связаны с проблемой, охватывающей «широкую постановку охраны материнства и младенчества, и разумной, целесообразной постановкой охраны женского труда, начиная

⁶ Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 39, с. 201.

с труда молодых девушек»⁷. В этой связи следует несколько задержать внимание на физической нагрузке девочек и девушек, учащихся 5—10 классов общеобразовательных средних школ. Имеется ввиду не та нагрузка, которая, будучи четко выверена медиками, налагается на учащихся в пределах их физических возможностей и установленных норм (самообслуживание, участие в трудовых семестрах и т. д.), а та, которая связана с ежедневной переноской из дому в школу и обратно их школьных портфелей, вес которых в среднем колеблется от 7 до 9 кг. При современной оснащенности школ специальными учебными кабинетами и наглядными пособиями, в которых, как правило, должны быть необходимые учебные материалы, представляется, что нет необходимости требовать от учащихся наличия у них ежедневно всех учебников (кроме, конечно, задачников и учебников по языкам). Очевидно, Министерству просвещения стоит пересмотреть эту установку и охрану здоровья женщины начинать ни с того момента, когда она приступит к трудовой деятельности, а со школы. Если законодатель четко установил норму переноски тяжестей для взрослых женщин (15 кг) и для девушек в возрасте от 16 до 18 лет (10, 25 кг) считая, что нарушение этих норм может привести к неблагоприятным для здоровья последствиям, то надо полагать, стоит ограничить от неоправданной перегрузки и учениц средних школ.

Сегодня мы не знаем ни одной сферы народного хозяйства, где в производственном процессе не участвовали бы женщины. Положение это вызвано отнюдь не тем, что труд женщин оплачивается наравне с трудом мужчин. Конечно, полное отсутствие у женщин материальной заинтересованности в оплате труда отрицать, по крайней мере, нелепо, но подавляющее большинство их стремится к трудовой деятельности в основном для удовлетворения моральной необходимости быть членом трудового коллектива. Это наглядно подтверждается тем, что в СССР женщины составляют почти 52% в общей численности рабочих и служащих. Неоднократные социологические исследования (напр., Е. З. Даниловой, Янковой и др.) показывают, что женщины, как правило, не часто меняют место работы или увольняются без особо уважительных на то причин, выполняют работу, требующую особой точности и четкости лучше, чем мужчины, на их долю приходится меньше прогулов и нарушений трудовой дисциплины.

Из года в год характер и содержание женского труда изменяется. Конечно, как и прежде, женщины работают как в сфере физического, так и в сфере умственного труда, но в связи с ростом общеобразовательного уровня, приобретением женщинами технических профессий, общая численность женщин, занятых умственным трудом, из года в год возрастает.

При проведении самостоятельных конкретно-социологических исследований нами была опрошена небольшая группа (200 человек) работниц предприятий легкой промышленности республики. Подавляющее большинство женщин ответили, что для них в труде важен не столько заработок, сколько чувство причастности к коллективу (176 чел.), 24 женщины ответили, что работают, из материальных

⁷ Выступление А. М. Коллонтай на I Всероссийском совещании по охране материнства и младенчества. «Материалы I Всесоюзного совещания по охране материнства и младенчества 1920 г.», М., 1921, с. 28.

соображений. Почти все признали, что их авторитет в семье выше, чем у неработающих женщин, более того, свои успехи в работе они непосредственно связывали с успехами в учебе, трудолюбием и примерным поведением детей. Правда, резерва свободного времени у работающих женщин, особенно, если они ведут домашнее хозяйство и воспитывают детей без посторонней помощи, практически нет. По полученным в результате тех же исследований данным каждая женщина тратит на хозяйство по дому, закупки, стирку и воспитание детей от 3 до 6 часов в сутки. Из 200 человек с помощью мужа и других взрослых членов семьи домашнее хозяйство ведут всего 27%; 15% — разведенные женщины, в их семьях помощь отцов детей сводится, как правило, лишь к выплате алиментов; 2% — вдовы.

Почти половина женщин (47%) жалуется на недостатки в сфере бытового обслуживания. Учреждения этой сферы малопопулярны, выполняют не все виды работ. С перегрузкой действуют такие виды обслуживания как прачечные, химчистка, мастерские по ремонту бытовых приборов, ателье по пошиву верхней одежды, парикмахерские. Почти до минимума сведена роль домашних кухонь, ремонта квартир, дежурных нянь и др. Более того, работы не всегда выполняются качественно и в срок, поэтому большую часть времени женщины проводят за работой по дому, тем самым ограничивая себя в отдыхе, самообразовании, развлечениях. Поэтому суть достижения реального равенства полов состоит, прежде всего, в ликвидации социально-бытового угнетения женщин, а это возможно лишь при планомерном и полном устройстве быта. Еще в 20-х годах А. Луначарский писал: «...в нашем коммунистическом обществе, чтобы помочь женщине, надо убить кухню, и мы это сделаем. Убить маленькую прачечную, маленькую детскую...»⁸.

Решениями XXVI съезда КПСС женщина-труженица, женщина-мать обеспечена оптимальными условиями для исполнения трудовых и материнских функций без ущерба для своей квалификации и своей личности. Равноправие женщин и мужчин вовсе не означает стремления к процессу маскунизации женщин. Женщина, как и любая личность, не может исполнять только какую-нибудь одну функцию, а выполняет их множество плюс ко всему и функцию материнства. Если же ограничить ее интерес всего одной семейно-бытовой ролью, то неизбежно, рано или поздно, можно столкнуться с проблемой деформации ее личности. В то же время отказ женщины от роли жены, роли матери во имя профессиональной или общественной деятельности вовсе не окажет благотворного влияния на нее и приведет к тем же негативным последствиям. Поэтому естественное стремление женщин — выйти за пределы исключительно домашней деятельности. Выполнение ею новых социальных функций, и, в связи с этим, определенный «мужской» стиль мышления, поведения, уверенности в себе вовсе не означает наличия у женщины «мужских начал», а определяется, прежде всего, характером ее деятельности, прочным социально-бытовым статусом, ее местом в обществе. Существенное значение имеет и то, что равенство женщины и мужчины иногда понимается как тождество — очень часто женщины выполняют в быту тяжелую и вредную работу, грубеют от этого, перенимают муж-

⁸ Луначарский А. Мораль с марксистской точки зрения, Харьков, 1925, с. 41—42.

ские манеры в поведении, что неизбежно негативно сказывается на климате и устойчивости семьи, а это, в свою очередь, приводит к сложнейшим коллизиям и срывам в трудовом коллективе и, естественно, к понижению трудовой и социальной активности женщин.

При наличии равных прав и обязанностей в трудовых правоотношениях у мужчин и женщин советское трудовое законодательство специальными нормами регулирует правовую охрану женского труда. Под охраной труда женщин следует понимать не только правовые меры, а целый комплекс правовых, экономических, технических и медицинских мероприятий, которые проводятся Советским государством для обеспечения нормальных и безопасных условий их труда. Нормы эти служат не только средством охраны труда женщин, но являются также и важным стимулом для привлечения женщин в общественное производство.

Не менее эффективным средством для привлечения женщин в общественное производство служит внедрение в практику предприятий и организаций режима неполного рабочего времени. С помощью этого режима, введенного для женщин, можно достигнуть не только улучшения экономических показателей предприятия и не только более рационального и эффективного применения рабочей силы, но и добиться также определенного социального эффекта: повысить занятость женщин общественно-полезным трудом без ущерба для их семей, что, в свою очередь, связано с повышением их духовных интересов, с ростом авторитета в семье и с увеличением дохода семьи. Однако, несмотря на установку законодателя, дающего возможность для заключения трудового договора с условием неполного рабочего дня или неполной рабочей недели (ст. 49 КЗоТ ГССР), несмотря на очевидную социально-экономическую эффективность и практическую целесообразность, применение на практике загруженности женщин в течение неполного рабочего дня все еще не получило широкого распространения. Очевидно, вызвано это тем, что администрация предприятий и организаций не заинтересована в широком использовании трудящихся, занятых неполный рабочий день. Режим этот действительно практически усложняет организацию труда, его контроль и учет. Более того, основной комплекс нормативных актов, регулирующих трудовые правоотношения, рассчитан на регламентацию трудового процесса в условиях полного рабочего дня. Есть и иные, носящие чисто экономический характер моменты, смущающие администрацию при переводе женщин на режим неполного рабочего дня — перерасчет заработной платы, фонд которой, естественно, даст экономно, но употребление этих освободившихся средств на иные нужды предприятия не допускается и практически средства эти не используются. Но сомнений здесь быть не должно, т. к. фонд ежегодной заработной платы урезан быть не может, что дает возможность взять дополнительного сотрудника или, по мере надобности, давать возможность тем же женщинам перейти на режим рабочего дня нормальной продолжительности. Загвоздка состоит и в том, что женщины, во-первых, мало информированы о возможности работать неполный рабочий день, а во-вторых, нечетко представляют себе положение лиц, работающих по сокращенному режиму, что в свою очередь указывает на недостаточную правовую пропаганду на предприятиях и в учреждениях. Было бы целесообразным рассмотреть отдель-

ные аспекты правового регулирования труда женщин, работающих неполный рабочий день, и женщин-матерей, и по желанию переводить их на этот режим.

Немаловажное значение имеет охрана труда женщин в связи с материнством. Она проявляется в трех направлениях: установление облегченных условий труда; предоставление дополнительных льгот; установление дополнительных гарантий при приеме на работу и увольнении.

Государство последовательно, по мере роста экономического могущества страны, улучшает условия быта и труда женщин, в связи с чем у женщин появляется больше возможностей сочетать производственную деятельность с материнством. За нарушение гарантий, установленных при приеме на работу и запрещении увольнения беременных женщин, матерей, кормящих грудью, и женщин, имеющих детей в возрасте до одного года (ст. 73 Основ), установлена уголовная ответственность

Женщинам — молодым специалистам, окончившим высшее или среднее специальное учебное заведение или аспирантуру, ожидающим ребенка или имеющим его в возрасте до одного года, работа предоставляется по месту постоянного жительства мужа или родителей⁹.

При наступлении обстоятельства, с которыми закон связывает продолжение или прекращение трудовых отношений, женщины, ожидающие или имеющие ребенка в возрасте до одного года, ставятся в особые условия. Например, при полной ликвидации учреждения увольнение женщины должно сопровождаться ее обязательным трудоустройством (ст. 164 КЗоТ ГССР) или при проведении аттестации работников научно-исследовательских, проектных, проектно-конструкторских, технических организаций и научно-исследовательских подразделений вузов беременные и одинокие женщины, имеющие детей в возрасте до одного года, в очередную аттестацию не включаются¹⁰.

Действующее трудовое законодательство, регулируя трудовые права женщин, устанавливает и другие дополнительные гарантии для беременных женщин и матерей, имеющих малолетних детей, а именно: законодатель (ст. 157 КЗоТ ГССР) не допускает привлечения к сверхурочным работам, работам в выходные дни и в ночное время, а также направление в командировки женщин, ожидающих или имеющих ребенка в возрасте до 8-ми лет, если на то нет их согласия; в соответствии со ст. 158 КЗоТ ГССР женщины, ожидающие ребенка, кормящие матери и женщины, имеющие ребенка в возрасте до одного года, в случае невозможности выполнения ими прежней работы переводятся на более легкую с сохранением среднего заработка по прежнему месту работы; женщинам предоставляются дополнительные отпуска по беременности и родам, возможность присоединения к отпуску по беременности и родам ежегодного отпуска (ст. ст. 159—160) и целый ряд других гарантий и мер по охране труда.

⁹ См. Положение о персональном распределении молодых специалистов, окончивших высшие и средние специальные учебные заведения, п. 15; Положение о распределении окончивших аспирантуру. Утв. Советом Министров СССР, Госкомитетом по науке и технике 20 февраля 1970 г., п. 14.

¹⁰ См. п. 5 Положения, утв. Госкомитетом Совета Министров СССР по науке и технике и Госстроем СССР. 5 мая 1969.

При реализации женщинами права на труд государство создает условия, которые соответствовали бы физиологическим особенностям женского организма.

Защита предусмотренных законодательством трудовых прав женщин осуществляется различными путями. Прежде всего контроль за выполнением законодательства о труде женщин осуществляет ФЗМК профсоюза, трудовая инспекция Совпрофа. Важная роль в обнаружении и устранении нарушений трудовых прав женщин принадлежит прокуратуре и суду.

Следует отметить, что в связи с постановлениями XXV и XXVI съездов КПСС, мероприятия, направленные на улучшение условий труда женщин, приняли гигантские масштабы. На предприятиях, в организациях, в учреждениях создаются все условия для рационального, и, в то же время, здравоохранительного применения женского труда, открываются домовые кухни, магазины, детские сады-ясли и пионерские лагеря. Но подчас встречаются и нарушения законодательства о труде женщин. Например, некоторые хозяйственные руководители грубо нарушают порядок использования по усмотрению трудящегося перерыва на еду и отдых, есть нарушения и в вопросах увольнения, в ряде случаев незаконно применяются меры дисциплинарного взыскания. На взятых выборочно четырех предприятиях республики, где работает много женщин, установлено, что женщины не имеют права во время перерыва во избежание опозданий, покидать территорию предприятия. Надо полагать, что это не метод борьбы за укрепление трудовой дисциплины, к тому же, подобное распоряжение администрации прямо противоречит правовой норме (ч. 2 ст. 57 КЗоТ ГССР). Далее, согласно ч. 3 указанной статьи, перерыв для отдыха и питания, как правило, должен предоставляться через четыре часа после начала работы. Эту установку закона администрация трикотажно-производственного объединения «Бахтриони» игнорирует: при продолжительности рабочего дня с 8 утра до 17—30 перерыв назначен с 10—30 до 11 часов. Не влияет ли пагубно столь ранний отдых на производительность труда и качество выпускаемой продукции, т. к., на наш взгляд, затрата сил производится неравномерно — после ночного отдыха работницы стоят у станков 2 часа 30 мин, а потом, до 17. 30 м. работают без отдыха, с нарастающей усталостью.

Прискорбным представляется то явление, что нарушение норм трудового законодательства при применении труда женщин, если дело не касается увольнения, на предприятиях не фиксируется. Причина этого очень проста — жалоб от женщин никогда не поступает. Тем не менее, даже при визуальном наблюдении, нарушения вскрыть легко. Так, в строительно-монтажных управлениях, как правило, нарушаются установленные законом нормы и способы переноски женщинами тяжестей, или на предприятиях, где из общего числа сотрудников — 70—80% женщины, нередко можно столкнуться с фактом бездействия комнаты личной гигиены, и др. Как уже отмечалось, все эти факты официальных жалоб со стороны женщин не вызывают. Сложнее обстоит дело в случаях увольнения беременных женщин и кормящих матерей. Это действие администрации незамедлительно вызывает жалобу в Совпроф ГССР, в прокуратуру, реже — в суд, т. к. обычно справедливость восстанавливается до вмешательства судебных органов.

Для устранения этих нарушений, очевидно, следовало бы создать на предприятиях специальные комиссии ФЗМК профсоюза по охране труда женщин, хотя бы из числа ушедших на пенсию ветеранов предприятия. Целью этой комиссии должно быть выявление и ликвидация случаев нарушения трудового законодательства на местах, даже в тех случаях, когда официальных жалоб от женщин не поступает.

Надо сказать, что грубые нарушения законодательства при применении труда женщин встречаются не часто. На подавляющем большинстве предприятий нашей республики постановления Коммунистической партии и Советского правительства исполняются четко и инициативно.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სამოქალაქო სამართლის განყოფილებამ

ტარიელ ზამბახიძე

საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანბარის სამართლებრივი რეგულირება

ჩვენი საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე მთავარ მიმართულებას წარმოადგენს მართვის მექანიზმის კომპლექსური სრულყოფის პროგრამა, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს განვითარებული სოციალიზმის ეკონომიკას და გადასაწყვეტი ამოცანების ხასიათს. სახალხო მეურნეობის დაგეგმვის სისტემა, მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურა ყველა დონეზე და სახალხო მეურნეობის ყველა რგოლში, აგრეთვე საზოგადოებრივი წარმოების სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლება ბევრად არის განპირობებული სამეურნეო კანონმდებლობის შემდგომი სრულყოფით.

მრეწველობის მართვის ორგანიზაციის სრულყოფა მოითხოვს საწარმოებისა და ორგანიზაციების ერთიანი კომპლექსების შექმნას, ერთეულთა ორგანიზაციულად გაერთიანებისა და კოოპერირების საფუძველზე მათს სამართლებრივ განმტკიცებას. ამით განისაზღვრება იურდიული ასპექტის პრაქტიკული ხასიათი. ასეთი შექმნილი და მოქმედი კომპლექსების მაგალითს წარმოადგენენ საწარმოო გაერთიანება, სამეცნიერო-საწარმოო, სამშენებლო-სამონტაჟო საწარმოო გაერთიანება და ა. შ.

მხოლოდ გასული წლის დამდეგისათვის ჩვენს რესპუბლიკაში მოქმედებდა 802 საწარმოო და სამეცნიერო-საწარმოო გაერთიანება. ამასთან, საწარმოო გაერთიანებათა ზვედრითი წილი დღითიდღე მატულობს. საწარმოო გაერთიანების არსებობა განპირობებულია სოციალისტური საზოგადოებრივი წარმოების და კონცენტრაციის აუცილებლობის ობიექტური პროცესებით. ჩვენს ქვეყანაში მოქმედი გაერთიანებების ორგანიზაციის პრინციპებისა და ფუნქციონირების მექანიზმის შესახებ საგანგებოდ იყო აღნიშნული სკკპ XXVI ყრილობაზე.¹

ხოლო სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1984 წლის აპრილის პლენუმზე სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალურმა მდივანმა კ. უ. ჩერენკომ აღნიშნა, რომ „ჩვენ ახლა დავიწყეთ სახალხო მეურნეობის მართვის სისტემის ყოველმხრივი სრულყოფა, ვეძებთ ეკონომიკური საქმიანობის ახალ ფორმებსა და სტრუქტურებს“.²

სკკპ XXVI ყრილობის და სკკპ ცენტრალური კომიტეტის შემდგომი პლენუმების გადაწყვეტილებათა ცხოვრებაში განხორციელების მიზნით, სამეურნეო მექანიზმის შემდგომი სრულყოფის შესახებ სკკპ ცენტრალურმა კომიტეტმა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭომ 1983 წლის 14 ივლისს მიი-

¹ სკკპ XXVI ყრილობის მასალები, თბ., 1981, გვ. 188.

² გაზეთი „კომუნისტი“, 1984 წლის 11 აპრილი.

დეს ერთობლივი დადგენილება მრეწველობაში მოქმედი საწარმოო გაერთიანების უფლებათა შემდგომი გაფართოების შესახებ.³

შეუძლებელია დავახსიათოთ საწარმოო გაერთიანებაში შემავალი საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშის სამართლებრივი ფორმა ისე, თუ მოკლედ მაინც არ განვიხილავთ საწარმოო ერთეულის სამართლებრივ სტატუსს. საწარმოო გაერთიანება⁴ განსხვავდება სოციალისტური სამრეწველო საწარმოს და სამრეწველო გაერთიანებებისაგან თავისი სტრუქტურით, იმ ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირების წესით, რომლებიც გაერთიანების ფარგლებში წარმოიშობა.

საწარმოო გაერთიანების (კომბინატის) შემადგენლობაში შემავალ ფაბრიკებს, ქარხნებს, სამეცნიერო-საკონსტრუქტორო, საპროექტო-საკონსტრუქტორო, ტექნოლოგიურ და სხვა შინაგან სტრუქტურულ ქვედანაყოფებს კანონმდებელი უწოდებს საწარმოო ერთეულს. მათზე არ ვრცელდება დებულება სოციალისტური სახელმწიფო საწარმოს შესახებ. საწარმოო ერთეული შეიძლება ერთიერთობათა აუცილებელი სუბიექტია და კანონით დადგენილ ფარგლებში დამოუკიდებლობითაც სარგებლობს.

სსრ კავშირის სამინისტროს (უწყების) ან მოკავშირე რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს გადაწყვეტილების შესაბამისად, საჭიროების მიხედვით, საწარმოო გაერთიანებას (კომბინატს) შეიძლება დაექვემდებაროს ცალკეული დამოუკიდებელი საწარმოები და ორგანიზაციები, რომლებიც სარგებლობენ სოციალისტური სახელმწიფოს საწარმოს შესახებ გათვალისწინებული დებულებით (მე-6 პუნქტი). გაერთიანება, რომელსაც ექვემდებარება დამოუკიდებელი საწარმოები და ორგანიზაციები, მათთან ურთიერთობაში გვევლინება ზემდგომ ორგანოდ.

საწარმოო ერთეული განაგებს თავის ძირითად და საბრუნავ საშუალებებს, შრომითსა და მატერიალურ რესურსებს, მუშაობს სამეურნეო ანგარიშის საწყისებზე კანონმდებლობით დადგენილი და საწარმოო გაერთიანების (კომბინატის) მიერ ჰისთვის გადაცემულ უფლებათა ფარგლებში. გარდა ამისა, საწარმოო ერთეულს უფლება აქვს გაერთიანების სახელით დადოს სამეურნეო ხელშეკრულებანი, რომლისთვისაც პასუხისმგებელია გაერთიანება. ამგვარ ხელშეკრულებათა სახეებს განსაზღვრავს თვით გაერთიანება. (მე-11 პუნქტი). მაგალითად, ქ. თბილისის საწარმოო გაერთიანება „ჩარხმშენებელში“, რომელშიც გაერთიანებულია სამი საწარმოო ერთეული და ორი საკონსტრუქტორო ბიურო (მეთაურია კიროვის სახ. ჩარხსამშენებელი ქარხანა) გაერთიანების ადმინისტრაციამ ასეთი უფლება მიანიჭა ერთ-ერთ საწარმოო ერთეულს — თბილისის სახერხმშენებელ ქარხანას. საწარმო ერთეულს რომელიც არ მდებარეობს გაერთიანების ადგილსამყოფელში, აქვს მიმდინარე (და არა ანგარიშსწორების) ანგარიში სსრ კავშირის სახბანკის, დაწესებულებაში. მას ასევე შეიძლება სსრ კავშირის მშენბანკის დაწესებულებაში ჰქონდეს კაპიტალურ დაბანდებათა ფინანსირების ანგარიში.

³ ЦП СССР, 1983, № 20, с. 109.

⁴ საწარმოო გაერთიანების სამართლებრივ მდგომარეობას ძირითადად განსაზღვრავს სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრკ მინისტრთა საბჭოს 1973 წლის 2 მარტის დადგენილება „მრეწველობის მართვის შემდგომი სრულყოფის ზოგიერთ ღონისძიებათა შესახებ“ ЦП СССР, 1973, № 7, с. 31) (დებულება საწარმოო გაერთიანების (კომბინატის) შესახებ (ЦП СССР, 1974, № 8, с. 38) (შემდგომში—დებულება).

გაერთიანებაში შემავალ საწარმოო ერთეულს კანონმდებელი ანიჭებს მთელ რიგ უფლებებს, რითაც იგი ემსავსება სოციალისტურ სამრეწველო საწარმოს (იხ. დებულების 23-ე, 43-ე, 46-49, 51 ნაწ. მე-2, 52-ე, 60 ნაწ. მე-2, 93, III „გ“, „მ“ და სხვა პუნქტები). გარდა ამისა, საწარმოო ერთეული შრომის სამართლებრივ ურთიერთობათა სუბიექტია, რაც გამომდინარეობს დებულების 23-ე, 24-ე, 111-ე და 117-ე და 122-ე პუნქტებიდან.

საწარმოო ერთეული აღჭურვილია მთელი რიგი უფლებებით წარმოების მართვის, დაგეგმვის, წარმოების ორგანიზაციის, შრომისა და ხელფასის დარგში (ეს უფლებამოსილება აისახა დებულების 47-ე, 48-ე, 51-ე, 52-ე, მე-60, 93-ე, 122-ე და 124-ე პუნქტებში).

საწარმოო ერთეული იქმნება გაერთიანების ზემდგომი ორგანოების მიერ გაერთიანების გენერალური დირექტორის (დირექტორის) წარდგენით და არა თვით გაერთიანების მიერ. სულ სხვაგვარად არის რეგლამენტირებული სოციალისტური საწარმოს შემადგენლობაში შემავალი საამქროების შექმნის წესი. გარდა ამისა, საამქროები მონაწილეობენ მხოლოდ სოციალისტური საწარმოს ფარგლებში, არიან ყოველთვის შიდასამეურნეო ანგარიშზე. საწარმოო ერთეული კი მონაწილეობს გაერთიანების ფარგლებს გარეთ ურთიერთობებშიც. ამ ურთიერთობათა წრეს კი განსაზღვრავს გაერთიანების ადმინისტრაცია. საწარმოო ერთეული ხშირად თვითონ წარმოადგენს რთულ ფორმირებას, როდესაც მის შემადგენლობაში შედიან საამქროები, უბნები, განყოფილებები. ამის გამო, საწარმოო ერთეულს სამართლებრივი ბუნების გაიგივება საამქროს სამართლებრივ ბუნებასთან, მცდარია. შეცდომაა საწარმოო ერთეულის გაიგივება ფილიალთანაც. რაც შეეხება საწარმოო ერთეულის სამართლებრივ მდგომარეობას, შეიძლება დავასკვნათ რომ მის სამეურნეო საქმიანობას აწესრიგებს სამეურნეო სამართლებრივი ნორმები. საწარმოო ერთეული სამეურნეო სამართლის სრულუფლებიან სუბიექტად, გვევლინება. საწარმოო ერთეული არ სარგებლობს იურიდიული პირის უფლებით და ამ მიზეზით არ არის საშუალოდ სამართლის სუბიექტი მისი ტრადიციული გაგებით. არაფერს შემატებს მეცნიერებას და პრაქტიკას, რომ საწარმოო ერთეულს ვუწოდოთ კვაში იურიდიული, ან ნახევარი იურიდიული პირი. საწარმოო ერთეულის სამართლებრივი მდგომარეობა განსაზღვრება მისი კომპენტენციით (სამართალ-სუბიექტობით), ანუ იმ უფლებებისა და ვალდებულებების ერთობლიობით, რომლითაც აღჭურვილია საწარმოო ერთეული. საწარმოო ერთეული მონაწილეობს, როგორც ჰორიზონტალურ (სხვა საწარმოო ერთეულებთან, ან გაერთიანების ფარგლებს გარეთ ორგანიზაციებთან, საწარმოებთან ქონებრივ ურთიერთობებში), ისე ვერტიკალურ (საწარმოო ერთეულსა და გაერთიანებას შორის) ურთიერთობებში. თავისი შინაარსით ეს ურთიერთობები, ერთგვაროვანია და უნდა მოწესრიგდეს ერთიანი სამართლებრივი ნორმებით.

საწარმოო ერთეულს თავის სამართლებრივი ბუნებით შუალედური ადგილი უკავია სოციალისტურ საწარმოსა და საამქროს შორის. მომავალში მისი კომპეტენცია კიდევ უფრო გაიზრდება და დაუახლოვდება იურიდიული პირის სტატუსს.

საწარმოო ერთეული წარმოადგენს ორგანიზებულად გაფორმებულ და თავისი სახელწოდების მქონე საწარმოო გაერთიანების შინაგან სტრუქტურულ ქვედანაყოფს, რომელიც სარგებლობს მასზე გაპიროვნებულ შიდასამეურნეო მართვის უფლებით, როგორც წარმოების შიგნით, ასევე მის ფარგ-

ლებს გარეთ, სახალხო სამეურნეო გეგმის შესაბამისად, თავისი კოლექტივის ძალებით, მეთაური საწარმოს ხელმძღვანელობით და სამეურნეო ანგარიშის საფუძველზე.

თავისი ეკონომიკური არსით სამეურნეო ანგარიში, საწარმოო გაერთიანების ფარგლებში, თითქმის არაფრით არ განსხვავდება სოციალისტური საწარმოს ფარგლებში, არსებული სამეურნეო ანგარიშის ურთიერთობისაგან, მაგრამ, ფაქტობრივად, არსებითად განსხვავებულია სამეურნეო ურთიერთობათა სიმწიფითა და სიღრმით. საწარმოო გაერთიანების შექმნამ წარმოშვა სამეურნეო ანგარიშის ახალი ნაირსახეობა — საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიში, რომელსაც შეესაბამება თავისი სამართლებრივი ფორმა.

საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიში წარმოების მართვის დამოუკიდებელი ფორმაა, რომელიც მოწოდებულია ხელი შეუწყოს საწარმოო ერთეულის დამოუკიდებლობის გაძლიერებას, მშრომელთა კოლექტივის დინტერესებისა და პასუხისმგებლობის ზრდას, მაღალი საბოლოო შედეგების მიღწევას.

დებულების მე-11 პუნქტის თანახმად, საწარმოო ერთეული თავის საქმიანობას ახორციელებს სამეურნეო ანგარიშის საწყის ეტაპზე, კანონმდებლობით დადგენილი და საწარმოო გაერთიანების (კომბინატის) მიერ მასზე გადაცემულ უფლებათა ფარგლებში. ხოლო თვით საწარმოო გაერთიანება (კომბინატი) და სოციალისტური სამრეწველო საწარმო თავის საქმიანობას ახორციელებენ სახალხო მეურნეობის გეგმის შესაბამისად სამეურნეო ანგარიშის საფუძველზე (იხ. დებულების მე-2 პუნქტი; სოციალისტური სახელმწიფო საწარმოს დებულების მე-2 პუნქტი). ახასიათებს რა სახელმწიფო საწარმოს საამქროს საქმიანობას. კანონმდებელი მიუთითებს, რომ სოციალისტური საწარმოს საამქრო ახორციელებს თავის საქმიანობას, როგორც წესი შიდა სამეურნეო ანგარიშის საფუძველზე. (სოციალისტური სახელმწიფო საწარმოს დებულების 23-ე პუნქტი).

კანონმდებელი სარგებლობს ტერმინით „სამეურნეო ანგარიშის საწყის ეტაპზე“ მაშინაც, როცა ახასიათებს სამეცნიერო-საწარმოო გაერთიანების სტრუქტურული ერთეულების და სამშენებლო-სამონტაჟო გაერთიანებაში შემავალ საწარმოო ერთეულთა სამეურნეო საქმიანობას. სტრუქტურული ერთეულების და სამშენებლო-სამონტაჟო საწარმოო გაერთიანების — საწარმოო ერთეულთა სამეურნეო საქმიანობის დახასიათებისას (იხ. სამეცნიერო-საწარმოო გაერთიანების დებულება.⁷ პუნქტი მე-10 და დებულება სამშენებლო-სამონტაჟო საწარმოო გაერთიანების შესახებ⁸ პუნქტი მე-11). აღნიშნული გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ ეს ტერმინოლოგიური თავისებურება კი არ არის, არამედ ტერმინს „სამეურნეო ანგარიშის საწყის ეტაპზე“ აქვს თავისი დამოუკიდებელი აზრობრივი მნიშვნელობა, რომელიც ახასიათებს საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშს. ეს არც წარმოების ძირეული რგოლის სამეურნეო ანგარიშია, რასაც კანონმდებელი უწოდებს

⁵ Экономика СССР на этапе развитого социализма (1960—1970 годы), «Наука», М., 1980, с. 113.

⁶ СП СССР, 1965, № 19—20, с. 155.

⁷ СП СССР, 1976, № 2, с. 13.

⁸ «Экономическая газета». Еженедельник, 1979, № 49.

„სამეურნეო ანგარიშის საფუძველს“, არც სოციალისტური საწარმოს საამქროების, უბნების, ჯგუფების, ბრიგადების სამეურნეო ანგარიში, რასაც კანონმდებელი „შიდასამეურნეო ანგარიშს“ უწოდებს. აღნიშნული აიხსნება თვით საწარმოო ერთეულის სამართლებრივი მდგომარეობით, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობების დამოუკიდებელი სუბიექტი, რომელსაც უკავია შუალედური ადგილი საწარმოო გაერთიანებასა (კომბინატსა), სახელმწიფო საწარმოსა და საამქროს შორის.

შეუძლებელია უზრუნველყოთ ობიექტურად არსებული ეკონომიკური ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირება, ამასთან, გავაყეთოთ სწორი იურიდიული დასკვნები, ისე, რომ არ ჩავწვდეთ წარმოების მართვის სფეროში წარმოშობილ ეკონომიკურ მოვლენათა (ურთიერთობათა) შინაარსს.⁹

საწარმოო ერთეულები უშუალოდ მონაწილეობენ პროდუქციის წარმოებაში, დამზადებაში, შეაქვთ თავისი წვლილი საწარმოო გაერთიანების მიერ საბოლოო პროდუქციის გამოშვებაში. ისინი ასრულებენ წარმოების დამთავრებულ ციკლს საერთო ტექნოლოგიური პროცესის მოცემულ ეტაპზე. ამასთან, ისინი მონაწილეობენ სხვადასხვა საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, როგორც საწარმოო გაერთიანების ფარგლებში, ასევე მის გარეთაც. საწარმოო ერთეულების სამეურნეო საქმიანობას მნიშვნელობა ენიჭება საწარმოო გაერთიანების საქმიანობის საერთო შედეგების შეჯამებისას.

საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშის არსის ახსნა შეიძლება მისი სამი ძირითადი პრინციპის (ელემენტის) მეშვეობით. ესენია: ქონებრივი განკერძოებულობის სამართლებრივი რეგულირება; ოპერატიული დამოუკიდებლობა და მატერიალური სტიმულირება.

საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშის სისტემის დანერგვა გულისხმობს: მართვის კომპლექსური სისტემის მაჩვენებლების საწარმოო ერთეულებამდე დაყვანას; საწარმოო ერთეულთა საქმიანობის შეფასების კრიტერიუმების დადგენას, საბოლოო შედეგების გამოვლენის სისტემას; მუშაკთა კოლექტივის მორალურ და მატერიალურ სტიმულირებას; შიდასაწარმოო კონფლიქტური სიტუაციის არსებობისას სამეურნეო ანგარიშის პრეტენზიებზე გადაწყვეტილებათა მიღებას; საწარმოო ერთეულის შინაგანი რგოლების სამეურნეო ანგარიშზე გადაყვანას.

ქონებრივი განკერძოებულობის, ანუ ქონებრივი დამოუკიდებლობის ხარისხი ყოველ ცალკეულ საწარმოო გაერთიანებაში სხვადასხვაა. რადგან არ არის ერთნაირი მათი ეკონომიკური პოტენციალი. აღნიშნული ახდენს გავლენას საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშზე. საწარმოო ერთეულის ქონებრივი განკერძოებულობისათვის არ არის აუცილებელი, რათა საწარმოო ერთეულმა აუცილებლად მიიღოს მონაწილეობა სასაქონლო-ფულად ურთიერთობაში, გამოდიოდეს ყოველთვის თავისი სახელით და სარგებლობდეს იურიდიული პირის უფლებით.¹⁰

⁹ Мамутов В. К. Тенденция исследования правового регулирования экономики. «Сов. государство и право», 1972, № 4, с. 74.

¹⁰ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული იყო საწინააღმდეგო მოსაზრებაც. იხ. მაგ.: Басин Ю. Г. Хозяйственный расчет и его правовые формы. «Сов. государство и право». 1968, № 7, с. 77, 79; Собчак А. А. Правовые проблемы хозрасчета. ЛГУ, 1980, с. 68—73; Кабалкин А. Ю. «Сов. государство и право», 1983, № 12, с. 132 и др.

საწარმოო ერთეულის ქონებრივი განკერძოებულობის ძირითადი ფორმებია — საწესდებო ფონდი და განცალკევებული (არა დამოუკიდებელი) ბალანსი. საწარმოო ერთეულის ბალანსი წარმოადგენს საწარმოო გაერთიანების დამოუკიდებელი ბალანსის ნაწილს და ეკონომიკურად განსხვავდება საწარმოო გაერთიანების (კომბინატის) და სოციალისტური სახელმწიფოს სამრეწველო საწარმოს ბალანსისაგან. საწარმოო ერთეულის ქონების განცალკევებულ ბალანსზე გამოყოფა არის საწარმოო გაერთიანების უფლება და არა მოვალეობა. ქონების დამოუკიდებელ ბალანსზე გამოყოფა წარმოადგენს ქონების განკერძოებულობის უფრო მაღალ საფეხურს, ვიდრე ქონების ცალკე ბალანსზე გამოყოფა, მაგრამ აღნიშნული არ გამოორცხავს საწარმოო ერთეულის ქონების განკერძოებულობას.

იქ, სადაც საწარმოო გაერთიანების (კომბინატის) ხელმძღვანელობა ხორციელდება მეთაური, ქარხნის, ფაბრიკის (მეთაური საწარმოო ერთეულის) მმართველობის აპარატით, საწარმოო გაერთიანების ქონება არ არის განკერძოებული მეთაური საწარმოო ერთეულის ქონებისაგან. აღნიშნული ქონება გამოიყენება არა მხოლოდ მეთაური საწარმოო ერთეულის ინტერესებისათვის, არამედ მთლიანად საწარმოო გაერთიანების ინტერესების შესაბამისად. ასე მაგალითად, თბილისის ფეხსაცმელების საწარმოო გაერთიანება „ისანს“ შემადგენლობაში შედის ოთხი საწარმოო ერთეული, აქედან თბილისის ფეხსაცმელების ფაბრიკა „ისანი“ მეთაური საწარმოო ერთეულია. მისი ქონება განკერძოებულია გაერთიანების დამოუკიდებელი ბალანსის ფორმით, ამ საწარმოო ერთეულს ბანკში გახსნილი აქვს ანგარიშსწორების ანგარიშიც (ეს ანგარიში ეკუთვნის მთლიანად საწარმოო გაერთიანებას და არა მხოლოდ საწარმოო ერთეულს). ყველა სხვა საწარმოო ერთეულს ქონება განკერძოებული აქვს განცალკევებული ბალანსის ფორმით. ხოლო ბანკში გახსნილი აქვს მიმდინარე ანგარიში. აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საწარმოო ერთეულის ქონების განკერძოებულობის სამართლებრივი ფორმებია: ა) საწესდებო ფონდი; ბ) სპეციალიზირებული ქონებრივი ფონდების შექმნა, რომელთა წყაროებია პროდუქციის თვითღირებულების შემცირება და მოგების გადიდება; გ) საწარმოო ერთეულის ქონების განცალკევებულ ბალანსზე გამოყოფა; დ) საწარმოო ერთეულს, რომელიც არ მდებარეობს გაერთიანების ადგილსამყოფელში, აქვს მიმდინარე (და არა ანგარიშსწორების) ანგარიში სსრ კავშირის სახბანკის დაწესებულებაში. მას ასევე შეიძლება სსრ კავშირის მშენბანკის დაწესებულებაში ჰქონდეს კაპიტალურ დაბანდებათა ფინანსირების ანგარიში.

საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშის მნიშვნელოვანი პრინციპია ოპერატიული დამოუკიდებლობის ელემენტი. ის თავის ცნებაში გულისხმობს საწარმოო ერთეულის სამეურნეო დამოუკიდებლობასაც. საწარმოო ერთეულის ოპერატიული დამოუკიდებლობის ხარისხი განისაზღვრება იმ კომპეტენციის ფარგლებით, რაც დადგენილია მოქმედი სამეურნეო კანონმდებლობით, აგრეთვე გაერთიანების გენერალური დირექტორის (დირექტორის) უფლებამოსილებით გადასცეს საწარმოო ერთეულს დამატებითი უფლებები გაერთიანების კომპეტენციის ფარგლებში, გარდა იმ უფლებებისა, რომელიც გაერთიანებას გადაცემული აქვს ზემდგომი ორგანოსაგან (დებულების მე-9 პუნქტი).

ზოგიერთი ეკონომისტი და იურისტი დაუსაბუთებლად უარყოფს საწარ-

მოა ერთეულთა სამეურნეო დამოუკიდებლობას.¹¹ მათი დამოუკიდებლობის ხარისხი უფრო შეზღუდულია, ვიდრე საწარმოო გაერთიანების; სამრეწველო საწარმოსი მაგრამ უფრო ფართოა, ვიდრე საამქროსი, უბნის, ბრიგადის და ჯგუფის.

საწარმოო ერთეულის ოპერატიული დამოუკიდებლობა განისაზღვრება ორი ძირითადი ფაქტორით: არსებული დაგეგმვის წესით, საწარმოო და საფინანსო გეგმების შემუშავებაში საწარმოო ერთეულების მონაწილეობის ხარისხით და მოქმედი სამეურნეო კანონმდებლობის ნორმებით რომლებიც განსაზღვრავენ საწარმოო ერთეულთა ურთიერთობებს, მეთაურ ქარხანასთან, ფაბრიკასთან, სხვა ურთიერთობებს, როგორც საწარმოო გაერთიანების ფარგლებში, ასევე მის გარეთ.

ოპერატიული დამოუკიდებლობა უფრო ფართო ცნებაა და თავის თავში მოიცავს ცნებას — საწარმოო ერთეულის „შიდა ოპერატიული მართვის უფლება“, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს საწარმოო ერთეულის უფლებამოსილებას პელობდეს, სარგებლობდეს და განკარგავდეს მასზე მიმაგრებულ ქონებას.

საწარმოო ერთეულის ოპერატიული დამოუკიდებლობა პრაქტიკაში გამოიხატება იმით, რომ გაერთიანება ადგენს მასში შემავალი საწარმოო ერთეულებისათვის ხუთწლიანი, წლიური, კვარტალური და თვიური გეგმების ძირითად მაჩვენებლებს, რაც უზრუნველყოფს გაერთიანებისათვის დამტყიცებული საგეგმო დავალებების მეტი ეკონომიკური ეფექტით შესრულებას.

საწარმოო ერთეული გაერთიანების მიერ დადგენილი მაჩვენებლების საფუძველზე შეიმუშავებს საწარმოო-სამეურნეო საქმიანობის გეგმებს მთლიანად საწარმოო ერთეულისა და თავისი სტრუქტურული ქვედანაყოფებისათვის (დებულების მე-60 პუნქტი).

გარდა აღნიშნულისა, საწარმოო ერთეულს უფლება აქვს ფლობდეს მასზე მიმაგრებულ ქონებას თავისი კომპეტენციის ფარგლებში; ის აღჭურვილია უფლებით ისარგებლოს მასზე გადაცემული ქონებით. მიიღოს (ე. ი. სარგებლობდეს) შემოსავლის ნაწილი; აგრეთვე, შეასრულოს გარკვეული მოქმედებანი—იურიდიული აქტები, ამ ქონებასთან დაკავშირებით, ანუ განკარგოს მასზე მიმაგრებული ქონება თავისი კომპეტენციის ფარგლებში.

განსხვავებით სამრეწველო საწარმოს საამქროსაგან, რომლის ქონებრივი მდგომარეობა განისაზღვრება უშუალოდ იმ საწარმოს მიერ, რომლის შემადგებლობაშიც შედის შესაბამისი საამქრო, საწარმოო ერთეულის ქონებრივი სტატუსი ძირითადად რეგლამენტირებულია საერთო ზოგადი წესებით და, მხოლოდ, როგორც ამ უფლებამოსილების კონკრეტიზაციის საშუალება კანონმდებელი უშვებს ლოკალური კანონმდებლობის გამოყენებას.

ამ ბოლო დროს ფართოდება საწარმოო ერთეულის ოპერატიული დამოუკიდებლობის ჩარჩოები შრომის ანაზღაურებისა და მატერიალური სტიმულირების სფეროებში.

საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშის აუცილებელი პრინციპი

¹¹ Дрогичинский Н. Управления промышленностью на современном этапе. «Плановое хозяйство», 1973, № 12, с. 13; Собчак А. А. Правовые проблемы хозрасчета, с. 38—39; Халифина Р. О. Государственное предприятие—юридическое лицо— субъект права оперативного управления. «Сов. государство и право», 1983, № 4, с. 15.

(ელემენტია) მატერიალური სტიმულორების პრინციპი, რომელსაც აქვს ორი მხარე — მატერიალური წახალისება და მატერიალური პასუხისმგებლობა.

საწარმოო ერთეული დამოუკიდებლად განკარგავს მატერიალური წახალისების, სოციალურ-კულტურულ ღონისძიებათა და საბინაო მშენებლობის ფონდებს. მატერიალური სტიმულორების ფონდები იქმნება მოგების ხარჯზე და მათი ოდენობა ყოველთვის დამოკიდებულია შრომის ნაყოფიერებასა და გამოშვებული პროდუქციის თვითღირებულებაზე. აღნიშნული ფონდი შეიძლება შეიქმნას სხვა მაჩვენებლების მიხედვითაც (მაგალითად, მატერიალური რესურსების ეკონომია, რენტაბელობის დონე, პროდუქციის ნატურალური მაჩვენებლის ზრდა და ა. შ.)

აღნიშნული ფონდი ყოველთვის გამოიყენება მუშებისა და მოსამსახურეთა პრემირებისათვის.

მუშაკთა მატერიალური დაინტერესების გაძლიერების მიზნით, მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად, საწარმოო გაერთიანებებში ამუშავებენ და ამტკიცებენ პრემირების დებულებას გაერთიანებისათვის. ამასთან, საწარმოო ერთეულების, მეთაური საწარმოს გარდა, ხელმძღვანელი მუშაკების, აგრეთვე მეთაური საწარმოო ერთეულის მუშების, ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკების და მოსამსახურეების პრემირების მაჩვენებლები, პირობები და ნორმები ღვინდება გაერთიანების ხელმძღვანელის მიერ. სხვა საწარმოო ერთეულების მუშების, ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკებისა და მოსამსახურეების პრემირების მაჩვენებლები, პირობები და ოდენობები, გაერთიანების მუშაკების პრემირების დებულების შესაბამისად, ღვინდება ამ საწარმოო ერთეულების ხელმძღვანელების მიერ (დებულების 111-ე პუნქტის “გ” ნაწილი).

საწარმოო ერთეულის მატერიალური პასუხისმგებლობა გამოიხატება მისი წამახალისებელი ფონდის წილის შემცირებით, რაც განპირობებულია საწარმოო ერთეულის სამეურნეო საქმიანობის შედეგების გაუარესებით. ამასთან, დადგენილია პასუხისმგებლობის სამოქალაქო სამართლებრივი ზოგადი საფუძვლები (სამართალდამრღვევის არამართლზომიერი ქმედობა; ქონებრივი ზარალის, ან ზიანის არსებობა; მიზეზობრივი კავშირის არსებობა სამართალდარღვევასა და დამდგარ შედეგს შორის; სამართალდამრღვევის ბრალი მართლსაწინააღმდეგო ქმედობის შესრულებისას).

ძნელია დავეთანხმოთ იმ ავტორებს, რომლებიც სთვლიან, რომ საწარმოო გაერთიანების ფარგლებში — შიდასამეურნეო ურთიერთობაში პასუხისმგებლობა ატარებს მხოლოდ მასტიმულირებელ ფუნქციას, ვინაიდან ზიანი, ან ზარალი, ამ ურთიერთობებში გამოიწვეულია სამოქალაქო სამართლებრივი ტრადიციული გაგებით.¹² საწარმოო გაერთიანების საქმიანობის შედეგების ობიექტური შეფასება შეუძლებელია შიდასამეურნეო ურთიერთობაში ზარალის გამოძღვანების გარეშე. ამიტომ მიღებული ზარალი გასათვალისწინებელია საწარმოო ერთეულების საქმიანობის შედეგების განსაზღვრისას, ამრიგად, შიდასამეურნეო ურთიერთობებში გამოყენებული სანქციები ასრულებენ არა მხოლოდ მასტიმულირებელ არამედ კომპენსაციურ ფუნქციასაც.

მართალია, ქონებრივი — პორიზონტალური ურთიერთობები საწარმოო ერთეულებს შორის არ რეგულირდება სამოქალაქო სამართლებრივი ნორმე-

¹² იხ. მაგ: Собчак А. А.; Иванов А. П., Внутрихозяйственный хозрасчет на целлюлозно-бумажных предприятиях. М., «Лесная промышленность», 1971, с. 83—85 и др.

ბით (მისი ტრადიციული გაგებით) და რეგულირდება სამეურნეო სამართლებრივი ნორმებით, მაგრამ საწარმოო ერთეულთა სამეურნეო ანგარიში არ დაიყვანება მხოლოდ წმინდა სააღრიცხვო ოპერაციებამდე, სააღრიცხვო რენტაბელობამდე, არ შემოიფარგლება მხოლოდ მუშაკთა პრემირებით. ნაკისრ ვალდებულებათა შეუსრულებლობა ასახვას პოულობს საწარმოო ერთეულთა და საწარმოო გაერთიანების მატერიალურ და ფინანსურ მდგომარეობაზე.

საწარმოო ერთეულის სამეურნეო ანგარიშის მარეგულირებელი სამართლებრივი ნორმების სრულყოფა ხელს შეუწყობს მის სამეურნეო ანგარიშის განმტკიცებას და საბოლოო ჯამში საწარმოო გაერთიანების ეფექტიანობის ამაღლებას.

Т. В. ЗАМБАХИДЗЕ

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННОГО РАСЧЕТА ПВОИЗВОДСТВЕННОЙ ЕДИНИЦЫ

Резюме

Создание производственных объединений повлекло за собой новое хозяйственное образование — производственную единицу. Она осуществляет хозяйственную деятельность в пределах своей компетенции в целях удовлетворения потребностей общества в изделиях, выполнении работ и оказания услуг на высоком техническом уровне при наиболее экономном использовании материальных и других ресурсов, а также оборудования, и при постоянном повышении общественной производительности труда, осуществляя свою хозяйственную деятельность на началах хозрасчета.

Производственная единица, как самостоятельный субъект экономических и правовых отношений, имеет самостоятельный вид хозрасчета, которому соответствует самостоятельная правовая форма — начала хозрасчета.

Хозяйственная деятельность производственных единиц регулируется нормами хозяйственного законодательства. С целью дальнейшего совершенствования хозяйственного законодательства в этой области целесообразно разработать общее положение о производственной единице, в котором будет унифицировано правовое положение производственных единиц (структурных единиц) всех низовых объединений — основных звеньев в промышленности. На основании указанного общего положения о производственной единице в системе каждого министерства и ведомства следует разработать примерные (а не типовые) положения о производственной единице с учетом отраслевой особенности.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სამოქალაქო სამართლის განყოფილებამ

ინფორმაცია, ქრონიკა

სასარგებლო ღონისძიება

ეკონომიკისა და საპარტოლოს ინსტიტუტში ტრადიციად იქცა ახალგაზრდა მეცნიერმუშაკთა ნაშრომების საჯარო განხილვები.

ახლახანს მოეწყო ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერთანამშრომლის ე. მ. კ. ე. მექვაბიშვილის ბროშურის „სკკპ XXVI ყრილობა თავისუფალი დროის მზარდი როლის შესახებ განვითარებული სოციალიზმის პირობებში“ განხილვა.

ღონისძიება შესავალი სიტყვით გახსნა ინსტიტუტის დირექტორმა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა ა. გუნიამ. მან აღნიშნა, რომ მომწიფებული სოციალიზმის ეტაპზე, როდესაც ჩვენი საზოგადოება თავის საკუთარ კოლექტივისტურ საფუძველზე ვითარდება და ყოველმხრივ ჰარმონიული განვითარების მქონე ადამიანის ჩამოყალიბება შორეული პერსპექტივის ამოცანიდან საზოგადოებრივი წარმოების განმსაზღვრელ მიზნად და მამოძრავებელ ძოტივად იქცევა, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებასთან დაკავშირებული პრობლემების კომპლექსურ შესწავლას. ამ პრობლემათა შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია თავისუფალი დროის პრობლემა და ყოველივე ეს განაპირობებს ნაშრომის აქტუალობას.

ნაშრომზე ოფიციალური რეცენზიები წარმოადგინეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტის პოლიტიკურ ეკონომიის კათედრის დოცენტმა ჯ. პაჭკორიამ და ეკონომიკისა და საპარტოლოს ინსტიტუტის პოლიტიკური ეკონომიის განყოფილების უფროსმა მეცნიერთანამშრომელმა ე. მ. კ. მ. ჯიბუტმა.

ამხ. ჯ. პაჭკორიამ თავის გამოსვლაში აღნიშნა, რომ თავისუფალი დროის პრობლემის თეორიულ კვლევას და მისი შედეგების პრაქტიკულ რეალიზაციას არა მარტო სოციალურ-ეკონომიკური, არამედ უაღრესად დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობაც აქვს, რამეთუ სსრ კავშირი პირველი სახელმწიფო იყო მსოფლიოში, რომელმაც სამუშაო დროის განუხრელი შემცირება და თავისუფალი დროის გადიდება თავის ოფიციალურ პოლიტიკად გამოაცხადა და უდიდეს შედეგებსაც მიაღწია ამ მიმართულებით.

ნაშრომის დადებითი მომენტების გაშუქებასთან ერთად, რეცენზენტი შეეხო ზოგიერთ საკითხს, რომლის მიმართაც მას სხვაგვარი მოსაზრება ან შენიშვნა გააჩნდა. კერძოდ, იგი არ დაეთანხმა ბროშურაში მოცემულ დებულებას იმის თაობაზე, რომ თანამედროვე პირობებში თავისუფალი დროის გადიდების ძირითად მიმართულებას წარმოადგენს არასამუშაო დროის სტრუქტურის რაციონალიზაცია. რეცენზენტის აზრით, სამუშაო დრო კვლავ რჩება თავისუფალი დროის გადიდების ძირითად რეზერვად და ამიტომ ყურადღების კონცენტრაცია საჭიროა სწორედ სამუშაო დროის შემცირებაზე. ნაშრომის ავტორიანობის საბოლოო შეფასებისას ჯ. პაჭკორიამ ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ ბროშურაში მოცემულია ბევრი საინტერესო წინადადება და რეკომენდაცია რესპუბლიკის სოციალურ-საყოფაცხოვრებო მომსახურების სფეროს ობიექტების საქმიანობის გაუმჯობესების თაობაზე და რომ სასურველია ეს რეკომენდაციები გაეგზავნა ზემდგომ ორგანოებს.

ნაშრომში მოცემული რეკომენდაციების დასაბუთებულობასა და პრაქტიკაში მათი გამოყენების შესაძლებლობაზე გაამახვილა ყურადღება თავის გამოსვლაში ე. წ. მ. ჯ. მ. ჯიბუტმა. მანვე გამოთქვა ზოგიერთი შენიშვნა ბროშურაში განხილულ ცალკეულ საკითხთა მიმართ.

განხილვაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილემ სამეცნიერო ნაწილში პროფ. ლ. ჩიქავამ, განყოფილებების გამგეებმა ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატებმა ი. რუბინშტეინმა და მ. გველესიანმა, უფროსმა მეცნიერთანამშრომლებმა, ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატებმა ზ. გალდავამ, რ. ხარბელიამ, თ. ბრელიძემ, პოლიტექნიკური ინსტიტუტის პოლიტექური ეკონომიის კათედრის დოცენტმა ა. სიჭინავამ, ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის უმცროსმა მეცნიერთანამშრომლებმა: მ. თოქმაზიშვილმა და დ. სულაქველიძემ.

ნაშრომის ავტორი თავის გამოსვლაში შეეხო ზოგიერთ სადაო საკითხს და მათ მიმართ თავისი პოზიცია განმარტა.

ბროშურის განხილვის შედეგები შეაჯამა აკადემიკოსმა ა. გუნიათაძემ, რომელმაც კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი ამგვარი ღონისძიებების დიდ მნიშვნელობას ახალგაზრდა მეცნიერმუშაკთა პროფესიული დაოსტატების საქმეში.

ნაშრომის განხილვა მოაწყვეს ინსტიტუტის დირექციამ, პარტბიურომ, პროფკავშირის კომიტეტმა და ახალგაზრდა მეცნიერთა საბჭომ.

უ. სამაღაშვილი